O strašáku excelentního publikování a predátorských časopisech

Petr Knecht

V současnosti jsou akademici v řadě zemí včetně České republiky vystavováni stále většímu tlaku na výkonnost a efektivitu, které jsou zpravidla měřené zejména (a často výhradně) vykázanými publikačními výsledky. V tomto příspěvku se zabývám důsledky implementace kultury auditu a akademického vykazování do prostředí vědy. Zaměřuji se mimo jiné na závadné a eticky sporné praktiky některých domácích i zahraničních vědeckých časopisů a jejich vydavatelů, které jsou důsledkem používání sporných indikátorů kvality vědecké práce, založených např. na výši impakt faktoru určitého časopisu nebo zařazení časopisu v některé z privilegovaných vědeckých databází. Cílem tohoto textu je především motivovat čtenáře k zamyšlení nad současnými poměry ve vědě a přispět ke kultivaci publikačního prostředí v české vědě a výzkumu.[1]

Patrně nejsem sám, koho se existenčně dotýkají stupňující se tlaky na charakter vykázaných publikačních výstupů. Aktuálně platnou metodiku hodnocení výzkumu, vývoje (a inovací) zřejmě není třeba obsáhleji představovat. V podstatě se jedná o jednoduchou mřížku (tzv. kafemlejnek), která napříč jednotlivými vědními obory definuje formální kritéria započitatelných publikačních výstupů. Ačkoliv imperativ publikování je (a měl by být) jedním z doprovodných atributů vědy, je možné aktuálně pozorovat jeho kontinuální proměňování. Požadavek na v podstatě jakékoliv publikování, motivovaný dnes již zlidovělým heslem „publikuj, nebo zhyň“, nedávno inovovaným na „publikuj ze všech nejvíc, nebo zhyň“, se postupně proměňuje v požadavek excelentního publikování, tj. publikování v časopisech s (vysokým) impakt faktorem. Mimoto je kladen stále větší důraz na výzkumné úspěchy a prestiž, měřenou skrze počty citací, získané (mezinárodní) granty a vědecká ocenění. Protože pro nemalou část akademiků je již v současnosti pravidlem nedobrovolná extenzivní přesčasová práce, lze stěží očekávat, že požadavek vědecké excelence donutí tytéž akademiky k předsevzetí ještě více pracovat. V atmosféře vyčerpání, stresu a pracovního přetížení vyvolávají výkřiky manažerů vědy vyžadujících publikační excelenci u mnohých vědců úzkost, stud, bolest a pocity viny z toho, že

[1] Do pohledů prezentovaných v tomto příspěvku se výrazně promítá oborová příslušnost autora, který reprezentuje zúžený pohled sociálněvědní komunity. Z důvodu nízké obeznámenosti s publikačním prostředím v lékařských, přírodních aj. vědách je možné připustit, že impakt faktor a další obdobně fungující citační metriky mohou být v těchto oborech spolehlivým ukazatelem kvality vědecké práce.

nejsou s to přísná kritéria excelence naplnit. Spíše než ke kýžené excelenci však taková opatření mohou vést k dlouhodobému zhoršení pracovního klimatu a změně publikačního chování akademiků.

Navzdory negativním vlivům aktuálně platného systému financování vědy a výzkumu na produkci vědeckého poznání není vůči němu možné pozorovat mezi akademiky výraznější aktivní odpor. Pokud se někteří z nich rozhodnou na negativní důsledky upozornit, děje se tak většinou ústní formou v akademických kuloárech, mnohem méně na veřejných publikačních platformách. Tato forma aktivní rezistence je totiž poměrně náročná na čas a úsilí, které ryzí akademik raději využije pro vykonávání „skutečné" vědecké práce, tedy bádání, neboť právě to akademikům přináší autentické potěšení. Konformita akademiků a chybějící aktivní rezistence ovšem legitimizuje systém, který podkopává samotné základy vědy a výzkumu – proces hledání a následné zodpovídání jednoduchých i složitých výzkumných otázek a řešení problémů.

Stanovené indikátory hodnocení (v daném případě definované typy publikačních výstupů) se pro mnohé akademiky stávají samotným cílem jejich práce. Někteří vědci se tak v důsledku nastavení systému proměnili ve „falešné hráče" hrající „kafemlejnkové hry", kdy jsou například sborníky vykazovány jako monografie, mnohá vědecká pracoviště zakládají vlastní recenzované časopisy, vědci více publikují často banální výsledky apod.[2] Netřeba připomínat, že každé měřítko, které se stane cílem, je špatné měřítko, neboť vybírá ty, kteří dokázali nebo byli ochotni se přizpůsobit danému způsobu měření, nikoliv ty nejlepší vzhledem ke kvalitám, ke kterým mají měřítka hodnocení odkazovat.[3] V důsledku kafemlejnkových her se na výsluní často začali ocitat lidé, kteří dělají vědu proto, aby mohli naplňovat scientometrické tabulky, nikoliv nejlepší vědci. Z akademické práce pozvolna ustupuje étos kvalitní a společensky odpovědné vědy založený především na úsilí, trpělivosti a vytrvalosti. Bez těchto atributů není možné dospět k relevantnímu vědeckému poznání, neboť jeho podhoubím jsou především kritické epistemologické, filozofické, metodologické, terminologické aj. diskuse. Prostředí, které oceňuje především sbírání výzkumných dat a publikování zpráv z výzkumu, kriticky myslící intelektuál klasického střihu přežívá pouze s obtížemi.

Není překvapením, že aktuálně nastavený systém financování vědy svádí některé vědce k oportunismu a neetickému jednání. Spolu s tím se v zahraničí a částečně také u nás objevily časopisy a vydavatelství, které umožňují vědcům, neustále konfrontovaným s požadavkem excelentního publikování, s vynaložením minimálního úsilí maximálně snadno publikovat. Tyto „predátorské" časopisy a vydavatelství (angl. predatory journals/publishers) parazitují na

---

[2] JANOUŠEK, Pavel. Věda jako agón, volná soutěž a falešná hra. Vesmír. 2013, č. 2, s. 107–111.

[3] Podrobněji viz STÖCKELOVÁ, Tereza. *Nebezpečné známosti. O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha: SLON, 2012 (s. 28).

zaběhnutém systému vědeckého publikování a zneužívají tohoto systému k podvodným účelům. Publikační predátoři nabízejí vědcům přesně to, co chtějí a potřebují. Poskytují jim prostor k publikování, členství v redakčních radách, často se zaštiťují mytizovaným impakt faktorem nebo zařazením v jiných prestižních časopiseckých databázích. Predátorské časopisy, přestože na první pohled působí profesionálně, často pouze předstírají recenzní řízení, případně je jejich recenzní řízení veskrze formální. V jejich redakcích a redakčních radách často figurují fiktivní vědci či naopak významné osobnosti (aniž by je o tom někdo informoval) a často publikují plagiáty a zfalšované či vymyšlené výzkumy. Rukopisy zpravidla bývají velmi rychle recenzovány a následně také publikovány, ovšem pouze za předpokladu, že vydavatelé obdrží jistý publikační poplatek. Protože inkasování publikačních poplatků je smyslem existence predátorských časopisů, mohou se poplatky pohybovat v přepočtu i ve výši desítek tisíc Kč (cca 200–500 USD/článek). Nelze se divit, že v predátorských časopisech jsou často publikovány texty pochybné kvality, jejichž vědecká hodnota je nulová. Seriózní autoři rukopisů někdy bývají rozčarováni, například když od nich vydavatel adresně vyžádá rukopis a následně požaduje úhradu vysokého publikačního poplatku, aniž by je na tuto skutečnost předem upozornil.

Na negativní efekty existence predátorských časopisů upozornil v časopisu *Science* John Bohannon, který publikoval zprávu o tom, jak jeho smyšlený článek záměrně plný evidentních chyb byl přijat k publikování ve 157 časopisech. Z 304 oslovených časopisů 157 článek přijalo a 98 zamítlo, zbylé časopisy se nevyjádřily. Není překvapivé, že text byl přijat většinou (82 %) časopisů ze seznamu tzv. vydavatelských predátorů (viz níže), u kterých bylo podezření na neetické jednání již dříve vysloveno. Je nicméně na místě upozornit, že smyšlený článek byl přijat k publikování v téměř polovině časopisů ze seznamu seriózních časopisů s otevřeným přístupem (registrované v databázi DOAJ).[4]

Počet predátorských vydavatelství v současné době převyšuje tři stovky. Jelikož někteří z podvodných vydavatelů vydávají desítky i stovky (pseudo)vědeckých časopisů, problém se údajně může týkat až tisíců časopiseckých titulů. Odhaduje se, že predátorské časopisy tvoří 5–10 procent všech časopisů s otevřeným přístupem.[5] Současně vznikají nová predátorská vydavatelství, která prakticky neustále uvádějí na publikační trh stovky nových vědeckých časopisů. Dnes si v podstatě kdokoliv může během několika hodin založit vlastní vědecký časopis. Proti tomu patrně nelze nic namítnout. Problém je v tom, že kolem podvodně fungujících vydavatelství a časopisů se začínají kumulovat skupiny obdobně smýšlejících vědců. Ti na sebe následně ve velké míře odkazují, čímž

---

4 BOHANNON, John. Who's Afraid of Peer Review? *Science*. 2013, č. 6154, s. 60–65. O kauze podrobněji v češtině: SLAVÍČEK, Petr. Nesnesitelná lehkost publikování. *Vesmír.* 2014, č. 2, s. 63.

5 BUTLER, Declan. The dark side of publishing. *Nature*. 2013, č. 7442, s. 433–435.

predátorským časopisům pomáhají získávat a navyšovat impakt faktor a sami sobě pomáhají sbírat cenné publikační body. Autoři jsou editory predátorských časopisů vyzýváni, aby citovali práce z jednoho či více spřátelených časopisů. Některé z vědecky bezcenných časopisů tak dosahují vyšší hodnoty impakt faktoru než časopisy světové extratřídy. Systém vědeckého publikování i věda samotná tím pochopitelně trpí.

To přirozeně ostře kontrastuje s přesvědčením některých vědců i úředníků, že vysoký impakt faktor automaticky indikuje vysoce kvalitní časopis, případně vysoce kvalitní článek. Že tomu tak vždy není, demonstruje příklad tureckého časopisu *Energy Education Science and Technology Part A*, který dosáhl v roce 2011 zejména prostřednictvím autocitací impakt faktoru 31,67. V následujícím roce byl tento časopis z databáze Web of Science vyřazen. Přestože je vědecká komunita na podvodné navyšování impakt faktoru vysoce citlivá, je velmi obtížné účelovost citací komukoliv prokázat. Mnoho doposud neodhalených publikačních predátorů tak nadále láká vědce motivované imperativem excelentního publikování na mytizovaný impakt faktor.

Další případ hrubého porušení vědecké etiky aktuálně doznívá v Brazílii, kde čtyři brazilské lékařské časopisy uzavřely citační kartel a publikovaly stovky vzájemných odkazů na texty uveřejněné v těchto časopisech. Tímto jednáním si časopisy významně navýšily impakt faktor. Po odhalení podvodu byly časopisy z databáze Web of Science vyřazeny. Pobouření v Brazílii ale nadále trvá, neboť k podvodně jednajícím pracovištím a vědcům nadále proudí finance za publikace vykázané v těchto časopisech.[6] Obdobný systém financování je zaveden také u nás, přičemž ani zde nejsou výjimkou publikační výstupy vykazované v predátorských časopisech s podvodně navýšeným impakt faktorem. To indikuje, že „milionové" publikační výstupy patrně nikdo z hodnotitelů vědy nečte, a systém se spoléhá na nikým nekontrolované dodržování různých etických kodexů a psaných i nepsaných zásad publikační etiky.

Je otázkou, jak od predátorů odlišit vysoce kvalitní a důvěryhodné časopisy s otevřeným přístupem, které (vysoké) publikační poplatky využívají jako kompenzaci za absenci příjmů z předplatného a dalších služeb, které autorům nabízejí. V boji proti publikačním predátorům bývají zpravidla doporučovány dvě účinné zbraně. První z nich je transparentnost redakčních procedur. Některé časopisy zveřejňují publikované rukopisy včetně posudků[7]; podobný úzus se dnes již běžně týká například kvalifikačních prací. Druhá zbraň je poměrně kontroverzní, ale o to efektivnější: ukázat na predátory prstem. Nejvíce doporučovaný je v této souvislosti seznam potenciálně pochybných a nedůvěryhodných

---

[6] VAN NOORDEN, Richard. (2013). Brazilian citation scheme outed. *Nature*. 2013, č. 29, s. 510–511.

[7] Viz pravidla otevřeného recenzního řízení v časopisu *Atmospheric Chemistry and Physics*: http://www.atmospheric-chemistry-and-physics.net

vydavatelů a časopisů zpracovaný Jeffrey Beallem, ředitelem univerzitní knihovny Coloradské univerzity v Denveru. Seznam je dostupný na adrese http://scholarlyoa.com.

Na stejné webové adrese jsou k dispozici také další informace o stinných stránkách publikování v predátorských časopisech a jeho dopadech. Je zde mimo jiné například uvedeno, že publikování v predátorských časopisech může v případě odhalení následně vyústit v nepříjemné personální a kariérní důsledky. Rektor Univerzity v Prištině Ibrahim Gashi byl donucen k rezignaci poté, co bylo zjištěno, že publikováním v predátorských časopisech dospěl až k titulu profesora.[8] Obdobný skandál vyvolaly také predátorské publikace islandského profesora ekonomie Þórhallura Örna Guðlaugssona.[9]

S přihlédnutím k uvedenému je možné diskutovat o různých publikačních strategiích jednotlivých vědců, pracovišť či univerzit. Z krátkodobého nebo čistě finančního hlediska se publikování v predátorských časopisech vyplácí, neboť generuje peníze. Zahraniční příklady ale dokládají, že z dlouhodobého hlediska může být takto nastavená publikační strategie kariérní sebevraždou. Vědecky závadné jednání jednotlivců poškozuje pověst nejen jich samotných, ale může nepřímo poškozovat také pověst jejich pracovišť i celých vědeckých institucí.

Každý vědec by si měl vytvořit takovou publikační strategii, za kterou se nebude muset v budoucnu stydět. Sázkou na jistotu jsou časopisy s náročným recenzním řízením vydávané prestižními komerčními vydavatelstvími, příp. etablovanými a uznávanými vědeckými společnostmi a institucemi (univerzitami, výzkumnými organizacemi apod.). Jsou to právě časopisy s náročným recenzním řízením, které kultivují, podporují, utvářejí a rozvíjejí odbornou komunitu. Tyto časopisy patrně měli tvůrci kafemlejnku na mysli, když chtěli definovat skupinu časopisů, v nichž by bylo hodno publikovat. Skupina časopisů s náročným recenzním řízením se nicméně ne vždy překrývá se souborem časopisů disponujících impakt faktorem. Zkratka vzniklá ve snaze nalézt jednoduché řešení složitého problému hodnocení vědy a výzkumu fakticky deformuje prostředí vědy i samotné vědce. Přitom by stačilo nepoužívat měřítka hodnocení založená na impakt faktoru časopisů jako náhražku za hodnocení kvality jednotlivých rukopisů.[10]

---

[8] http://scholarlyoa.com/2014/01/24/university-of-pristina-rector-under-fire-for-publishing-in-predatory-journals/

[9] http://scholarlyoa.com/2014/02/20/iceland-professor-in-hot-water-for-publishing-in-predatory-journals/

[10] V prosinci 2012 byla přijata tzv. Sanfranciská deklarace upozorňující, že impakt faktor deformuje hodnocení vědeckých výsledků a neměl by být používán. K Deklaraci se mimo jiné připojila také Akademie věd ČR. Více viz http://www.cas.cz/sd/novinky/hlavni-stranka/130603-sanfranciska-vyzva.html. Deklarace byla uveřejněna i v minulém čísle Universitas (2/2014).

Jelikož také mezi akademickými pracovníky Masarykovy univerzity je možné najít osobnosti publikující v predátorských časopisech a figurující v jejich redakčních radách, je na místě připomenout některé z tezí německého filozofa Waltera Benjamina (1892–1940): *Neexistuje žádný velký úspěch, kterému neodpovídají skutečné výkony. Zadostiučinění z odměny ochromuje úspěch. Odměna a výkon leží na miskách jedné váhy. Celá váha sebeúcty musí padat na misku výkonu. Miska odměny tak bude stále znovu stoupat výše. Dav rozdrtí každý úspěch, jakmile se mu zdá být neprůhledný, případně nepodložený skutečnými výkony.*[11]

Redakci Universitas došlo

Athena Alchazidu, Petr Stehlík (eds.), **Setkání hispanistů / Encuentro de hispanistas.** Masarykova univerzita. Brno 2012. ISBN 978-80-210-6657
Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, která se konala na Ústavu románských jazyků a literatur FF MU ve dnech 30. 11.–1. 12. 2012 a jíž se zúčastnili hispanisté z řady českých a slovenských vysokých škol, a to včetně studentů doktorského programu. Sborník zahrnuje celkem 16 článků, jež prezentují výsledky aktuálního výzkumu na poli české a slovenské hispanistiky v oblasti lingvistické, literární, translatologické i kulturně-historické.

Roman Farana a kol., **Biomechanická analýza pohybového výkonu I.** Masarykova univerzita. Brno 2012. ISBN 978-80-210-6069-2
Odborná monografie shrnuje příspěvky z vědeckých konferencí, které tematicky spadají do vědního oboru biomechanika člověka. Publikace vyšla v tištěné i elektronické podobě v několika formátech.

Radek Vobr a kol., **Aplikovaná antropomotorika I.** Masarykova univerzita. Brno 2012. ISBN 978-80-210-6031-9
První z řady odborných monografií věnovaných pohybovým aktivitám, vychází v tištěné i elektronické podobě.

Gustav Bago a kol., **Soudobé podněty v pedagogice tělesné výchovy I.** Masarykova univerzita. Brno 2012. ISBN 978-80-210-5932-0
Pedagogika sportu se zabývá výchovou, která probíhá při sportovních činnostech. Často bývá označována jako hraniční disciplína dvou oborů: obecné pedagogiky a kinantropologie. Odborná monografie je věnována integračním a sociálním aspektům tělesné výchovy, zaměřuje se na osobnost učitele a cíle tělesné výchovy a sportu jako sociálně kulturnímu fenoménu dnešní doby.

pokračování na str. 49

[11] Srov. BENJAMIN, Walter. Cesta k úspěchu v třinácti tezích. In: BENJAMIN, Walter. Agesilaus Santander. Výbor z textů. Praha: Hermann & synové 1998, s. 211–216.

Mnohdy je testování schopností pomocí IQ ošidné

Bohumír Chalupa

Řada lidí hledá potvrzení své výjimečnosti v testech inteligence, poněvadž na posudky učitelů a jiných osob se prý nelze dobře spolehnout. Ve veřejném povědomí má inteligenční kvocient (IQ) obvykle význam pravé míry intelektuální schopnosti každého jedince, vykazuje také více než stoletou historii ve vědě a v práci praktických psychologů. Někteří jej však označili dokonce za zločin, neboť způsobil mnoho chybných rozhodnutí, např. u příslušníků jiných etnických skupin, které znevýhodňuje.

Lidský mozek je neuvěřitelně složitý, vykazuje tisíce center a miliardy spojení mezi nimi. Teprve v posledních padesáti letech se začínají zkoumat hlouběji vyšší poznávací procesy a struktury spojené s myšlením i základy lidské osobnosti. Desítky laboratoří na světě se věnují *kognitivní neurologii* pomocí elektrofyziologických a zobrazovacích metod mozku. *Ani tyto nové přístupy, ani moderní genetika však dosud přes řadu významných objevů neznají přesné determinanty inteligence a různých povahových vlastností*.

Koncem 19. století, kdy byla již psychologie ustavena jako věda na řadě univerzit, při svém obecném zaměření na funkce vnímání, paměti, představ a citů postrádala ještě poznatky o různých druzích relativně trvalých schopností a vlastností, vyskytujících se u jednotlivých osob. Argumentovalo se, že přece všichni lidé nejsou stejní. *Tato oblast zjišťování individuálních zvláštností představovala velkou neznámou*, podobně jako původ a vývoj člověka. Vývoj člověka se pokusili řešit antropologové, archeologové, biologové a další.

Na scéně se objevily *mentální testy*, které slibovaly možnost měření rozdílů mezi jedinci nikoliv podle tělesných znaků, ale podle mentálních schopností. Na žádost ministerské komise pro retardované ve Francii vytvořili Binet a Simon v roce 1905 stupnici pro měření úrovně inteligence pro rozlišení hloupých dětí, které tehdy nemusely podle zákona navštěvovat školu. Stupnice měřila mentální věk na základě odstupňované obtížnosti série rozmanitých úloh pro každý rok věku do 14 let. Svůj původní účel splnila, ale později z různých důvodů a potřeb se rozšířilo hromadné používání testů ve školách, v armádách i v průmyslu a měly se stát univerzálním měřítkem inteligence pro všechny. Byl to velmi ambiciózní a těžko splnitelný cíl.

W. Stern navrhl v roce 1911 variantu měření s podílem mentálního a fyzického věku, označenou jako IQ. Nedostatkem bylo, že chyběly testy pro vyšší věkové skupiny. V dalším vývoji metody pro dospělé byly použity Wechslerem (1939) k měření standardní stupnice s normami pro každý věkový stupeň

s průměrem 100 a standardní odchylkou 15. Normální rozsah IQ tedy činil 85–115. Technologický přístup měl při aplikaci řadu mezer a chyběl bez širšího výzkumu podrobnější teoretický výklad povahy inteligence, jejího vývoje a zjištění reálné funkce v životě lidí.

Pokrok v psychologii a ve vědě vůbec přinesl nové poznatky o povaze a složení lidských schopností a také různé argumenty s ohledem na oprávněnost používání IQ a o jeho praktickém významu. Byla zjištěna řada nesrovnalostí a rozporů.

Především se soudí, že početní formulace IQ *není v souladu s kognitivním vývojem* do adolescence a v dospělosti, který vykazuje několik kvalitativně rozdílných fází. Sedmiletý žák s IQ 100 se sotva naučil číst, kdežto čtrnáctiletý žák s IQ 100 je na konci základního vzdělávacího cyklu. Prvý žák ještě nemá rozvinutý slovník a slovní myšlení, kdežto druhý již disponuje podle J. Piageta formou deduktivního úsudku. Intelektuální činnosti se ovšem mohou rozvíjet v některých směrech i v dospělém věku. Od určitého bodu nastupuje věkový deficit v důsledku stárnutí a jiných činitelů.

Původní *představa o jednotné inteligenci* (faktor g) byla na základě nové faktorové analýzy vystřídána v roce 1938 Thurstonovým modelem *sedmi primárních mentálních schopností (slovní porozumění, slovní plynulost, numerická schopnost, prostorová představivost, rychlost percepce, paměť, úsudek)*. K nim po roce 1950 přibyly nezávislé faktory tvořivého myšlení a ještě několik dalších. Jde o několik skupin kvalitativně rozdílných modalit inteligence, které obsahují pokaždé ještě dílčí faktory. K nim přistupují i různé speciální schopnosti (hudební, výtvarné, literární, matematické, technické, pohybové aj.).

Rozumová výbava člověka je velmi bohatá a pestrá, vyjádřit ji jedním číslem je nemožné. *Každý jedinec vykazuje zvláštní kompozici a jiné stupně různých schopností.* Existují také rozmanité formy nadání. U některých druhů nadání, zvláště pohybových a uměleckých, nemusí být nutnou součástí také vysoký IQ. Učitelé dovedou poměrně dobře z dlouhodobého styku posoudit různé stránky nadání a také motivaci a povahové rysy svých žáků.

Obvykle hromadně používané soubory testů představují vesměs jen úzký výběr několika testů ze skupiny analytické či reproduktivní školní inteligence, které obsahují obvykle jeden či dva faktory: verbální a názorový. Převládá jednoznačně faktor slovního porozumění. *Chybějí v nich zejména testy tvořivého, kritického, systémového a strategického myšlení*, které se ukázaly jako mnohem závažnější v mnoha ohledech při studiu na vysoké škole a v řadě náročných profesí. Namísto chápání pouze jednotlivých faktů nastupuje v těchto situacích komplexní myšlení týkající se velkých souborů poznatků, jejich vzájemných souvislostí, různých intelektuálních dovedností spolu s objevováním nových a dosud neznámých vlastností a vztahů reálného světa.

Testy typu IQ korelují se školním prospěchem obvykle jen asi do 16 roků, ovšem nikoliv stejně s různými předměty. V posledních ročnících gymnázia ne-

korelují testy analytické inteligence profesorů J. Doležala a R. Bonnardela podle výzkumů V. Brožové (2011) již vůbec se studijním prospěchem. Při provedení faktorové analýzy se zjistily kromě jednoho až dvou faktorů inteligence samostatné faktory úspěšnosti v různých skupinách školních předmětů (jazykových, přírodovědných, humanitních apod.). Tato skutečnost se dříve neznala či zamlčovala zejména před pedagogy. Zanedbatelné a nulové korelace vykazují podle řady šetření testy analytické inteligence rovněž k prospěchu na vysoké škole.

U nás se po roce 1989 soubory testů inteligence začaly používat jako součást obecných studijních předpokladů na části vysokých škol, ovšem bez jakéhokoliv ověření a veřejné publikace výsledků. Jejich efekt je problematický z řady důvodů. Především jsou kladeny různé nároky u technických, lékařských, jazykových, přírodovědných, ekonomických, právnických, uměleckých, sportovních, vojenských a dalších oborů. Dále chybí důkazy skutečné praktické hodnoty použité metody, i když byly testy použity u mnoha tisíců studentů. *Nebyly respektovány zásady diferenciace vědních oborů a profesního uplatnění*. Teprve nyní se o tom začíná také u nás vážně diskutovat. Princip diferenciace oborů a profesí v současné společnosti byl také kamenem úrazu při projektování univerzálních maturit. Vysoká škola není pokračováním střední školy.

Testy typu IQ nemohou po mnoha planých pokusech sloužit principiálně k *výběru vědců, spisovatelů, vynálezců, konstruktérů, umělců, vrcholných manažerů* z toho důvodu, že neumožňují hodnotit vyšší kognitivní procesy, schopnost řešit složité problémy, tvořivé a strategické myšlení, které jsou specifické a rozhodující u těchto náročných profesí. Důležitým bodem je vedle předpokladů k produktivnímu myšlení podle nejnovějších výzkumů také vhodná kombinace povahových vlastností a motivací vzhledem k profesnímu úspěchu. Některé osoby, které mají pouze vysoké IQ, se uplatní pouze u reproduktivních a rutinních činností.

Vybírat nadané děti do tříd pomocí jednoduchých testů inteligence, které se používaly v armádách za války (názorový test Ravenův), je hrubý a trestuhodný omyl. Původní procedury testování již nestačí v nových a náročných podmínkách současné společnosti, kde až polovina mladé generace nastupuje na vysoké školy.

Současně byly vyvráceny názory konzervativců, podle nichž může vysokoškolské vzdělání absolvovat pouze jedinec s IQ 115–130 a vyšším. *Rozumové schopnosti člověka jsou nejen bohatě diferencovány minimálně do 10–15 a více samostatných oblastí*, ale současně se vytvářejí stovky nových specializací ve vědě a tisíce nových profesí. Vědění lidské společnosti se zmnohonásobilo a má rozhodující význam, kdežto „přirozená inteligence“ se zřejmě může měnit ve svém genetickém základu jen nepatrně. Současná společnost se často označuje jako vědomostní. Souběžně se vyžadují také inovace, originální a nová řešení vědeckých i technických a organizačních problémů.

Před 100 roky – a ještě někde dosud – byla naprostá většina populace angažována v zemědělství a jen zcela nepatrné procento mělo vyšší vzdělání.

Vzdělání má hlavní podíl na rozvoji schopností jedinců i prosperity společnosti, ovšem musí být v ekonomickém systému (kromě škol) vytvořena také odpovídající pracovní místa, což může trvat delší dobu. Jinak nastoupí vysokoškolačky na místa sekretářek, jak již pozorujeme v některých vyspělých zemích.

Testy inteligence typu IQ byly již dříve často kritizovány v USA a mají za sebou svou historickou úlohu, zejména ve školském poradenství. Pro afroamerickou populaci byly vytvořeny Williamsem (1977) nové nezávislé typy testů, které nekorelují s tradičním Wechslerovým testovým souborem. Je to velmi vážná teoretická námitka s ohledem na *kulturní podmíněnost konstrukce testů*.

Pro zjištění způsobilosti letců, astronautů, operátorů složitých systémů a pro náročné technické profese byly vytvořeny již před válkou a po ní jiné, speciální metody diagnostiky, včetně užití metod lékařských oborů (dnes na příklad EEG, zobrazovací metody mozku aj.).

Již několik desítiletí probíhají ve světě *studie psychologických činitelů v práci vrcholných manažerů, vynálezců, architektů, vědců a výzkumných pracovníků.* Složité mentální funkce, tvořivé a kritické myšlení a rozmanité osobnostní způsoby interakce člověka se světem nelze postihnout a modelovat velmi jednoduchými metodami. Světy roku 1900 a 2000 jsou naprosto rozdílné.

Testy typu IQ vyžadují jen omezený druh intelektuálních operací a dají se snadno naučit. Najdeme je na internetu, v časopisech, kdekoliv. Došlo prostě k opotřebování jejich hodnoty. Ctižádostivý uchazeč po pátém opakování testu dosáhne kýženou hodnotu IQ 130. Tímto způsobem máme více „géniů“, než kdykoliv v historii.

Kultura a umění

Surrealismus a české sochařství

Jaroslav Sedlář

Ve všech úvodních textech k surrealismu u nás nacházíme poznámku, že rozhodujícím podnětem k jeho přijetí byla Spolkem výtvarných umělců Mánes v Praze uspořádaná mezinárodní výstava *Poesie 1932*. Navštívil ji tehdy, a to dokonce dvakrát, také Bohdan Lacina, který od roku 1931 studoval kreslení na Českém vysokém učení technickém v Brně. Při návratu z ní se setkal ve vlaku s Vincencem Makovským, který se vracel z pohřbu svého bratra. Diskutoval s ním o výstavě i o novém směru, surrealismu, z Oseku až do Brna. Makovský horoval pro obrazy Yvese Tanguyho, které označil za nejlepší z celé výstavy, z českého umění vysoce hodnotil dílo Josefa Šímy. Lacina neodolal a ukázal mu své kresby, které Makovského zaujaly. Pozval Lacinu k sobě do ateliéru a spřátelili se. Lacina na některé sochy Makovského později navázal, ale už na podzim téhož roku v Praze studoval Vysokou školu architektury a brzy se intenzivně zapojil i do soudobého výtvarného života. Ze zájmu, s jakým Makovský s Lacinou hovořili o novém směru v umění, jasně vyplynulo, že to byl pro oba naprosto nový, překvapivý směr, který nadšeně uvítali. Proto zní poznámka v literatuře o Makovském konzervativně: „Už vlastní východisko českého sochaře bylo totiž odlišné; reagoval na diktát podvědomí jiným způsobem a také snový automatismus se v jeho tvůrčím procesu ubíral cestami poněkud jinými, než tornu bylo v tvorbě evropských surrealistických sochařů jeho generace.“ Makovského umění – ostatně jako umění české avantgardy vůbec – neprošlo zkušeností dadaistické vzpoury, a bezprostředně jej proto nezasáhl ani provokativní, nicméně osvobozující účin *readymade*, pomocí něhož hodlali dadaisté zjednat evropské kultuře stav rovnající se *tabula rasa.* Makovský tudíž za sebou neměl zkušenost, z níž mohla těžit například tvorba Jeana Arpa, a na rozdíl od Alberta Giacomettiho neokusil dobrodružství, které nabízí dílo založené na principu symbolicky fungujícího

František Hudeček, Faidros a Sokrates (asambláž), 1934

Bohdan Lacina, Prorok, 1940

objektu. Proto ani v tomto období nemohl zcela potlačit smysl pro organický tvar, k němuž byl svým původním školením veden. Právem tedy Vítězslav Nezval na zahájení výstavy *Poesie 1932* oslovil Makovského jako sochaře, který nám podal z nové perspektivy, z perspektivy člověka, jenž prošel kubismem, tak podivuhodně a překvapivě akt, že nám uklouzne bezděčné zvolání: ach, vždyť je to klasické dílo. Na Nezvalově zvolání může málo změnit dokonce i zjištění, že cit pro reálné tělesné objemy sochaři posloužil k navození vyhroceného kontrastu forem a obsahového napětí plastiky, jak je to patrné například v *Torzu* (1932), do jehož zad sochař namontoval tyč, mající funkci jakéhosi opěrného článku. Tyto úvahy však ignorují tehdejší Makovského postoje, protože to byl právě mladý Makovský, který prošel Paříží a přivedl do konzervativních neoklasicistních Čech pod vlivem Brancusiho, Nauma Gaba a Antoine Pevsnera i Jacquese Lipchize nebo Henriho Laurense nejnovější avantgardní sochařství. Ostatně nepotřeboval procházet zkušeností dadaistické vzpoury, protože na výstavě *Poesie 1932* se již setkal se surrealistickými objekty i sochami. Bylo to pro surrealistické sochařství nejvýznamnější období. Víme totiž, že už roku 1924 snil André Breton, ve svém *Úvodu k řeči o trošce reality*, o zhotovování snových objektů. Trvalo však ještě až do roku 1930, než Salvador Dalí začal takové objekty vytvářet. Teprve potom se stal také surrealismus vhodným pro konkrétní surreálné předměty. Rok 1931 je průlomovým rokem. Salvador Dalí v tomto roce otiskl článek o Surrealistickém objektu v *Le surrealisme au Service de la Révolution*, a zveřejnil reprodukci vlastního objektu, nazvaného *Surrealistický objekt se symbolickou funkcí*. Centrálním motivem byl červený dámský střevíček. Ale už před tím, v roce 1930, vytvořil Alberto Giacometti slavnou *Vznášející se kouli*, původně modelovanou ze syrové sádry, potom jedním truhlářem úzkostlivě přesně přenesenou do dřeva, později označenou jako parádní kus surrealistické plastiky, ve které se kříží mužská a ženská specifika: segmentově se pohybující zavěšená koule nad hřebenem vysoko zahnuté formy vřetena, podél kterého se houpe. Vyjádřil zde freudovský pud nucení k dotyku a zároveň strach z dotyku, libido a destruktivní puzení v jednom. Kovový rám a prostor v něm prezentují celou věc jako jeviště, zároveň ale také jako vězení, ze kterého není úniku. Surrealisté staví své objekty a plastiky na lautreamontské síle disparátní metafory. O metodě této tvorby podává velmi názorný výklad významný německý malíř, ilustrátor a sochař Max Ernst. Ve své knize *Jak podněcovat inspiraci* dovolává se často citované věty

jednoho z prokletých básníků Lautréamonta (zemř. 1870), který napsal, že jevy mohou být krásné *jako náhodné setkání šicího stroje a deštníku na operačním stole*. Taková náhodná setkání jsou, jak vysvětluje Ernst, základem surrealistické tvorby. A Sigmund Freud, z jehož psychoanalýzy surrealisté vycházejí, dodal tomuto přesvědčení váhu tvrzením, že to vše vychází většinou z utajeného a potlačeného libida, ze sexuálních a sexuálně patologických jevů. Surrealisté vyznávají kromě toho poetické aspekty reality, onu zvláštní, básnickou moc, kterou nás podmaňuje skutečnost, dovedeme-li o ní snít a oprostit se od konvencí chladného rozumu. Myšlení je třeba osvobodit, říkají; lidské psychično musí pracovat volně a nespoutaně, dát se unášet plynulým pohybem myšlenky bez rozumového dozoru, bez jakéhokoliv estetického nebo mravního zřetele. Surrealisté věří, že v budoucnu splynou zdánlivě protikladné stavy jako sen a skutečnost, že se spojí v novou, absolutní skutečnost, v nadskutečnost. Zajímají se o jevy podvědomé, o stavy snu, o fantastično a zázračno. Znají i cestu k nim: tvoří ji volný tok představ, vážících se asociativně jedna na druhou, tedy psychický automatismus. Použít automatické postupy v malířství nebo v sochařství není ovšem snadné. Zdá se mnohem prostší vytvořit automatický text, zachytit představy spontánně tryskající z hlubin podvědomí než výtvarně fixovat tyto psychické pochody. Obraz a plastika vznikají většinou zvolna a jen zřídka mohou být dílem ryze spontánním; stávají se však dráždidlem představivosti, samy zpětně probouzejí zázračné stavy fantazie, jak to dokládají také surrealistické plastiky Vincence Makovského, jak ještě uvidíme. Proto se v surrealismu dočkal dalšího rozvoje objekt – plastický útvar, který není obrazem, ani vysloveným reliéfem nebo sochou. Avšak na rozdíl od Duchampových ready-mades, jednotlivých věcí vyňatých z přirozených souvislostí, oblíbili si surrealisté formu složitější a umělejší – asambláž. Označujeme tak objekty sestavené z většího počtu různorodých materiálů, předmětů nebo jejich částí, jež v nových spojitostech nabývají nových, vzrušujících významů. I tuto metodu znali už dadaisté, Hans Arp přitloukal na prkénko kusy starých dřev, nebo vytvářel asambláže z odložených lahví, Man Ray nalepil jednou na kyvadlo metronomu fotografii lidského oka (*Nezničitelný objekt*, 1923) a jindy zase přivařil na spodní plochu žehličky řadu hřebíků – *Cadeau* (Dárek, 1917). Klasikem asambláže se stal hannoverský malíř a básník Kurt Schwitters, vytvářející nejen ploché koláže, ale i trojrozměrné reliéfní útvary z nejrůznějších odpadků a úlomků. S tím vším se mohli mladí nadšenci

Vincenc Makovský, Dívka s děckem, opuka, kov, 1935

Vincenc Makovský,
Hlava Prométhea, bronz, 1934

pro surrealismus potkat i na výstavě *Poesie 1932* v Praze a v četných reprodukcích publikovaných v revuích a surrealistických časopisech.

V Praze už ovšem koncem roku 1930 ohlásil Vítězslavem Nezvalem redigovaný *Zvěrokruh* obrat. Časopis uveřejnil surrealistické texty a reprodukce, podobně jako revue *Musaion*. Roku 1931 se objevilo několik originálů na výstavě *Umění současné Francie* v Mánesu a na výstavě *École de Paris* v Obecním domě. Avšak k úplnému obratu došlo teprve v souvislosti s otevřením výstavy *Poesie 32*, kterou uspořádal Spolek výtvarných umělců Mánes. Vedle domácích malířů a sochařů – Jindřicha Štyrského, Toyen, Emila Filly, Františka Muziky, Františka Janouška, Aloise Wachsmanna, Vincence Makovského, Hany Wichterlové a Bedřicha Stefana, ale i dalších – vystavovali také Josef Šíma a přední evropští surrealisté – Max Ernst, Salvador Dalí, Alberto Giacometti, André Masson, Joan Miró, Hans Arp, Yves Tanguy, Giorgio de Chirico, Paul Klee, Wolfgang Paalen a další. Výstava rozvířila kubismem již poněkud uklidněnou hladinu výtvarného života a postupně strhla většinu mladší generace včetně Štyrského, Toyen a Makovského do víru surrealismu, jak o tom svědčí i založení *Skupiny surrealistů v ČSR* dne 21. března 1934 s Vítězslavem Nezvalem jako iniciátorem v čele a členy Konstantinem Bieblem, Bohuslavem Broukem, Jindřichem Honzlem, Jaroslavem Ježkem, Vincencem Makovským, Jindřichem Štyrským a Toyen. O něco později do Skupiny vstoupil také Karel Teige a stal se jejím teoretickým mluvčím. Skupina začala vyvíjet rozsáhlou činnost. Pořádala přednášky, diskusní a polemické večery, vydávala teoretické sborníky, překlady a básnické sbírky, organizovala výstavy i divadelní představení a pokoušela se dokonce o založení vlastního časopisu. V Knihovně Levé fronty vyšel sborník *Surrealismus v diskusi* za redakce Karla Teiga a Ladislava Štolla a překlad Bretonových *Spojitých nádob*, Teige začal vydávat *Dobu*. V roce 1935 navštívil ČSR André Breton a Paul Eluard. Přednášeli v Praze a v Brně, společně s pražskou Surrealistickou skupinou vydali *Mezinárodní bulletin surrealismu*. V Mánesu proběhla první výstava Skupiny – Štyrský, Toyen, Makovský. O rok později se čeští surrealističtí malíři zúčastnili mezinárodní surrealistické výstavy v Londýně a téhož roku vydali sborník *Ani labuť ani lůna* k stému výročí smrti Karla Hynka Máchy a jediný svazek revue *Surrealismus v ČSR*, který redigoval Vítězslav Nezval. V překladu Vítězslava Nezvala a Bedřicha Vaníčka přišla na trh Bretonova kniha *Nadja* vydaná F. J. Müllerem v Praze, v Brně vydal J. Jícha

Bretonovu knihu *Co je surrealismus?*. Zájemcům o nové hnutí se dostalo do rukou zvláštní číslo *Cahiers d'art*, věnované surrealismu a Teige vydal *Jarmark umění*. Ale brzy nato se v surrealistickém hnutí objevily rozpory, podobně jako ve Francii. V roce 1936 byl vyloučen ze Skupiny Vincenc Makovský a začátkem roku 1938 Vítězslav Nezval Skupinu surrealistů v ČSR rozpustil. Zbylí členové však odmítli Nezvalovo rozhodnutí a naopak rozšířili členskou základnu přijetím Jindřicha Heislera. Teige pak vydal polemicky vyhrocenou knihu *Surrealismus proti proudu*.

Vincenc Makovský,
Hlava Promethea, žula, 1934

Ale právě léta 1935–1938 se stala obdobím maximální surrealistické aktivity, přímých manifestací surealismu i jeho avantgardních idejí mimo Francii, a to snad v opozici k sílícímu fašismu. Tehdy proběhly výstavy v Oslu s Wilhelmem Freddiem v čele, v Belgii s René Magrittem a Camillem Bryenem i Raoulem Ubacem, a dokonce i v konzervativním Londýně. Velký ohlas zaznamenaly mezinárodní výstavy surrealismu v Japonsku, v Chile, v Holandsku a jinde. K těmto ohromujícím kulturním akcím se připojila rovněž Skupina surrealistů v ČSR, založená už roku 1934. Do Paříže přijel roku 1936 Hans Bellmer a v Paříži o něm vyšla kniha *La Poupée* (Loutka, nebo také Panenka). Max Ernst publikoval svou studii *Au-delà de la peinture* (Na druhé straně malířství); *Cahiers d'Art* vyšly vstříc výstavě surrealistických objektů, které v měsíci květnu vystavoval galerista Charles Ratton v ulici Marignan a věnovaly celé jedno číslo tématu surrealistického objektu. Největší úspěch však surrealisté zažili v New Yorku, v Museum of Modern Art, kde probíhala výstava s názvem *Fantastic Art, Dada, Surréalisme. The biggest surrealist show on earth.* A v Belgii se objevil nový surrealista Paul Delvaux, který v tomto roce namaloval první surrealistická plátna.

Po výstavě *Poesie 1932* se postupně k surrealismu přiklonili nám již známí avantgardní sochaři: Vincenc Makovský, Ladislav Zívr, Hana Wichterlová, Josef Wagner a ojedinělými sochařskými realizacemi také malíři František Hudeček, Bohdan Lacina a asambláži nebo nadreálnými objekty Zdeněk Rykr, František Gross, Václav Zykmund.

Mezi všemi jmenovanými vynikl sochař Vincenc Makovský, který už na konci dvacátých let proslul svými avantgardními díly odlišnými od veškeré tehdejší české novoklasicistní produkce, a to především brutální výrazovou silou neopracovaného přírodního balvanu, jak je to patrné například ve figuře *Ležící ženy* (1929–30), kombinující opuku s plechem a kovaným železem. Makovský byl také první, kdo se přihlásil k surrealismu. Již od roku 1930 vzniká v jeho

Vincenc Makovský, Hlava V (Zahradní lampa), mušlový vápenec, 1932

ateliéru několik studií, na kterých zkoušel nejrůznější materiály, lepenku, hadry, motouzy volně kombinované se sochařskými materiály, se dřevem, sádrou, lepenkou nebo plechem. Tehdy se sochař zabýval oddělováním a skládáním jednotlivých tělesných částí. Na členské výstavě Mánesa v roce 1930 dokonce polepil výstřižky z novin, časopisů a útržky z pestrých obalů plastiku nazvanou *Mulatka*, takže vzniklo jakési ženské torzo, socha-koláž, tzn. že z jednolitého jádra, které by mohlo bez tohoto přehodnocení představovat výrazný příklad tehdejšího elementarismu, nastoupil v letech 1929–1930 dezintegrační tvárný proces počátku třicátých let. Je to zřejmé z *Hlavy II*, ve které na ovoid připevnil další, kubizující fragmenty, nezávislé na jejím antropomorfním vzhledu. Ještě ve svém *Torzu* (1929), které stojí na asymetrickém podnoží jako temný, organický valoun ženského těla, Makovský dospívá k mezím elementárnosti. Makovský však cestu k abstrakci odmítl. Umožnil mu to zejména tvar vejce, vyskytující se na některých jeho důležitých plastikách z přelomu dvacátých a třicátých let, na *Hlavě II* (1926–29), *Stojící ženě s vázou* (1929) či *Dívčím snu* (1932). Napětí mezi použitými materiály využíval především proto, aby na rozdíl od předchozího období poznamenaného brutalismem naplnil nově vytvářená díla poezií, kontrasty a napětím mezi nimi, které dráždí představivost a podněcují fantazii. Tu dovršuje dvojice *Hlav* z počátku třicátých let, *Koňská hlava* (1931) a *Hlava* (z roku 1932), *Hlava-lebka a Hlava-Zahradní lampa* už otevřely cestu k sochařově tvorbě imaginativní.

Hlava-Zahradní lampa (1932) zakončuje konvolut dosavadních hlav a zároveň vrcholí v řešení prostoru sochy. Kulovitý tvar sochy obklopuje prázdno, do kterého můžeme nahlédnout proraženými nepravidelnými otvory. Můžeme se tedy domnívat, že takové prázdno uprostřed soch bylo také dobovým, avantgardou naprosto intenzivně sledovaným zabstraktněním hmoty. Tento abstraktní vztah ke hmotě byl však pouze jedním z okruhů, jimž se začátkem třicátých let Makovský věnoval. Současně se v těchto sochách projevila tendence, která ho přivedla mezi členy formující se Surrealistické skupiny. Patří k nim i *Skloněný ženský akt*, *Návrh plastiky pro fontánu* a také obě *Hlavy*.

Podobné záměry můžeme sledovat i v *Dívčím snu.* Plastika *Dívčí sen* (1932), jedna z nejpůsobivějších v českém moderním sochařství, nepochybně vyšla z reliéfu *Ležící žena*. Do těla ležícího torza s výrazně seřezanými stehny a bokem je zasazen útvar vzdáleně podobný ovoidu nebo embryu i s typickou kresbou tepen a žil. Vytvořil-li Vincenc Makovský krátce před *Dívčím snem* stojící,

realisticky podanou *Ženu s vázou*, dramatizovanou jednou prudce seseknutou nohou, je *Dívčí sen* její silně umocněnou reflexí, navazující jak na nejaktuálnější podněty evropského sochařství, tak na archetypálními teoriemi přehodnocenou psychoanalýzu. O výklad *Dívčího snu*, se pokusil Jiří Šebek, který předpokládá, že „základní inspirací k plastice bylo mytické spojení Io s Diem, převtěleným v oblak, v plastice symbolicky umístěný v klíně torza". Byli to ovšem právě surrealisté, kteří tento antický mýtus spojovali přímo s erotikou. Spíše ovšem než z antiky nebo z díla Brancusiho čerpal Makovský tentokrát z proslaveného sochařského díla Alberta Giacomettiho *Vznášející se koule*, jak to ostatně činila část surrealistických sochařů, kteří se nechtěli spokojit jen s dadaistickým objektem nebo arpovskou asambláží a používali velmi často kouli jako surrealistický symbol. Např. René Magritte, Max Ernst, u nás Ladislav Zívr, třeba v plastice *Hlava* (1934). Ostré záseky deformující *Hlavu-vejce* převedl tentokrát Vincenc Makovský do rozevřených, výrazně zkosených stehen, a vejce (ovoid) naopak ponechal v neporušeném stavu. *Dívčí sen* je silně prostorově promyšlenou plastikou, měnící smyslový účinek podle úhlu pohledu, jímž jej vnímáme. Vizuální významy přecházejí od vyloženě vyzývavého až po lyricky měkký, vyjádřený vláčnými, tělesnými liniemi. Zde je třeba připomenout, že Makovského díla ze surrealistického období charakterizuje právě typická lyričnost, poetická měkkost připomínající český poetismus předchozího desetiletí, ne tvrdé bronzové odlitky.

Makovský Vincenc, Hlava V (Zahradní lampa), bronz, 1932

Nebývalá Makovského otevřenost, ke které se od konce dvacátých let dobíral, mu umožnila sáhnout k ještě radikálnějším výrazovým prostředkům. Nebyl-li celek jeho tvorby z prvé poloviny třicátých let již tak ostrý jako z pařížského období, některé práce stále měly vyloženě progresivní povahu. Ze stejného roku jako *Dívčí sen* je i *Léda* (1932), vytvořená ze sádry, plechu a drátu. Špice dlouhého zobáku, stylizovaného do tvaru labutě, omotaná drátem (či provazem), směřuje do druhé arpovské části plastiky, reprezentující nejspíše ženské tělo. Vincenc Makovský, zabývající se od konce dvacátých let formálním a významovým spojením dvou samostatných tvarů (např. vlastního tvaru plastiky a soklu) v plastice nazvané *Torzo* (1929), dospěl v soše *Léda* k značnému uvolnění, přičemž v tomto konkrétním případě mohl být snad i inspirován Giacomettiho *Mužem a ženou* (1928–29), s výrazně protáhlým ostrým ostnem, směřujícím do konkávně prohnutého ženského těla. Plastika Alberta Giacomettiho byla otištěna v době Makovského pobytu v Paříži v Bataillových *Documentes* (1929).

Literatura o Makovském se shoduje na tom, že jeho nejzávažnější surrealistickou prací je *Dívka s děckem*. Sochař v ní užil tradičního protikladu těla a drapérie, jejich protichůdné plastické kvality však staví do nečekané spojitosti: torzo dívky má horní trup i hlavu ovinuty rouškou, v klíně jí spočívá dítě, nebo spíš jen velmi oproštěný znak připomínající kouli, jenž by mohl být dítětem. Mezi figury je zapíchnuta kovová tyč, nepochybný surrealistický projev sadismu, který byl součástí surrealistické poetiky. Nejde jen o náhodné setkání, které vyvolal bdělý sen? Přes šedesát centimetrů vysoká plastika není asambláží nalezených objektů, je vytvořena v pozvolném procesu, v němž se sochař dal unášet představami zčásti záměrnými a mnohdy bezpochyby jen bezděčnými. Socha, vytvořená původně v sádře, existuje dnes v bronzovém odlitku, a dokonce také v pískovci. V řemeslné dokonalosti původního zpracování tkví koneckonců další z protikladů, které v ní nalézáme: ušlechtilý materiál činí ze sochy jakýsi luxusní výtvor, exkluzivita provedení je v rozporu s povahou původního záměru. Tvoří dnes další, nechtěnou pointu díla, které patří k nemnoha vzácným dokladům toho, jak české sochařství zužitkovávalo podněty surrealismu.

V letech 1933–1934 doznívá Makovského progresivní přístup v několika extrémních realizacích, ze kterých je patrné, že jako autor vycházející z určité tradice nepřerušil kontakt se zavedenými námětovými oblastmi, nýbrž právě ty si vzal jako východisko k novému zpracování. Nejdůležitějším příkladem je reliéf *Žena s vázou* (1933), navazující volně na předcházející *Ležící ženu* a vlastně dovádějící do výrazově velmi progresivní podoby tento oblíbený Makovského námět, jímž se v letech 1926–1934 často zabýval. Právě na něm, neboť se týkal vztahu figury a objektu, krystalizovalo určité napětí, pro tehdejší Makovského tvorbu konstantní, mezi figurálním sochařstvím a objektovým projevem a asambláží. Reliéf *Žena s vázou* vlastně Makovského avantgardní období uzavírá. Obrys ženského těla, vykrojeného z korku, podobající se pozici torza na *Dívčím snu*, je kolorován černým voskem a temným dehtem, zatímco nad tělem, opět obdobně jako na *Dívčím snu*, se vznáší ovoid, obalený síťovinou, jejíž obsah nelze přesně identifikovat.

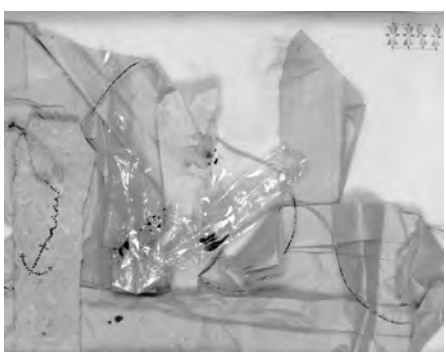

Zdeněk Rykr, Řecko, 1936

Vedle výrazně destruovaného tělesného tvaru využil Makovský na reliéfu i provázků, tkanin či lepenky, mnoha prvků objevujících se právě v surrealismu. Dochází tak k potlačení optické soudržnosti celku, doslova se Makovskému rozpadajícího pod rukama, zejména v souvislosti s tímto reliéfem, nacházejícím se na prahu asambláže a koláže, pracujícím s litím barev, typickým pro předcházející artificialistické obrazy Toyen.

Pohledově bohatý *Dívčí sen* podnítil realizaci *Dívky s děckem*, jakési velmi volné sarkastické přetransformování sakrálního námětu Madony do mnohoznačné, nečekaně násilné plastiky, ve které se uplatnila jak draperie, přehozená přes hlavu dívky, tak i železná tyč, tedy prvky, které se v obdobných souvislostech zpravidla neobjevují. Vznikla jedinečná persifláž na náboženské téma, jedna z nejúčinnějších, jaká byla v tehdejším evropském sochařství vytvořena. Ostatně i jednotlivé motivy, zejména přehození pytle přes hlavu, mají surrealistickou genezi. Objevují se v raných obrazech René Magritta i v cyklu fotografií Josefa Sudka *Zahalená žena* (1942). Makovský v *Dívce s děckem* vytvořil surrealistickou Madonu naruby: má prudce useknutou ruku a nohu, místo žezla drží kus železné tyče, z hlavy dítěte je jakási autonomní koule (jde o ňadro, hlavu, nebo míč?), vyplňující mezeru mezi oběma těly, kontrastující s ňadrem zakrytým drapérií.

Ještě zřetelnější je rozdíl mezi realistickým figurálním motivem ženské tváře a přehodnocujícím avantgardním gestem patrný z reliéfu *Ženská postava se stopami kroků*, který vysvětlil Jiří Šebek: „Připomínal více plochý náhrobní kámen, na němž jemná modelace stroze naznačující torzo schouleného ženského aktu, tolik připomínajícího Šímova Upíra, byla takřka násilně rozrušena hlubokými otisky kroků bosých nohou. Stopy bosých chodidel jako naturalistické prvky bezprostředně zakomponované do základní plochy reliéfu, fascinovaly svou záhadnou tajemností..."

Další pozoruhodné dílo Makovského *Hlava Promethea* (1934) představuje tečku nejen za imaginativní etapou jeho vývoje, ale i za obdobím surrealistické lekce vůbec. Zatímco postava ležícího *Promethea*, reprodukovaná dokonce ve sborníku *Ani labuť ani lůna*, uvrhla Makovského mimo oblast živějšího sochařství, pak žulová *Hlava Promethea* (1934), která je ještě z období, kdy se Makovský se surrealisty stýkal (např. ze stejného roku je od Toyen obraz *Prometheus* nebo *Magnetová žena*), ukazuje na jeho zájem o suverénní formování hmoty, patrné z odlišně ztvárněné Prometheovy levé a pravé tváře. Zřetelně se na Promethea hodí Nezvalova charakteristika Makovského z úvodního textu ke katalogu prvé výstavy Skupiny surrealistů v ČSR: „Makovský, pod jehož rukou se zjednodušují nejspletitější citové a inspirační situace, aniž by ztácely na své subtilnosti, vidí úsečný, podmaňující skutečnost v ryzích zkratkách syntetické intuice..." Tady už je namístě připomenout, že surrealismus nebyl styl, ale postoj. A v tomto smyslu lze do surrealismu zahrnout i tuto etapu Vincence Makovského, který své postoje, nyní ovlivněné poetikou surrealismu, vkládal do soch, i když jeho reliéf *Žena s vázou* užívá typickou surrealistickou asambláž. V mnoha případech lze u jeho soch mluvit o symbolu, o symbolice, ať už v *Dívčím snu, Lédě, Dívce s děckem,* v *Ženské postavě se stopami kroků*, v *Prometheově hlavě.*

Asambláž, jak ji používal Makovský, najdeme kolem roku 1936 také u Josefa Wagnera, který tehdy zhotovil *Dvě torza,* a u Hany Wichterlové v jejím výtvoru

nazvaném *Opřená hlava*. Wagner z nich navíc vygeneroval pro Frejkovu inscenaci Puškinova *Borise Godunova* dvě torza nakloněná k sobě v podobě brány pokryté celofánem, na který ještě nasypal uschlé listí. Také *Opřenou hlavu*, která byla považována za surrealistickou, zhotovila Hana Wichterlová formou surrealistické asambláže. Vytvořila ji spojením mnoha materiálů, a i když zde navazovala na trend zavedených figurálních námětů, daných akademickou výukou, tradiční sochu přehodnotila ve smyslu moderních sochařských tendencí pohybujících se na pomezí plastiky a objektu. Již z dochované fotografie je patrné, že plastika měla složitou genezi. Stejně tomu bylo s jejím dílem nazvaným *Pupen*, které je naplněno ze všech vegetabilních motivů největším pnutím. Její významné postavení v rámci českého avantgardního sochařství, kterým zhodnotila svůj pařížský pobyt, bylo v našem moderním umění oceněno o třicet let později surrealisty, kteří v ní zahlédli velice vzdálený ještě ohlas Brancusiho sochy *Princezna X*.

Zdeněk Rykr bývá v literatuře označován za outsidera devětsilské generace, protože se nikdy nehlásil ke kolektivním nebo skupinovým programům. K surrealismu se však přihlásil poměrně rychle, jako jeho vrstevníci. Nikdy se ovšem nedržel plynulé vývojové křivky, ale těkal od jednoho problému k druhému. Proto i v jeho surrealismem ovlivněném díle nalezneme celé spektrum zcela disparátních výrazových poloh, v nichž se střídá arpovský biomorfismus s verismem, ale i s mnoha jasnozřivými záblesky anticipujícími výtvarné probémy, které se staly aktuální až mnohem později – parafráze orientální kaligrafie*, l'art brut* apod. Zvlášť pozoruhodný je jeho cyklus objektů a asambláží z roku 1934, sestavený z odpadových materiálů, které jako by tvořily spojovací článek mezi dílem Kurta Schwitterse a nedávnou vlnou neodada. I když byl jeho přístup z hlediska formálního radikálně nový, nevyhnul se určitým, předem daným obrazovým představám, jako u asambláže objektu *Amor a Psyche* (1934), spojující rozbitou plastiku, zavěšenou na jakémsi náhrdelníku, s letící černou labutí, která významově dotváří celou scénu a vzdáleně připomíná dílo představitele absolutního surrealismu, francouzského umělce Joana Miróa.

Vedle Makovského vyrostl jako sochař Ladislav Zívr, který dokázal vymodelovat plastiku, např. ještě v r. 1931 to byla socha *Sedící.* Pod vlivem surrealismu se rychle poučil studiem a tvorbou asambláží a sochařské zaměření opustil, aby se víceméně věnoval objektu. Společně s Fr. Hudečkem a Fr. Grossem se silně zajímal o surrealismus, dokonce bývá označován za jeho nejplodnějšího českého sochaře a řazen nad Makovského. Zatímco Hudeček provádí reliéf *Sokrates a Faidros* (1934), Gross zhotovuje reliéfy, do kterých vlepuje konkrétní předměty kombinované s malbou a ve třicátých letech používá ve svých obrazech nové techniky frotáž a koláž a sestavuje objekty a drobné plastiky. Ve čtyřicátých letech vytvářel obrazy groteskně fantaskních postav-strojů, jejichž rozmanitost neustále obohacoval o nové poetické vynálezy v duchu neofigurativní estetiky.

Zívr ovšem už od roku 1934 vytvářel plastiky, do kterých zapojoval konkrétní objekty, např. do levého horního rohu *Reliéfu* z roku 1933 vložil pozla-

cenou kovovou kouli a do pravého dolního rohu lasturu. Byl v podstatě jediný, kdo v té době v českém umění důsledně užíval objekt. Diagonálně nahnutý ovoid *Hlavy* (1934), připevněný k soklu železnou tyčí, zvýrazňoval drobnými přílepky a červenou barvou, stékající po povrchu plastiky, zejména však průhlednou rouškou v podobě pohřebního závoje. Dosáhl tak extrémního spojení vyhřezlé smyslnosti a evokace smrti. Zívrův napjatý vztah ke skutečnosti se vyostřoval kolem poloviny třicátých let. Soustředil se na zvláštní, až podivnou techniku, nazvanou *muláž*, která sestávala z přírodního materiálu a řídké sádry, do níž namáčel různé předměty a po zatvrdnutí a doplnění třeba sklem je nalepoval na desku a opět pomalovával červenou barvou, *Delfín a oko* (1934).

V letech 1935–1936 tvořil Zívr jen objekty. Z nich se dochoval pouze objekt *Srdce inkognito* (1936), vystavený v Burianově D 37 s malíři Františkem Hudečkem, Františkem Grossem, Bohdanem Lacinou, Václavem Zikmundem a fotografem Miroslaven Hákem. O ostatních jeho výtvorech nás informují pouze fotografie; byly to vesměs drsné erotizující náměty blízké ilustracím Štyrského k Nezvalovu *Sexuálnímu nokturnu* nebo Waschmanovu obrazu *Oidipus*.

Surrealistickým objektem v rovině fetišismu jsou v objektu *Srdce inkognito* zelené dámské střevíčky omotané červeným řetízkem, který je spojuje do tvaru srdce. Dále je tam chaotická změť drátů a síťovina a jádro, snad opět ve tvaru koule. Objekt je pod skleněným krytem, ale původně podle staré fotografie nebylo pod sklem, a proto působilo mnohem živěji a uvolněněji, podobně jako Makovského *Dívčí sen*.

V roce 1937 se Zívr vrátil k sochařské práci, jak dokládá reliéf *Tři ženy*, který má zřetelné surrealistické východisko: na skloněnou diagonální tyč jsou nabodnuta tři těla, jejichž obrys je individualizován v partiích hlav, aby ve spodní části nabýval na amorfnosti přímo v duchu Salvadora Dalího. Zívr v tomto reliéfu zužitkoval snad podněty některých Štyrského obrazů, jako *Člověk nesený větrem* (1934) nebo *Tekoucí panenky* (1934), věnovaných přechodu od antropomorfního tvaru k roztékající se hmotě. Právě na tomto reliéfu si Zívr ujasnil další přístup k plastickému tvaru, který se zde ocitl na pokraji organické beztvarosti, takže se nakonec připojil k Chalupeckého Skupině 42, která se od počátku čtyřicátých let přihlásila k městskému civilismu. Ladislav Zívr zaujal v této skupině zvláště významné místo, protože vytvářel polychromované sádrové reliéfy, jejichž biomorfní modelace přechází někdy až do informelní struktury, do níž jsou zasazovány nejrůznější reálné předměty – lastury, skleněné čočky, dráty, měděné koule atd. Surrealismus v jeho díle však končí fetišistickými objekty, opakujícími se dámskými střevíčky, vyrůstajícími jako bizarní surrealistická flóra z velkých květináčů, a některé jeho surrealistické objekty jsou často doprovázeny texty otevírajícími nové významy díla (*Hlava ve smutečním závoji*, 1934; *Delfín a oko*, 1934; *Srdce inkognito*, 1936).

Závěrečnou kapitolu surrealistických ohlasů v sochařství 30.–40. let 20. století můžeme uzavřít připomenutím několika soch B. Laciny, který v rozhovoru

s V. Makovským při návratu z výstavy *Poesie 1932* ve vlaku byl také zaujat surrealismem a vytvořil několik soch v tomto duchu. Byly to mimo jiné dvě hlavy – hlava *Dona Quijota* (1939) a hlava *Proroka* (1940), jejichž podoby jsou dány neurčitostí představy. Hlava Dona Quijota je záměrně deformována, obepíná ji do sádry vmontovaný provaz, za ušima volně spadající podél krku. To připomene techniku novodobé asambláže, s níž se v našem prostředí můžeme setkat už v díle Makovského nebo u Lacinova souputníka Ladislava Zívra. Zženšetilá tvář Dona Quijota nese znaky výrazového podání vnitřního života člověka fanaticky obětujícího pro nesmyslný ideál vše. Prázdný oční důlek, poraněná tvář a poněkud naivní úsměv, to vše vyjadřuje tuto vybájenou a tragikomickou postavu světové literatury. Zároveň zapadá do kontextu Lacinových obrazů té doby, stejně jako k nim patří i hlava *Proroka*. Neurčitě, skicovitě a rychle modelované, vertikálně pojaté hlavě s rysy jen stručně načrtnutými, umělec strhl ústa. Vysunutá brada, stopy po stržení sádry v místech úst a vyklenuté čelo připomene Makovského sochu *Promethea*. Proti Makovského osudovosti Promethea vystupuje ovšem v Lacinově Proroku spíše sarkastická ironie, což je patrné zejména v poněkud rozdílném výtvarném pojednání. Zatímco odhodlanost Promethea Makovský vyjádřil pevným, kulovitým objemem, kde brada a ústa jsou spíše sukovitě zavinuty do sebe, což podtrhuje také materiál, kterého Makovský použil, vyjádřil Lacina sádrovou hlavou ideu pomíjivosti. Použití sádry, v níž se rozplývají rysy obličeje, stržená ústa a také užití kapsle od kouřovodu nad hlavou místo svatozáře, ale i název sám, to vše samozřejmě naznačuje, že jde o výtvarnou parafrázi Apokalypsy, o podobenství falešného nebo nepravého proroka.

Vedle vzpomínaných pokusů o nová prostorová řešení vytvořil Bohdan Lacina i tři figurální sádrové studie, nepřesahující životní velikost. První z nich – *Dívka* z roku 1939 – je pojata ještě v duchu tehdejší avantgardní tvorby. Jde o sedící ženské torzo bez nohou a bez levé ruky s balónem v podobě koule v partii břicha a mezi koleny. Daleko přesvědčivěji působí *Dívka s děckem* z roku 1941, později odlitá také do bronzu. Torzo dívky bez nohou, se zdůrazněnými ženskými znaky má pouze naznačenu hlavu a ruce téměř splývají s neurčitě načrtnutými tvary dítěte, které jako by v podobě koule vyrůstalo z figury dívky. Figuře chybí individuální rysy obličeje. Vzdáleně opět připomene Makovského *Dívku s děckem* (z roku 1935), zejména moderností tvaru, myšlenkově však až starověké Venuše.

Většina příslušníků první generace usilovala o vyjádření podvědomých impulsů, zatímco mladší surrealisté, nezatíženi výtvarnou minulostí, neviděli v surrealismu jen postoj a novou metodu tvorby, ale usilovali o odhalení mechanismů psychiky, spíše o proces tvorby a osobní prožitek. Proto četná jejich díla zanikla a jejich tvorba byla daleko mnohotvárnější a ve většině případů vzdalující se surrealismu. Platí to o Grossovi, Hudečkovi, a dokonce i o pozdním Zívrovi, ale také o Lacinovi a Zykmundovi, kteří se zřekli surrealismu již v průběhu válečných let.

Obrázky archiv autora.

Očima ekonoma

Sic et non: role státu v úvahách Adama Smithe

František Svoboda

Jedním z dosud málo využívaných zdrojů veřejné ekonomie jsou texty z dějin ekonomického myšlení promýšlející roli státu a nevládních organizací. Tento nedostatek není způsoben tím, že by snad ekonomové v průběhu minulých staletí o dané problematice neuvažovali. Naopak, ekonomické myšlení, zahrnující dnešní oblast veřejné ekonomie, je velmi rozvinuté a čeká na systematičtější zpracování. Příčinou může být snad skutečnost, že mainstream oboru veřejné ekonomie je etablován na teoretických základech Samuelsonových teorií, utvářených pro demokratický systém, takže historický přístup je vědomě odkazován mimo hranice oboru. Přitom ale zejména ve veřejném sektoru platí, že i nové instituce vznikají na troskách starých, ze kterých často přebírají některé prvky či principy, a proto se může jevit jako málo přínosné používání takových modelů, které svou analýzu začínají „na zelené louce" a neuvažují zděděnou institucionální strukturu. Naopak lze považovat za přínosné využití historické metody při snaze tuto závislost zachytit, neboť současnost veřejného sektoru může být plně pochopena pouze ve spojitosti s minulostí. Proto je důležité zkoumat, jak se s otázkami, které si kladou dnešní ekonomové, vypořádali jejich předchůdci. A protože za počátek ekonomie jako vědecké disciplíny bývá považováno vydání *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* od Adama Smithe, může být důležité zjistit, zda by toto dílo nemohlo být považováno i za počátek veřejné ekonomie jako svébytné vědní disciplíny.

Adam Smith zahájil svou akademickou kariéru přednáškami o rétorice a krásné literatuře. K ekonomii se systematičtěji dostal až v 29 letech díky profesuře na katedře mravní filozofie v Glasgow, kde se vedle teologie a etiky vyučovaly rovněž obecné základy vlády a ekonomie. Jeho dílo bývá většinou vykládáno jako obhajoba přirozeného řádu hospodářství, jež uvádí do vzájemného souladu individuální a společenský zájem[1]. Kromě zájmu o hospodářský systém však můžeme nalézt rovněž mnoho cenných pasáží, které si všímají role

[1] Často se hovoří o pojmu „neviditelná ruka", nicméně tento pojem, jednou uvedený v dřívější knize *Teorie mravních citů* (dále TM, str. 188), je i v *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (dále BN) zmíněn jen jednou, a to spíše okrajově, v kapitole o omezeních dovozu zboží. Mnohem častěji Smith hovoří o přirozeném řádu či přirozené svobodě.

státu v ekonomice, a to nejen v negativním slova smyslu, ale i v pozitivním. Smith se rovněž věnuje i dílčím aspektům ekonomického zabezpečení kultury, církví, školství, sociálních služeb a jiných oblastí, dnes řazených do veřejného sektoru.

Existují tři důležité okruhy, které můžeme nalézt ve Smithově díle a které jsou pro veřejnou ekonomii fundamentální. Prvním je Smithovo nastínění sklonu k reciprocitě jako charakteristického rysu lidského jednání, kterým lze sjednotit zdánlivě rozporné knihy *Teorie mravních citů* a *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Různé podoby reciprocity rovněž ukazují, že směna může nabývat mnoha různých podob, přičemž směna tržní je pouze jednou z mnohých.

Druhým významným okruhem je vymezení role státu v ekonomice, které Smith sice na počátku činí pouze na základě striktně ekonomické úvahy (stát má financovat to, co by soukromníkovi nepřineslo zisk), v textu však připouští četné výjimky. Jeho argumentace proti zásahům vlády do hospodářství tedy není ani tak věcí *principu*, jako spíše záležitostí *strategie*, která někdy upřednostní trh, někdy vládu či instituce nevládního sektoru, s ohledem na pozitivní důsledky. Výběr konkrétních oblastí zásahů státu do společenských i tržních směn a Smithovo opodstatnění těchto zásahů je pro veřejnou ekonomii velmi důležité. Jednotlivým aktivitám vlády, které Smith považuje za důležité, pak přiřazuje i různé způsoby financování. Neviditelná ruka trhu je tedy ve Smithově díle v určitých okamžicích podpořena viditelnou rukou státu, byť podoby této pomoci se mohou výrazně lišit.

Z toho vyrůstá třetí důležité téma Smithových úvah o hospodářství a soukromých zájmech. Smith si velmi dobře uvědomoval nebezpečí, že ekonomický řád ponechaný sám sobě může dát vyrůst vážnému konfliktu mezi zájmem soukromým a obecným. I když psal o prospěšnosti sebezájmu, znal přesně jeho limity a rozeznával mezi sebezájmem vedoucím ku prospěchu všech, a sebezájmem na úkor druhých. Jak ukážeme v dalším textu, ani *Bohatství národů* samo o sobě není knihou jednoho principu. Je Smithovou umírněnou obranou ne sice ideálního stavu světa, ale systému, který jako jediný známý zbavuje lidi nutnosti násilí a nesvobody.

Adam Smith o reciprocitě

Prvním velkým tématem, které lze v díle Adama Smithe vysledovat, je zdůraznění významu reciprocity jako důležitého motivu lidského jednání. Jeho dílo se nalézá na přelomu epoch a jeho pojetí účelu lidského jednání tomu odpovídá.

Jednání bylo od antiky chápáno jako jednání ve shodě s řádem bytí. „Bylo určováno imaginárním světem nábožensko-filozofických či mytologických představ a obrazů, hodnot a symbolů, ve které člověk věřil a který uznával a respektoval. S formováním novověké a moderní společnosti se situace mění tím, že kladení otázky po smyslu jednání v etickém či nábožensko-filozofickém smyslu je nahrazeno hledáním co nejefektivnějšího, co nejúčelnějšího způsobu

řešení problémů. Toto hledání již není intuitivní, ale racionalizované a vědomé. Představa světa stvořeného a řízeného Bohem byla nahrazena představou o světě jako dokonale seřízeném stroji či efektivně fungujícím systému.“[2]

Smithovo pojetí se nalézá kdesi uprostřed těchto dvou přístupů. Objevují se principy hedonistické morálky, jednání má sloužit maximálnímu osobnímu prospěchu člověka jako nezávislého, autonomního jedince, avšak Smith se ještě stále nedomnívá, že by jedinec nebyl svazován ve svém rozhodování ničím jiným než svým rozumem. Obě jeho knihy (*Teorie mravních citů* a *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*) jsou sice ve svých úvodech postaveny na osobnosti jednotlivce, v textu se však objevují pasáže, které odkazují ke starším institucím či k tradici, a různým způsobem člověka omezují. Ve svých textech tedy A. Smith ještě stále zůstává závislý na představách, obrazech a symbolech minulosti. Společnost je v jeho pojetí ještě soudržná, fungují v ní starší instituce založené na principu povinností a s tím spjatých výhod a odměn.[3] Ve všech institucích se počítá se vzájemnými službami, s aktivováním prvků egoismu na straně jedné a altruismu na straně druhé. Tyto rozdílné zájmy v duši jednotlivce, jak Smith dobře věděl, však spolu nikdy zcela nekonvenují. K určité harmonii může dojít jedině tak, jsou-li soukromé zájmy v souladu se zájmy druhých lidí, tedy vytvoří-li se takový institucionální rámec, který napětí mezi egoismem a altruismem kontroluje.

Adam Smith se tento institucionální rámec pokusil zachytit, nikoliv však v jedné, ale v obou svých nejznámějších knihách, *Teorie mravních citů* a *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Při zběžném čtení se čtenář může domnívat, že obě knihy jsou postaveny na dvou diametrálně odlišných rysech lidské povahy – jedním je „sebezájem“, druhým jsou sympatie k druhým; zdánlivě jsou tedy obě knihy nekonzistentní, vzájemně rozporné.[4] Můžeme si spolu s jinými klást otázku, jak chápat tuto nekonzistentnost dvou knih Adama Smithe, kterou představitelé německé historické školy shrnuli pod pojem *Adam Smith problem.*

Na prvním místě je nutné konstatovat, že sám Adam Smith zjevně tyto knihy za nekonzistentní či rozporné nepovažoval, neboť na obou pracoval současně a současně je vydával. *Teorie mravních citů* (1759) je sice starší, avšak šesté, podstatně rozšířené vydání *Teorie mravních citů* vyšlo po čtyřech letech od prvního vydání *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, několik týdnů

---

[2] Cit. Mucha, *Symboly v jednání*, Praha, Karolinum 2000, s. 7–8.

[3] Principy, které způsobují, že je zainteresován na osudu jiných lidí a že jejich štěstí je pro něj nezbytné, i když z něj nemá nic jiného kromě radosti, že je jeho svědkem. *Teorie mravních citů*, Praha, Liberální institut 2005, s. 5.

[4] Jednodušší vysvětlení nalézá zakotvení v dobovém myšlení. Zaměření dvou knih předjímá pozdější Kantovu „říši přírody, kde se setkáme s platnými přírodními zákony, a říši svobody, která je postavena na rozumově zdůvodněných zákonech mravnosti“. Průnik je možný a uskutečňuje se v člověku.

před Smithovou smrtí v červenci roku 1790.[5] Lze proto předpokládat, že existuje tedy něco, co obě knihy sjednocuje; dvojí modifikace jednoho institucionálního systému lidského jednání, který egoismu i altruismu vymezuje jeho roli ve společnosti a zároveň je vzájemně udržuje v rovnováze. Nekooperativní sebezájem na straně jedné, a k druhým ohleduplná sympatie a dobročinnost na straně druhé musí mít společné východisko.

Oním společným východiskem, jednotícím systémem, může být buď dvojí pojetí spravedlnosti, nebo dvojí pojetí směn. Obě kritéria mají svoji logiku a svůj smysl.

Prvním a starším systémem vyvažování egoismu a altruismu v ekonomickém myšlení je úsilí o spravedlnost[6]. Když se Smith ve svých dílech vymezuje vůči merkantilistům, vrací se zčásti zpátky ke scholastikům, jež dobře znal, a k jejich dvojímu pojetí spravedlnosti, převzatému od Aristotela. Přímo cituje dva druhy spravedlnosti, komutativní a distributivní spravedlnost[7], z nichž první – komutativní spravedlnost – zakládá Smithovo východisko pro *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (dále BN) a představuje spravedlnost ve směně. Druhý význam spravedlnosti, distributivní spravedlnost, pak zkoumá dobročinnost a upotřebení soukromého vlastnictví nikoliv k vlastnímu prospěchu, ale k dobročinným a šlechetným účelům, a je rozvíjen především v *Teorii mravních citů*. Pokud se přidržíme tohoto výkladu dvou Smithových děl, pak se nám tento skotský filozof může jevit nikoliv jako předchůdce moderní ekonomie, ale jako nejvýznamnější symbol dobové vzdělanosti, či jako poslední výhonek středověku, který vytvořil cosi jako *Summa oeconomica*.[8]

Druhý, novější systém vyvažování egoismu a altruismu, je systém reciprocity[9]. Vernon Smith se domnívá, že u Adama Smithe můžeme nalézt pouze

---

5 Nové sekce byly zaměřeny především na teorie politické spravedlnosti.

6 Zaujetí spravedlností mělo svou logiku, stejně jako má svou logiku dnešní zaujetí hledáním rovnováhy. V dnešní době považujeme za garanta vlastnických práv stát, ale vlastnická práva předcházely státní struktury a jsou zabudovány do paralelních systému právních, usilujících o spravedlnost. A pokud výkon vlastnických práv a s tím spojené transakce existovaly dříve než stát a spadaly do oblasti výkonu spravedlnosti, je jen logické, že na bázi spravedlnosti se pohybovaly i ekonomické úvahy scholastiků. Úzkou vazbu ke spravedlnosti si v našich zemích podržel i systém vzdělávání.

7 TM, str. 288.

8 Jak ukazují inventáře, A. Smith měl v knihovně knihy od H. Grotia a S. von Pufendorfa (k vazbě Smithe na scholastiku více Roover, 1955, str. 188). Navíc, jak ukazuje curriculum Glasgowské koleje, v 18. století nebyla ve výuce věnována žádná pozornost merkantilismu, naopak výuka ekonomických principů byla vždy spojena, jako ve středověku, s otázkami etiky a práva, a to v kontinuitě scholastického myšlení. Tento systém byl v Glasgow zděděn z postupů středověké univerzity a přežil nečekaně dlouho. Ostatně například v českých zemích se ještě ve 20. století ekonomie vyučovala na právnických fakultách a naši první ekonomové vystudovali právnické fakulty – Alois Rašín, Karel Engliš, Josef Macek. Pojetí ekonomie jako vědy hledající spravedlnost je tedy jedním z velmi významných zdrojů ekonomického myšlení a nelze ho opomíjet ani v dnešní době.

9 Negativní i pozitivní reciprocitu jako typický rys jednání nalezneme již u šimpanzů, našich nejbližších příbuzných. Pozitivní reciprocita jako dobrovolná společenská směna vznikla zřejmě v nukleární

jeden axiom lidského jednání – univerzální tíhnutí ke směně –, který se však může realizovat dvěma různými způsoby. Prvním způsobem směny jsou směny neosobní, tržní, kde se realizuje „sklon k obchodování, vyměňování a směňování jedné věci za druhou“. (BN, s. 15) Směňovány ale mohou být také dary, pomoc a projevy náklonnosti, „velkomyslnost, lidskost, laskavost, soucit, vzájemné přátelství a úcta“. (TM, s. 38) To je druhý, starší způsob směny, založený na principech ekonomiky daru a v mnoha institucích fungující dodnes.Tíhnutí ke směně, jako základní axiom lidského jednání, se tedy podle Smithe může projevit jak v tržních, neosobních směnách dvou užitky maximalizujících jedinců, tak i v společenských směnách dvou kooperujících jedinců či malých skupin. Zdánlivý rozpor mezi *Pojednáním o podstatě a původu bohatství národů* a *Teorií mravních citů* lze tedy urovnat odkazem na dvojí podobu směn mezi lidmi, z nichž každá má ve společnosti své důležité místo. Nekooperativní jednání maximalizuje užitky ze směny a vytváří základ pro specializaci a růst bohatství[10]. Kooperativní jednání v osobních směnách je postaveno na reciprocitě darů, drobných laskavostí a pomoci, a maximalizuje zisky ze společenských směn, např. dodržováním přátelských vztahů a vytvářením institucionálního rámce umožňujícího efektivní spolupráci mezi členy společnosti.

Hovořit tedy s Schumpeterem o problému Adama Smithe je zbytečné, neboť problém nekonzistentnosti těchto dvou pohledů na člověka je problémem umělým. Kulturní formy reciprocity jsou rozmanité, princip je však jen jeden.

Adam Smith o viditelné ruce státu

Adam Smith bývá často prezentován jako stoupenec volného obchodu a odpůrce přímých vládních vstupů do hospodářství. To je jistě pravda, nikoliv však pravda celá. Na řadě míst svých textů zdůrazňuje roli státu jako nenahraditelnou. Důvodem tohoto dvojího postoje není nekonzistentnost, ale skutečnost, že Smith se vyjadřoval ke konkrétní vládní politice své doby a ilustroval její nedostatky ve věcech regulací mezd, cen a celních tarifů. Tradiční otázku, co má vláda dělat, nezavrhoval, pouze ji doplnil otázkou, co vláda dělat nemá.

---

rodině, kde blízké příbuzenské vztahy umožnily genům přežít dokonce i tehdy, kdy reciprocita byla slabá, neboť spřízněnost usnadnila rozpoznání černého pasažéra a umožnila jeho jednodušší potrestání. (Více viz Smith, V. L., 1998, s. 5. Zdá se tedy, že heslo „rodina je základ státu“ má hlubší význam, než je mu obvykle přisuzováno.) Model rodinné reciprocity se následně rozšiřoval na stále širší okruh lidí. S tímto rozšiřováním patrně souvisel i růst významu negativní reciprocity, posilující respekt k systému práv a povinností, jejímž účelem bylo odrazovat černé pasažéry. (Více viz Smith, V. L., 1998, s. 4.)

[10] Když agenti maximalizují svůj užitek proti maximalizačnímu jednání druhých, maximalizují také celkové zisky ze směny. Jak podotýká V. L. Smith, princip nekooperativní rovnováhy objevil již A. A. Cournot v r. 1838, avšak my ji nazýváme rovnováhou Nashovou.

Smithovy výpady vůči státním zásahům je proto nutné chápat v kontextu doby. Důvěra Britů ve vládu byla v té době mimořádně nízká, neboť vláda byla v té době v rukou aristokratické kliky, „korupční a cynické, udržující merkantilismus jen z nedostatku jakýchkoliv jiných nápadů“.[11] Přestože však Smith neměl oprávněně dobrých slov pro vlastní vládu, našel slova uznání pro vlády zahraniční. „Řádná, obezřetná a šetrná vláda takových aristokracií, jako je aristokracie benátská a amsterodamská, se k vedení podobných obchodních podniků [míněna státní banka], jak ukazuje zkušenost, velmi hodí. Ale zda by se vedení takového podniku mohlo bez nebezpečí svěřit vládě, jakou máme v Anglii, která se při všech svých přednostech nikdy netěšila pověsti dobrého hospodáře, ... je jistě přinejmenším mnohem pochybnější.“ (BN s. 726)

Smith se tedy vymezoval proti merkantilistickým aktivitám státu[12], sám ovšem viděl pro různé činnosti státu v ekonomice poměrně velký prostor. To naznačuje ostatně i jeho definice politické ekonomie (BN s. 373). „Politická ekonomie, pokud jí míníme obor umění státnického a zákonodárného, sleduje dva různé cíle. Především se chce postarat o to, aby národ měl bohaté důchody neboli živobytí, nebo, lépe řečeno, umožnit mu, aby si takové důchody neboli živobytí obstaral sám, a za druhé opatřit státu dostatečný důchod, aby mohl sloužit celku. Chce tedy učinit bohatým jak národ, tak panovníka.“ Držba moci má v tomto pojetí svůj ekonomický rozměr a je nutné, aby ten, kdo vládne, uvádět do souladu zájmy své se zájmy těch, kterým vládne. Spolu s jeho dalšími poznámkami roztroušenými v textu BN si můžeme domyslet, že ačkoliv ostře vystupoval proti konkrétním merkantilistickým zásahům státu do chodu hospodářství, ponechával velký prostor pro jiné intervence veřejné správy buď na základě mocenských principů, ekonomické výhodnosti, spravedlnosti, nebo obecné prospěšnosti.

S výkonem vlády byly spojeny určité nezbytné[13] náklady, které měly pro Smithe ekonomický i morální rozměr, neboť je uvádí souběžně jako „oprávněné výdaje“ a zároveň jako „povinnosti panovníka“. Mezi oprávněné výdaje vlády, resp. tři povinnosti panovníka, patřily tři druhy služeb: Výdaje na *obranu*, výdaje na *spravedlnost* a výdaje na takové *veřejné instituce a veřejné stavby*, které „jsou sice společnosti jako celku nejvýš prospěšné, ale jsou takové povahy, že užitek z nich by jednotlivci nebo malé skupině lidí nikdy nemohl vynahradit

---

[11] Cit. Viner, J. Adam Smith and Laissez Faire. In: *The Journal of Political Economy* 1927, č. 2, s. 221.

[12] Je třeba zdůraznit, že se stavěl proti merkantilistické praxi, nikoliv teorii, neboť o soudržné teorii se v případě merkantilismu hovořit nedá. Merkantilisté byli většinou obchodníci bez univerzitního vzdělání a merkantilismus nebyl nikdy ničím více než souhrnem parciálních doporučení, kterými chtěli autoři ovlivnit hospodářskou politiku, obvykle ve prospěch svých soukromých cílů.

[13] Zdůrazněním slova nezbytné výdaje se Smith přihlásil k šetrnému a v pravém slova smyslu hospodárnému fungování státu, který je v dnešní době nazýván zkreslujícím pojmem minimální stát. Pokud se Smith zasazuje o financování z veřejných rozpočtů, činí tak vždy s ohledem na efektivitu a užitky jednotlivců či vlády jako představitelky celé společnosti.

výdaje na ně vynaložené, a proto se ani nedá očekávat, že by je vybudoval a udržoval některý jednotlivec nebo skupina jednotlivců“. Jedná se tedy jednak o náklady spojené s držbou moci, v druhé řadě pak o náklady, které racionální kalkulace přisuzuje státu. Do této skupiny řadil zejména instituce usnadňující obchod společnosti (hlavně infrastrukturu) a instituce pro vzdělávání obyvatelstva všeho věku. Zde navazuje na starší tradici scholastiky, která mu ostatně přinejmenším svými závěry byla nepochybně blízká. Lze říci, že úkoly vladaře a účel daňového systému se od 15. stol. do 18. stol. příliš nezměnily, veřejný rozpočet má i v Smithově pojetí pouze roli alokační.[14]

Kapitola věnovaná daním je v počátku uvedena čtyřmi zásadami, notoricky známými daňovými kánony, jejichž optikou jsou pak hodnoceny následující jednotlivé formy daní. Důraz, který Smith této části knihy přikládá, i pečlivé formulování argumentů, odpovídá dobové závažnosti. Ve druhé polovině 18. století bylo téma daní politicky velmi výbušné, neboť v monarchiích se každá úprava daní hůře vysvětlovala a nespokojenost se nemohla projevit ve volbách. Není ostatně náhodou, že Francouzská i Americká revoluce vypukly právě kvůli daním.

Poté, co Smith vymezí potřeby, které by měly být uspokojeny prostřednictvím veřejného rozpočtu, začne jim přiřazovat vhodné zdroje. Hledá odpověď na otázku, „které z těchto výdajů by měly být hrazeny všeobecnou daní celé společnosti, které jenom některou složkou společnosti nebo určitými jejími členy“ (BN, s. 3). Kromě odůvodněného selektivního zdanění Smith podporuje i myšlenku progresivního zdanění, což – vzhledem k jeho ostré kritice dobových vyšších vrstev – není zas tak překvapující. V kapitole týkající se daně z renty z domů konstatuje, že tato daň by dolehla nejtíživěji na boháče a na takovéto nerovnosti nebylo by snad ani nic zvlášť nespravedlivého. „Není nijak nespravedlivé, aby boháči přispívali na státní výdaje nejen v poměru ke svému důchodu, ale i o něco více než jen v tomto poměru.“ (BN, s. 749) U poplatků za užití silnice nebo mostu zase navrhuje zvýšit cenu pro přepychové povozy a kočáry, neboť „je to prostě velmi snadný způsob, jak zahálčivé a ješitné boháče přimět k tomu, aby zlevněním dopravy těžkých nákladů do všech krajů země ulehčili chuďasům“. (BN, s. 643)

Péče o dopravní infrastrukturu se podle něj může zaplatit z poplatků za její užívání, přičemž některé poplatky doporučuje svěřit soukromníkům (průplavy), jiné (silnice) úředníkům nebo zvláštním správcům, a to navzdory skutečnosti, že v jeho době bylo na tehdy nově zavedený systém mnoho stížností. Přesto Smith doporučoval ponechat mýto z cest v rukou úředníků nebo úředně stanovených správců, neboť „i když je silnice zcela zanedbaná, přece se ještě nestane

[14] Účel daňového systému se prudce změnil až v 19. a zejména 20. stol., kdy daňový systém začal sloužit více přerozdělování příjmů, spíše než financování legitimních vládních výdajů. Redistributivní a stabilizační role státního rozpočtu je záležitostí velmi mladou. (A má zajímavé konsekvence v oblasti zkoumání vývoje etiky daňových úniků.)

zcela nepoužitelnou… [Soukromí] majitelé mýta by se proto nemuseli o opravování silnice vůbec starat". (BN, s. 644) Aby systém mýt fungoval, je vhodné zřídit dohlížecí a účetní úřady, které by dozíraly na jejich hospodaření a snižovaly mýtné o tolik, kolik je právě zapotřebí na provádění prací[15]. Mýto však nemělo být převedeno do rukou centrální vlády, neboť by se mohlo stát, že by výnosy nebyly určeny pouze na údržbu cest a změnily by se v nepřímou daň. Veřejná zařízení místní povahy (městské dlažby a osvětlení) mají být udržovány z místních příjmů.[16]

Adam Smith rovněž znal a uznával princip selektivního zdanění jako sociálního usměrňování, avšak nepovažoval ho z hlediska účelu výběru daní za primární. Politiku vedoucí ke snižování spotřeby lihových nápojů prostřednictvím vyšší daně nicméně akceptuje, zároveň navrhuje snížit daň, a tedy i cenu „nápojů zdravých a posilňujících, jako je silné a slabé pivo. Z lidu by se tak sňala část břemene, na něž si nyní nejvíc naříká". (BN, s. 796)

Zdá se tedy, že i když původně chtěl Smith vymezit roli státu striktně na základě ekonomické výhodnosti, v dalších poznámkách k vhodným aktům vlády stanovisko nemožnosti zisku opouští ve prospěch argumentace, založené na zásadách *většího obecného dobra*. Podporuje například podíl vlády na vzdělávání obyvatel všeho věku, neboť je naučí píli, udělá z nich lepší občany i vojáky a šťastnější a zdravější lidi na těle i na duchu. Hovoří rovněž o ochraně zdraví: „… nejopravdovější péče [společnosti by si] zasluhovalo zabraňovat, aby se mezi obyvatelstvem nerozšířilo malomocenství nebo některá jiná ošklivá a odporná nemoc, byť i nemoc nikoliv smrtelná nebo nebezpečná, třebaže by jediné obecné dobro z takové péče bylo jen zabránění tak velkému obecnému zlu." (BN, s. 697) Proti „otravě fanatismem a pověrou" doporučuje vědu a povinnost zkoušky „z věd vyšších a obtížnějších", které by se musil podrobit každý, než by získal povolení k výkonu svobodného povolání nebo úřadu s odpovědností či velkými příjmy. Z téhož důvodu také doporučuje pořádání a dotování kultury a „častých a opravdu veselých veřejných zábav". „Kdyby stát napomáhal všem, kteří by se pro svůj vlastní zájem … snažili bavit a rozptylovat lidi malbami, básněmi, hudbou a tancem, všemi možnými divadelními představeními a výstavami, snadno by u většiny lidí rozehnal onu zádumčivost a zachmuřenost, která téměř vždy živí v lidu pověru a fanatismus." (BN, s. 706)

Je ochoten také připustit vládní omezení výkonu vlastnických práv, což dokládá jeho schválení vládního omezení skupování půdy, které podle něj vedlo k rozkvětu kolonií v Severní Americe. „Zákon o koloniích, který ukládá každému majiteli půdy, aby ve stanovené době obdělal a zvelebil jistou její část, a neučiní-li tak, povoluje přidělit tuto zanedbávanou půdu komukoliv jinému,

---

[15] V této kontrolní síle bychom mohli vidět předchůdce antimonopolních úřadů, které dohlížejí na to, aby (do určité míry) monopolní pozice nevedla k excesivnímu zvyšování ceny.

[16] Zde lze zachytit princip subsidiarity, tedy rozhodování na nejnižší (a občanu nejbližší) možné úrovni.

se asi přesně nedodržoval, ale přece jen působil.“ (BN, s. 506) Toto politické opatření podle Smithe lépe podporovalo rozvoj venkova.

Co se týče podnikání vlády, je Smith relativně skeptický, přesto rozvíjí úvahu, za jakých podmínek by vláda mohla podnikat. Na příkladu pošt ukazuje, že pro vládní podnikání jsou vhodné podniky s nepříliš vysokým vkladem kapitálu, řízení podniku nemá být obtížné a příjem z něho má být nejen jistý, ale i okamžitý. Pošta „je snad jediný obchodní podnik, který dovedla úspěšně řídit každá vláda“.[17]

Vedle příkladu pošt doporučuje vložit do vládních rukou i ražbu peněz, nejen z historických, ale i praktických důvodů[18]. Kovy jako platidlo zvítězily v průběhu dějin díky své dělitelnosti a trvanlivosti. Původně byly neoznačené, aby se však zamezilo soukromým podvodům, začaly se kovy označovat veřejnou značkou. Vznikly veřejné autority, mincovny, které veřejnou značkou potvrzovaly množství a jakost zboží, které přijde na trh, podobně jako „cejchovní úřady pro míry, vlněné látky a plátno“.[19] Když začaly být raženy mince po obou stranách a na obvodu, odpadlo zdlouhavé vážení. Přestože, jak Smith konstatuje, „lakomství a nespravedlivost vládců“ zneužívaly důvěry poddaných a množství kovu v mincích se postupně snižovalo, nenavrhoval žádné řešení, jak této inflaci, pro dlužníky příznivé, pro věřitele však zhoubné, předcházet. Důvodem patrně bylo, že státní zlehčování mincí se dělo pozvolna a ve Smithových očích nepředstavovalo pro ekonomiku takovou hrozbu, jakou byly papírové peníze a s nimi spojovaná vysoká inflace, které se obával mnohem více.

Daidalovská křídla papírových peněz doporučuje Smith přistřihnout, aby se množství bankovek nedostalo příliš vysoko a peníze tak neztratily svou hodnotu, a to i navzdory tomu, že se v jistém smyslu jedná o porušení svobody dané přírodou. Omezení vládním zásahem považoval Smith za vhodné i v případě, kdy bankéř chce vydávat směnky, které jeho přátelé chtějí přijímat. „Dalo by se namítnout, že [zákon zakazující malé bankovky] je zřejmé porušení oné svobody dané přírodou. Ale takové využívání oné přirozené svobody hrstkou jednotlivců, které může ohrožovat bezpečnost celé společnosti, zákony všech vlád, těch nejsvobodnějších stejně jako těch nejdespotičtějších, omezují a omezovat musí.“ (BN s. 282–283) Smith si vypomáhá paralelou k nařízení stavět protipožární zdi, které mají bránit rozšíření požáru, které je sice také porušením přirozené svobody, avšak porušení potřebné, určené k ochraně druhých.

Adam Smith rovněž vyzdvihoval pozitivní důsledky umírněné regulace úvěrových trhů. Zákaz úroku „zlu lichvy“ nezabrání, to Smith věděl, proto doporučoval zákonem stanovenou (proměnlivou) horní hranici dovolené úrokové sazby. „Je třeba ovšem připomenout, že zákonem dovolená úroková sazba,

---

[17] BN, s. 726. Z tohoto hlediska můžeme považovat za velmi vhodný vládní podnik například český Budvar.

[18] Více BN, s. 642.

[19] Veřejná autorita tedy byla garantem jakosti a množství a představovala předchůdce dnešních norem.

i když má být poněkud vyšší než nejnižší úroková sazba, neměla by být vyšší o mnoho," protože pak by si většinu peněz volných k půjčování vypůjčili marnotratníci a spekulanti, neboť jedině ti by byli ochotni platit tento vysoký úrok. Naopak tam, kde je zákonná úroková sazba jenom nepatrně vyšší než nejnižší tržní úroková sazba, dává se při půjčování před marnotratníky a spekulanty všude přednost lidem rozvážným. Velká část kapitálu země se tak dostane do rukou, které ji s největší pravděpodobností použijí tak, aby z toho byl prospěch." (BN, s. 312–313)

Slavná pasáž o výrobě špendlíků, na níž Smith ilustruje četné výhody dělby práce, je citována v mnoha textech. Málokde jsou však zmíněny i její negativní důsledky, které si Smith rovněž uvědomoval a popsal na jiném místě knihy. Jistě platí, že „největší zvýšení produktivní síly práce a větší díl dovednosti, zručnosti a důvtipu, s nimiž je všude práce řízena a vykonávána, jsou zřejmě důsledky dělby práce". (BN, s. 8) Pokud může být dělba práce zavedena, způsobuje podle Smithe úměrné zvýšení produktivní síly práce; zručnost dělníka se zvyšuje díky tomu, že se soustředí na jeden úkon. Avšak, „jak postupuje dělba práce, omezuje se zaměstnání … valné většiny národa, postupně na několik velmi jednoduchých úkonů … Člověk, který po celý svůj život nedělá nic jiného, než že provádí několik velmi jednoduchých pracovních úkonů, … nepotřebuje si namáhat rozum nebo cvičit vynalézavost vymýšlením způsobů, jak odstraňovat překážky, které se mu [díky dělbě práce] nikdy nevyskytnou. Proto docela přirozeně takovému cvičení umu odvyká a stává se z něho zpravidla takový hlupák a nevědomec, jak je to jen u lidského tvora možné. Jeho duševní otupělost mu nedovoluje nejen nacházet potěšení v umném rozhovoru, ale ani pojmout jakýkoliv ušlechtilý, vznešený či jemný cit, a proto ani utvořit si správný úsudek o mnohých, a to i obvyklých povinnostech v soukromém životě. Vyšší a širší zájmy své země nedovede pochopit vůbec." (BN, s. 692) Proto Smith doporučuje, aby se vláda v civilizované a obchodně vyspělé společnosti tomuto úpadku bránila a výchově nižších vrstev se (různým způsobem) věnovala. „Za nevelké peníze může stát … pomoci téměř všemu obyvatelstvu, aby si osvojilo toto nejzákladnější vzdělání [číst, psát a počítat], a dokonce mu to může i povinně uložit." (BN, s. 695) Stát může vzdělání usnadnit tím, že v každé obci založí „malou školu, kde by učitelé učili žáky za tak malý poplatek, že by jej mohl platit i obyčejný nádeník. … K osvojování tohoto nejzákladnějšího vzdělání může stát napomáhat tím, že dětem prostého lidu, které se při tom vyznamenají, bude udělovat nevelké odměny a malé čestné odznaky." (BN, s. 695)

Ze vzdělávání plyne státu nemalý prospěch. „V zemích svobody, kde bezpečnost vlády závisí velmi značně na tom, jak příznivý úsudek si lid utvoří o jejím počínání, musí být jistě nanejvýš důležité, aby lid nesoudil rád ukvapeně nebo nepředloženě." (BN, str. 698) Na jiném místě doporučuje, aby stát přinutil studovat vědu a filozofii i lidi středního a vyššího majetku tím, že by zavedl povinnou zkoušku z těchto oborů pro ty, kteří chtějí provozovat svobodné po-

volání nebo by se ucházeli o nějaký čestný úřad spojený s odpovědností nebo velkými příjmy. (BN, s. 705)

Smith rovněž doporučuje financovat i kulturní aktivity a vytváří tak základy pro moderní kulturní politiku, která již nemá sloužit jako v monarchiích k prezentaci panovníka, ale slouží pro *bono publico* celému národu.[20]

Adam Smith o člověku ekonomickém

Kategorie zájmu jako hybatele lidského jednání nebyla před Smithem neznámá, avšak až Smith ji dokázal přijatelným způsobem vyvážit a učinit ji společensky přijatelnou. Vlastní zájem je u Smithe poctivě zmiňován ve všech jeho polohách a ne vždy je ukazován jako prospěšný. Na jedné straně stojí konstatování, že „každý člověk má zájem na tom, aby si žil co nejpohodlněji“[21], a z toho se odvíjí jeho píle, na straně druhé jsou vyjmenovány (a odsouzeny) nepřijatelné podoby sebezájmu – „lakomství, chamtivost a ctižádost u bohatých, nechuť k práci u chudých a záliba v okamžitém pohodlí a radovánkách, to jsou vášně, které ponoukají (obě skupiny) k útokům na majetek a mohou způsobit, že hospodářský řád nefunguje dokonale“.

Kromě oportunismu jednotlivců rozeznává také negativní dopady dohod mezi jednotlivými aktéry trhu. U Smithe tedy můžeme najít základy problému *collective action*. Tento pojem, který můžeme překládat jako kolektivní akce, se vztahuje k aktivitám, jež vyžadují součinnost úsilí dvou nebo více jednotlivců. Převládajícím přístupem k těmto aktivitám je pojetí kolektivní akce jako aktivity směřující k prosazování zájmů nebo blahobytu skupiny a zahrnuje problematiku externalit, veřejných statků a s nimi spojeného problému černého pasažéra. Analýza kolektivní akce, byť jen v induktivní a intuitivní rovině, byla důležitou součástí Smithovy analýzy neefektivností a nespravedlností v jím sledované a popisované ekonomice. Lidé z jednoho odvětví se mohou setkávat a smluvit se proti veřejnosti na vzestupu cen.

A. Smith konstatuje, že dělníci se spolčují, aby dosáhli co nejvyšší mzdy, zatímco zaměstnavatelé se spolčují, aby mzdy snížili, a vzápětí argumentuje, která z těchto dvou stran má navrch[22]. Zaměstnavatelů je méně, mohou se snadněji spolčit, navíc zákon jejich spolčování nezakazuje, na rozdíl od sdružování dělníků. Ve sporech mohou vlastníci vytrvat déle, neboť mohou žít z kapitálu rok či dva, zatímco mnoho dělníků se bez mzdy obejde týden, nejvýš měsíc. Dělník je sice pro svého pána nezbytný, jako je jeho zaměstnavatel nezbytný pro něho, avšak tato vzájemná závislost není ekvivalentní. Ve sporech s dělnic-

[20] BN, str. 706. Podobnou argumentaci o pozitivních dopadech kultury, opodstatňujících veřejné subvencování, nacházíme i v soudobých ekonomických textech (např. Baumol, 2003, str. 21–2).

[21] BN, str. 676.

[22] BN, str. 60.

tvem, uzavírá Smith, jsou zaměstnavatelé vždycky ve výhodě[23]. Kromě toho si Smith všímal, jak pregnantně formuluje zájmy bohatých převládající merkantilistická doktrína.

Na rozdíl od merkantilismu, který v zájmu aktivní obchodní bilance doporučoval držet mzdy nízko, Smith nepovažoval preferenci nízkých mezd za vhodnou. Obchodní politika merkantilismu s sebou přinesla mimo jiné také rozdělení statků na nezbytné, které měly zajistit přežití pracovníků, a luxusní[24], jehož spotřeba byla považována za škodlivou, neboť umenšovala přímo (nemožnost vývozu) či nepřímo (nutnost dovozu) množství drahého kovu. Dobu charakterizuje soustavné žehrání vyšších vrstev na šíření luxusu a přepychu do nejnižších vrstev obyvatelstva. Vysoké mzdy podle nich podporovaly lenost a rozmařilou spotřebu. Chudí měli zůstat podle merkantilistů chudí, jen tak mohl hospodářský systém fungovat. Typickým představitelem těchto postojů byl ještě Bernard de Mandeville, který nejenže ve své Bajce o včelách hovořil o prospěšné spotřebě pouze u bohatých vrstev, ale navíc opakovaně zdůrazňoval význam chudoby: „Ve svobodném národě, kde není dovoleno otrokářství, se nejspolehlivějším pokladem stává množství pracující chudiny.“[25] Zcela v duchu merkantilismu se zastával dětské práce a navíc brojil proti vzdělávání dětí, neboť aby chudí zůstali pracovití, bylo podle něj důležité udržovat je v nevzdělanosti.

Naproti tomu Smithův přístup je významně odlišný. Především neviděl problém v růstu mezd, který zlepšoval životní podmínky nižších vrstev, a nedomníval se, že pouze spotřeba bohatších vrstev je společnosti v konečném důsledku prospěšná. „Rozliční námezdní pracovníci a dělníci tvoří v každém velkém společenství ohromnou většinu. A to, co poměry oné většiny zlepšuje, nemůže nikdo považovat za neprospěšné pro celek. … A je jen spravedlivé, aby ti, kteří celou tu společnost živí, šatí a stavějí pro ni obydlí, aby i oni mohli slušně jíst, slušně se šatit a slušně bydlet[26].“ … „Štědrá odměna za práci je tedy jak nutným následkem rozvoje národního bohatství, tak i jeho přirozeným příznakem. Nuzné živobytí chuďasů je zase přirozeným příznakem toho, že společnost stagnuje, a jejich hladovění důkazem toho, že rychle upadá.“[27] Domníval se, že vysoké mzdy jsou způsobeny nárůstem národního bohatství, a nikoliv jeho výší.[28]

---

[23] Srov. BN, s. 62. Proto například Smith považuje zákon, který nařizuje zaměstnavatelům v několika odvětvích výroby, aby svým dělníkům platili v penězích, a nikoliv ve zboží, za „naprosto spravedlivý a nestranný“. BN, s. 129.

[24] Tento pojem se přes staletí přenesl i do dnešních kurzů ekonomie, které tomuto pohrobku merkantilismu umožnily přežít (bez hodnotících konotací) v rámci analýzy spotřebitelské poptávky, pod pojmovými opisy statků, jejichž spotřeba roste pomaleji než důchod, a statků, jejichž spotřeba roste rychleji než důchod.

[25] Viz *Essay on Charity and Charity Schools*.

[26] BN, s. 71.

[27] BN, s. 66–67.

[28] Srov. BN, s. 63. Možná právě zde se zrodila – ekonomům často vytýkaná – obsese ekonomickým růstem, neboť v této logice díky hospodářskému růstu roste poptávka po práci a následně i mzdy.

Doporučoval také, aby základní životní potřeby (chléb, maso, olej, víno) nebyly daněny, neboť zatěžují chudé více než bohaté.[29] Zdanění luxusních statků se nebránil, a naopak v určitých případech považoval za přijatelné.

Není divu, že krátce po vydání této knihy (až do devadesátých let 18. stol.) začal být Smith prezentován jako přítel chudých, teprve po roce 1800 začal být jeho obraz postupně přetvářen do podoby hrdiny volného obchodu. Tento proces však nebyl jednoduchý, protože dílo hovořilo za svého autora, a tak ještě v roce 1881 mohl lord Acton poznamenat: „To je jiným důsledkem Adama Smithe – Francouzská revoluce a socialismus."[30]

Podobně hodnotil teorie Adama Smithe i Carl Menger, který rovněž hovořil o tom, že Smithův liberalismus vede nevyhnutelně k socialismu. Později však Menger mírní své stanovisko a Smithe zmiňuje pouze jako přítele chudých: Naopak napsal, že ve Smithově díle není jediný případ, kdy by se postavil na stranu bohatých a mocných proti chudým a utiskovaným. Je pravda, že Smith v *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* atakoval dobovou institucionální strukturu společnosti, nikoliv však proto, aby ji zničil, ale aby ji v prospěšné míře nahradil působením tržních sil. Domníval se, že svoboda bude pro chudé méně krutá než politika útlaku a špatně informované vlády. Cenový systém se podle Smithe vyvinul jako dokonalejší systém organizace hospodářského života a měl by se prosazovat stále více. „Tam, kde je nějaký výsadní cech, je snad předpisování ceny [chleba] správné. Ale tam, kde takový cech není, konkurence ji upraví mnohem lépe než jakékoliv úřední nařízení."[31]

Sic et non Adama Smithe

Zatímco v *Teorii mravních citů* začal Smith od obecných výroků o povaze vesmíru, které pokládal on i jeho doba za zjevné a zjevené pravdy o světě a o lidské povaze, a z nich odvodil další závěry pomocí spekulace a dedukce, v *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* postupuje jinak – jako přímý pozorovatel postupuje od konkrétního k obecnému metodou indukce.

V *Teorii mravních citů* Smith rozvíjí svůj systém etiky na bázi doktríny harmonického řádu v přírodě vedeného Bohem a následně aplikuje svou obecnou doktrínu se striktní konzistentností na ekonomický řád. I v *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* se tedy objevuje názor, že existuje blahodárný řád, který – ponechaný sám sobě – přinese lidstvu maximum štěstí a prosperity, chybí však odkazy na božství, a dokonce i neviditelná ruka se v této knize

---

[29] I tento postoj je reliktem scholastiky.

[30] Acton, *Letters to Mary Gladstone*, 92, cit. podle Rotschild, E. Adam Smith and Conservative Economics. In: *Economic History Review*, 1992,č. 1 s. 88.

[31] BN, s. 129. Smith byl jako přítel chudých brán také díky svému postoji k dovozu obilí, jehož uvolněním chtěl odstranit hlad a nedostatek.

objevuje rovněž pouze na jednom místě. Kromě toho harmonie ekonomického řádu není dokonalá, ona nedokonalost je ovšem způsobena, jak lze číst v podtextu, selháním morálky.

Výsledkem jeho úsilí mělo být nastínění takové institucionální struktury, která by nejlépe uvedla do souladu zájmy jednotlivce s širšími zájmy společnosti. Jak hluboce se Smithovy zásady vkořenily do hlavního proudu ekonomie, ukazuje citát Waltera Euckena, který v kostce shrnuje význam Smithova díla. „Hospodářská politika *laissez faire* se zakládala na velké myšlence: má se poskytnout svoboda, aby se vyvinul přirozený, Bohem daný řád. Spontánním jednáním vznikla dělba práce, směna, úspory, peníze i konkurence. Hospodářská svoboda pak má dvojí význam – je základnou pro osobní, lidsky důstojný život jednotlivce a zároveň umožňuje, aby se uskutečňoval tvůrčí záměr, z něhož vyplývají jisté přírodní zákony hospodářství. … [Avšak] ukázalo se, že poskytnutá svoboda se může stát ohrožením svobody, umožní-li vytvoření soukromé moci, že sice probouzí mimořádné úsilí, ale že toto úsilí může také zničit svobodu. …Vytváření hospodářských řádů by se nemělo nechat jim samým.“ (Eucken, W. *Zásady hospodářského řádu*. Praha, Liberální institut, 2004, s. 108) Tento citát precizně shrnuje Smithovu pozici. Adam Smith byl jistě stoupencem „neviditelné ruky“, avšak jen jako součásti přirozeného řádu věcí a přirozené svobody. V dvojím smyslu ostatně Smith používá (často opakované) slovo „přirozený“ – v pozitivním významu znamená „nezbytný“ či „nevyhnutelný“, v normativním smyslu znamená „správný“. Z tohoto pohledu pak můžeme číst jeho knihy, které důsledně a přesně popisují prospěšné a škodlivé jednání státu i jednotlivce, jako osvícenské *sic et non* hospodářského řádu. Zde jsou položeny základy veřejné ekonomie.

Proto Smith pojednal o blahodárném působení dělby práce, avšak psal také o jejích negativech. Psal o tom, jak i chuďas může zbohatnout vlastní pílí, a o tom, jak ekonomické síly vedou k postupnému bohatnutí všech, zároveň však se nezdráhal omezit bohaté (např. selektivním zdaněním) tak, aby se ulehčilo chudákům. Je proti obchodním monopolům, avšak připouští, že v krátkém období mohou být smysluplné a užitečné.

Zlo neomezované zištnosti považoval Smith někdy za méně tíživé než zlo nekompetentní a zkorumpované vlády, jindy zase naopak (Viner 221). „Ctižádostivé vrtochy králů a ministrů nebyly pro pokoj Evropy v tomto a v minulém století o nic víc zhoubné než troufalá řevnivost obchodníků a manufakturních výrobců. Násilí a nespravedlnost páchané vládci lidstva jsou staré zlo a povaha lidských zřízení sotva dovolí, aby se proti nim našla odpomoc. Ale dá se velmi snadno zajistit alespoň to, aby mrzká hrabivost a monopolistické choutky obchodníků a majitelů manufaktur, kteří přece nejsou vládci lidstva a ani by jimi být neměli, třebaže je snad nelze napravit, nerušily klid ostatních, když již ruší klid jich samých.“ (BN, s. 434)

Někdy odrazuje od obchodu jen na základě domněnky, že stát je špatný obchodník a špatný hospodář. Protože však ale na jiném místě uvádí příklady vlád

s dobrými výsledky (např. banky Benátek a Amsterdamu), nelze říci, že by byl proti ekonomické aktivitě státu z principu. Navíc, jak upozorňuje Viner, neznal dobré výsledky německých knížectví při správě veřejných pozemků a jiných příkladů veřejné správy. Smith vždy zdůrazňuje dobrý vliv soukromých i veřejných aktivit ve vztahu k obecnému blahu a vzhledem k němu rozlišuje důsledky výhodné a nevýhodné, jež s sebou nese jak systém *laissez faire*, tak i vládní zásahy. Smith viděl velký prostor pro zásahy státu a byl patrně schopen ho ještě zvětšit, kdyby vláda byla „kompetentní, čestná a sloužící veřejnosti". V posledním vydání *Teorie mravních citů* proto můžeme nalézt krásnou pasáž o funkční veřejné správě, která musí nadchnout každého čtenáře. „Podobně, abyste naočkovali veřejné cítění do srdce člověka, který patrně nedbá o zájmy své země, bude často zbytečné říkat mu, jakým báječným výhodám se těší poddaní dobře řízeného státu, že mají lepší bydlení, že se lépe oblékají, že se lépe stravují. Tyto úvahy obvykle neudělají žádný velký dojem. Daleko spíše ho přesvědčíte, když mu popíšete báječný systém veřejné správy, který zajistí tyto výhody, když mu vysvětlíte vazby a závislosti jeho různých částí, jejich vzájemnou podřízenost a jejich obecnou prospěšnost pro štěstí společnosti. … Je téměř nemožné, aby člověk naslouchal takové řeči a nenadchl se pro určitý stupeň veřejného cítění." (TM, s. 189–190)

Není jistě náhodou, že v *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* je věnováno stovky stran analýze funkcí státu. Smith se věnoval veřejným výdajům i příjmům, otázce zdanění, regulací, podnikům v režii státu, veřejnému dluhu a monetární politice, dílčím vládním politikám od obrany po kulturu a vzdělání. Nazvat ho prvním představitelem veřejné ekonomie není nijak přehnané. Pokud si vezmeme dnešní učebnice veřejné ekonomie, nalezneme víceméně totožný výběr problémů.

Smithovo dílo může zaujmout ještě jedním aspektem. Obranu volného obchodu na sebe vzal člověk z akademické sféry, muž, který se nikdy obchodem neživil a aktivně se mu nevěnoval, aby umožnil větší dobro pro více lidí. S tím ostře kontrastuje merkantilismus dobových praktiků, obchodníků a podnikatelů, sledujících své úzce vymezené zájmy. A pokud Smith v roli učence obhajoval přínosy fungování trhu, v praktické rovině se věnoval práci pro společnost; jako profesor na univerzitě, jako poradce premiérů, a ke sklonku života jako pověřenec pro celní záležitosti, v roli, o kterou sám zažádal a kterou vykonával s velkou poctivostí. Pokud bychom tedy nenašli žádnou jinou souvislost mezi dílem *Teorie mravních citů* a *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*, pak ji můžeme vidět alespoň v životě jejich autora.

Další literatura u autora

Z jiného soudku

Chvála podzimu

VLADIMÍR SPOUSTA

Rok od roku se pro mne čas podzimní stává srdečnější záležitostí. Podzim mě stále neodbytněji svádí svou poetičností, a to i přes to, že nepatří mezi nejčastěji opěvovaná roční údobí. Miluji podzim a obdivuji jej navzdory mlhám a dešťům, neustále promáčené a věčně hladovějící, černou zvěří rozrýpané hlíně. Obdivuji jej pro jeho mnohobarevnost a pestrobarevnost, ale především pro jeho pyšné a marnivé hýření barevnou krásou. Mou duši opanoval svou zralou vyrovnaností zvláště zářivý říjen – věčně zahalený steskem a omámený vínem a láskou k matičce zemi. Když sluneční paprsky odkrývají obřadní tance podzimu a fanfáry prozářených okrů v největším tutti quanti a v nejsilnějším fortissimu troubí každému listu chválu na rozloučenou a odhalují tak všechny tóny jeho slunečního spektra, slyším zdáli, jakoby z jiného světa, Beethovena s jeho Ódou na radost.

Mám rád toto roční mezidobí mezi létem a zimou především proto, že v něm není krajností, které by dovolily páchat na živých tvorech krutosti: vysychat a hynout v saharském žáru nebo mrznout a umrzat v sibiřských mrazech. Je to čas smíru a tichého odevzdání, čas díkůvzdání a účtování toho, co se urodilo, a všeho, co přineslo tohoroční úsilí přírody ve své nekonečné marnivosti.

A jen na podzim – ve dne, ale i k večeru – můžeme vidět živý, pohybující se klín na obloze. Podíváte-li se do dálky, uvidíte jen malé černé tečky. Tečky se přibližují jakýmsi houpavým letem. Blíží se rychle, zvětšují se a již také křičí. To se stěhují divoké husy. Když vůdce, špice celého toho letícího klínu, vykřikne, střed nebo konec cípu mu odpovídá. Rozmlouvají spolu a letí a rozmlouvají ve dne i v noci. Nestrpí mezi sebou slabocha. Jejich stěhování je krutou, bezohlednou životní zkouškou jedné každé z nich.

Mnohokrát jsem se tak dívával za stěhujícími se husami, dokud mi nezmizely na obzoru jako mlha mezi vrchy. Zdá se mi, že tvorové, kteří se dovedou stěhovat, kteří si při letu mezi sebou povídají a kteří neskonale krásným způsobem užívají svobodu vysokého čistého vzduchu, jsou něčím tajemným. Nikdy mě ani nenapadlo srovnávat je s těžkopádnými, hloupými domácími husami.

A měli byste je vidět, když přilétají za měsíční noci! Snad znáte podzimní měsíční noci, kdy zapadající slunce dává vzduchu zlatý nádech, a když vyjde měsíc, přidá stříbrných závojů, a tak se mně i Vám pak zdá, že vše, co je obrácené k měsíci, září tlumenými barvami zlata a stříbra. Zrovna proti měsíci

mihne se sprška stínů. Zdají se úplně černými, ale jak roztáhnou křídla, konce per se zalesknou a zazáří. Prudce mizí v měsíčním prachu a nám lidem přikovaným k vlhké zemi zbude jenom závist.

Vídám lidi, jak se zastavují a dívají se za takovým hejnem zamyšleně. Asi i je ohromuje nespoutaná svoboda těchto ptáků: vznesou se a letí nocí rychlostí šípu. Také pro tyto živoucí symboly podzimu, pro tyto posly svobody obdivuji podzim a mám ho rád.

Náš rozhovor

Rozhovor s Tomášem Mozgou

Spolek absolventů a přátel Masarykovy univerzity – na slovíčko s předsedou

Ačkoli Masarykova univerzita letos slaví již své 95. výročí, teprve před desíti lety, tedy v roce 2004, vznikl po vzoru absolventských spolků při mnoha jiných univerzitách Spolek přátel a absolventů Masarykovy univerzity. V prvních letech stál v čele Spolku přímo rektor, jehož ovšem v praxi zpravidla zastupovala výkonná místopředsedkyně. Po několika letech došlo k „oddělení" Spolku od univerzity. Spolek si tehdy, v roce 2011, začal hledat své místo na slunci a rozvinula se bouřlivá debata o smyslu a směřování tohoto společenství. A tehdy se předsedou stal mladý, podle některých nadějný, podle jiných nezkušený muž – Tomáš Mozga. Oslovili jsme jej se žádostí o rozhovor. Tomáš, ač jinak skromný, souhlasil, ne snad proto, aby prezentoval svou osobu, ale aby čtenářům revue *Universitas* prezentoval činnost Spolku.

Tomáši, zkuste na úvod několika větami přiblížit Spolek absolventů a přátel MU (SAPMU) těm, kteří jej neznají. Je podmínkou členství úspěšné absolvování Masarykovy univerzity? A proč je vůbec dobré být členem?

Spolek je cesta. Krok do budoucnosti. Nekonečné hledání a objevování. Bezpočet nových příležitostí a možností. Aktivní přístup k životu. Svobodná volba a rozhodnutí. Alternativa nenasytné konzumní přítomnosti. Směšný ideál? Žádná kvalitní instituce, firma, škola, obec, stát ani univerzita nevznikají a neexistují samy od sebe. Zrcadlí úsilí jednotlivců i celého společenství. Tak je to i s Masarykovou univerzitou. Bude se rozvíjet poctivě vynaloženou energií, upadat nezájmem a lajdáctvím vedení, pedagogů, studentů a samozřejmě i absolventů. Platí zákon zachování kvality. Chci-li být absolventem, zaměstnancem, studentem prestižní univerzity, musím univerzitní kvalitu aktivně utvářet. Nikdo jiný to za mne neudělá. Ale konec filozofování. Spolek především propojuje aktivní a tvůrčí lidi kolem Masarykovy univerzity – absolventy, zaměstnance, studenty, ale i všechny přátele, kteří na univerzitě nestudovali, ale fandí jí, chtějí být její součástí, chtějí jí pomáhat a zároveň rozvíjet sami sebe. Spolek předává zkušenosti a know-how, inspiruje k podnikavosti a tvořivosti, rozšiřuje obzory, nutí kriticky přemýšlet a objevovat nové dimenze života. Spolek pomáhá utvářet dlouhodobé pozitivní vztahy mezi absolventy a studenty a univerzitou. Proč být součástí? Carpe diem. Žijeme jen jednou, a proto je potřeba žít a tvořit naplno! Ať tu po nás něco smysluplného zůstane.

Jaký je vztah SAPMU k jeho „mateřské" univerzitě? Univerzita sama vystupuje aktivně vůči svým

absolventům. Co může Spolek nabídnout navíc a v čem jeho činnost může doplnit to, co dělá sama univerzita?

Vztah Spolku k Masarykově univerzitě je proaktivní. Nechceme sedět s rukama v klíně a čekat na slevy a výhody, které pro nás univerzita někde domluví. Nechceme jen pasivně přihlížet, konzumovat a spotřebovávat. Chceme pomáhat a tvořit. Chceme být aktivním hráčem a přispěvatelem. Zajímáme se o univerzitní dění, o vize a plány dalšího směřování a rozvoje univerzity. V posledních třech letech jsme podpořili na deset studentských projektů částkou přesahující 120 tisíc Kč, pro fondy univerzitních knihoven jsme darem získali již 1875 titulů, jejichž cena přesahuje 116 tisíc Kč, založili jsme na MU tým Wikipedie, který systematicky doplňuje informace o významných aktivitách, osobnostech a absolventech MU, uspořádali jsme řadu vzdělávacích akcí nejen o brněnské architektuře a historii, podpořili jsme zajímavé univerzitní projekty zvyšující prestiž univerzity doma i ve světě – švédské turné divadla SveTr, 14. ročník Filmového festivalu Fakulty informatiky a další. Říkáte si, že je to směšné nic v porovnání s univerzitním rozpočtem v řádech miliard a tisíci univerzitních akcí? Ale za tím vším spolkovým děním stojí jen desítka nadšenců a 150 členů. Ve Spolku stále dřímá obrovský tvůrčí potenciál. Vždyť Masarykova univerzita za 95 let existence má přes 170 tisíc absolventů!

Zmínil jste 95 let existence naší univerzity. Jak jako předseda Spolku prožíváte letošní 95. výročí založení univerzity? Chystá Spolek nějaké akce při této příležitosti?

Také Spolek letos prožívá své jubileum, 17. června 2014 vstoupil do druhé dekády své existence. Má za sebou prvních deset let života. Univerzitní výročí oslavíme rekordní podporou studenstkých projektů, z rozpočtu spolku je vyčleněna částka 95 000 Kč na Granty TGM.

Třetím rokem sleduji Masarykovu univerzitu ze vzdálenosti 1 300 km. Odstup mi umožnil úplně nový pohled a vnímání univerzity i absolventských aktivit. Myslím, že MU musí mnohem větší pozornost věnovat utváření dobrých vztahů mezi studenty a pedagogy, mezi zaměstnanci, mezi absolventy a univerzitou. Kolik pedagogů MU se skutečně zajímá o své studenty a bere je za rovnocenné partnery? Kolik má MU osobností, které skutečně dokáží inspirovat, nadchnout, strhnout, zapálit pro věc? Není MU ke svým studentům příliš lhostejná a zbytečně odtažitá? Dokáže MU navázat dobré vztahy se svými studenty už během jejich studia? Mají studenti pozitivní zkušenost s MU a chtějí být její součástí, nebo se těší na konec studia, hlavně aby byli pryč z univerzity a neměli s ní už nic společného? Jaké vztahy utvářejí Masarykovu univerzitu?

To je víc otázek než odpovědí. Nicméně i Spolek se snaží pro studenty, respektive pro jejich projekty, něco dělat. Zmínil jste Granty TGM, které patří mezi význačné aktivity SAPMU. Můžete čtenářům přiblížit, pro koho jsou granty určeny a jak se rozhoduje o tom, komu jsou uděleny?

Granty TGM jsou jedním z hlavních pilířů Spolku. Cílem je podpora odvážných studentských projektů, které usilují o rozvoj občanské společnosti v ČR i ve světě. Podporujeme studentské nápady, které originálním způsobem reagují na potřeby doby a nedostatky společnosti, přinášejí nová řešení a nové trendy ve vzdělávání, kultivují celospolečenskou diskusi a utváření názorů, aktivizují společnost, podporují aktivní občanství a zájem o veřejné

dění, pomáhají nastavovat transparentní a demokratické fungování společnosti, rozvíjejí mezikulturní, mezigenerační, mezioborový a mezináboženský dialog a spolupráci. Žadatelem může být pouze student Masarykovy univerzity. Všechny studentské žádosti hodnotí dvanáctičlenná správní rada Spolku, kterou tvoří osobnosti z akademické, podnikatelské i neziskové sféry, např. ředitelka Nadace Veronica Jasna Flamiková, ředitel Jihomoravského inovačního centra Jiří Hudeček, ředitelka společnosti Moravia Worldwide Kateřina Janků, brněnský anglista Don Sparling, profesor matematiky Jan Slovák, prorektor Jiří Němec a další. Setkání hodnotitelů je nádherným koncertem odlišných pohledů a zkušeností. Otevřený mezioborový dialog přesto vždy dospěje ke společnému řešení a výběru nejpromyšlenějších a nejužitečnějších projektů.

Když jste byl v roce 2011 zvolen předsedou Spolku, mnozí, a přiznám se, že i já, se trochu obávali, zda lze naplnit odvážné vize, které jste společně s novým vedením prezentovali. Skutečně se však mnohé povedlo, mimo jiné i výše zmíněné Granty TGM. Jak hodnotíte uplynulé tři roky Vy sám?

Vedení Spolku jsem převzal na začátku ledna 2012. Tři roky hledání a zkoušení, tři roky každodenní práce s absolventy vnímám jako obrovskou životní zkušenost. Všem členům a partnerům Spolku, správní radě i výboru jsem velice vděčný za zájem, pomoc a podporu. Bez jejich zapojení, důvěry, nadšení a dobrovolné práce by Spolek nikdy nic nezrealizoval, ani by neexistoval. Smysluplnost Spolku potvrzuje rostoucí zájem studentů o Granty TGM, rostoucí zájem absolventů a členů Spolku o pořádané akce, rostoucí tým wikipedistů, rostoucí počet finančních a materiálních darů. Ty tři roky mě utvrdily v přesvědčení, že absolventský Spolek má existovat. Zároveň si myslím, že nastal vhodný čas předat vedení Spolku dál, ať dostane nový vítr do plachet, novou energii a nové nápady. Podzimní valné shromáždění Spolku bude volit nové vedení. Spolek byl a stále je otevřený všem tvůrčím lidem a nadšencům, kteří se chtějí aktivně zapojit do realizace absolventských aktivit a rozvoje Masarykovy univerzity.

Čtenáře revue by možná také zajímal institut čestného členství SAPMU. Proč byl tento institut zřízen a jaké osobnosti jsou k čestnému členství navrhovány? Kdo navrhuje čestné členy?

Čestné členství se uděluje významným osobnostem za podporu studentů, rozvoj Spolku či univerzity. Právo navrhnout čestné členství má každý člen Spolku a čestné členy schvaluje valné shromáždění, tedy nejvyšší orgán Spolku. Mezi čestnými členy najdete např. muzikologa Miloše Štědroně, fyzika Martina Černohorského, právníka Petra Hajna, mecenáše Alfreda Badera, chemika Ivana Holoubka, diplomata Thomase Resche, spisovatele Pavla Švandu, psychologa Vladimíra Smékala, biologa Jiřího Frimla, environmentalistku Hanu Librovou, knihovnici Ludmilu Dlouhou a další osobnosti, které svým životním přístupem mohou být dobrou inspirací a vzorem pro současnou generaci studentů.

Tomáši, prozradíte čtenářům i něco o sobě? Čím se v současnosti zabýváte kromě Spolku?

Když na tom budete trvat, tak prozradím, ale moc se mi do toho nechce, hrozně nerad prezentuju sám sebe.

Určitě se nemusíte obávat, že byste byl podezírán z nějaké nadměrné sebeprezentace. Naopak, čtenáři revue jsou určitě zvědaví, aby se o Vás dozvěděli i trochu víc.

V současné době žijeme se ženou ve švédské Uppsale. Snažím se toho využít k propagaci české kultury na severu a domlouvání nových česko-švédských a česko-norských spoluprací mezi univerzitami, institucemi, firmami, či nakladateli. Pro letošní podzim chystám např. velkou prezentaci české literatury ve švédských překladech, které vyšly během posledních 25 let. Mnoho času věnuju také studiu a sebevzdělávání.

Když je řeč o Vašich mimospolkových aktivitách, je určitě na místě zmínit, že kromě aktivity v SAPMU jste známý také jako organizátor Husa klubu. Je v tom nějaká souvislost? Existuje nějaké propojení mezi Spolkem a klubem?

Myšlenka brněnského Husa klubu se objevila na podzim 2009 v cyklu debat Kabinet Havel. Václav Havel tehdy nadhodil vzrušující myšlenku více se zajímat o své okolí, kde žijeme, bydlíme, pracujeme. Může to být cesta, jak věci ovlivňovat a měnit k lepšímu. Husa klub velice trefně popisuje brněnská historička Milena Flodrová: „Poznávejte své město. Z poznání vzniká vztah a vztah může přerůst v lásku.“ A tak se prostřednictvím Husa klubu snažíme už pátým rokem poznávat město Brno, otevírat aktuální témata, setkávat se s inspirativními lidmi, diskutovat problémy, snít o rozvoji a potřebách města a jeho obyvatel. Hlavními tahouny těchto brněnských setkání v Divadle Na Provázku jsou dnes Jan Hanák a Václav Němčík a řada dalších absolventů Masarykovy univerzity.

Velký ohlas nejen mezi členy Spolku měly exkurze po Brně, ať už ta, při které účastníci poznávali památky na nacistické běsnění ve městě, nebo nedávná s názvem „Tajemné Zábrdovice“. Kde vznikl nápad pořádat takové skvělé akce?

Architektonické a historické procházky Brnem iniciovali členové Spolku. Vyslovili přání dozvědět se více o městě, kde pracují a žijí. Zájem je skutečně mimořádný a poptávka po obdobných aktivitách stále roste. Zasvěcení absolventi MU provázejí zvídavé absolventy a přátele MU. Konkrétní příklad sdílení znalostí mezi absolventy jedné univerzity. I tak může fungovat spolek absolventů.

Tomáši, moc děkuji za rozhovor a přeji Vám ve spolkové i mimospolkové činnosti mnoho dalších úspěchů!

Rozmlouval O. Zahradníček

(Nejen) se Spolkem absolventů a přátel MU po tajemných Zábrdovicích

V návaznosti na předchozí rozhovor ještě krátká reportáž

I když se ono květnové odpoledne poměrně početný hlouček shromáždil u hypermarketu Interspar, o konzumaci tu nešlo. A když, tak o konzumaci kulturní, historickou a všeobecně duchovní. Spolek asolventů a přátel Masarykovy univerzity společně s tvůrci projektu Brněnský architektonický manuál (www.bam.brno.cz) uspořádal pro zájemce exkurzi s názvem „Tajemné Zábrdovice“. Nevděčné role průvodce, nuceného často překřikovat hluk aut, tramvají i spoluobčanů, se ujal člověk více než zasvěcený – někdejší šéf Domu umění města Brna (a v okamžiku exkurze ještě ne nový děkan Fakulty architektury VUT.*

Prvním místem, kam se účastníci exkurze od Intersparu vydali, byl dělnický pomník mezi Tkalcovskou a řekou Svitavou, ukazující mimo jiné, jakou čtvrtí Zábrdovice kdysi bývaly. Pak už to šlo ráz na ráz: pekárna na Cejlu, architektonicky zajímavé bytové domy, objekty přestavované více či méně šťastně… zkrátka všechny ty zajímavé budovy, okolo kterých často chodíme bez povšimnutí, aniž bychom si uvědomili, čím jsou zajímavé.

Organizátorům se ovšem podařilo do poslední chvíle utajit dvě překvapení v podobě návštěv dvou objektů po trase exkurze, a to objektů normálně nepří-

stupných. Prvním z nich se stala káznice na Cejlu. Průvodcovskou roli zde dočasně převzala Mgr. Zdeňka Kujová, manažerka projektu Kreativní Brno, se svými spolupracovnicemi. Dámy seznámily účastníky exkurze se zajímavou a pohnutou historií komplexu budov, jehož základní kámen byl položen již 20. června 1770. V roce 1778 byla stavba dokončena, krátce sloužila jako sirotčinec a poté až do roku 1955 (tedy do dokončení vazební věznice v Brně-Bohunicích) fungovala jako káznice či věznice. Nejstarší část budovy ležela zhruba uprostřed mezi ulicemi Cejl a Bratislavská, později byl komplex dostavován až po obě zmíněné ulice. Po roce 1955 sloužil různým účelům, až byl zcela opuštěn a začal chátrat. Nyní nadšené organizátorky projektu usilují o nové využití komplexu: mělo by jít o kreativní centrum, tedy soustředění ateliérů, zkušeben a dílen nejrůznějších umění a uměleckých řemesel. Pro smělý plán hovoří nadějné posudky statiků, proti ovšem aktuální stav: náletové dřeviny na dvorcích a pusté místnosti, kde dlouhá desetiletí žili a pracovali vězni. Asi nejzajímavějším místem prohlídky byl prostor vězeňské kaple, v posledních letech před uzavřením věznice využívaný jako agitační místnost a vybavený propagačními budovatelskými malbami.

Od káznice se účastníci okolo dalších zajímavých staveb dostali až k zábrdovickému koupališti, kdysi známému jako městské lázně. Tentokrát ale nešlo o rekonstruovaný areál letního koupaliště, ale o budovu tzv. zimních lázní. Účastníky zde oslovila směs atmosféry let třicátých (kdy byla budova postavena) a let šedesátých až sedmdesátých, tedy posledního období, kdy budova plnila svoji funkci. Z dnešního pohledu je málo představitelné, že ještě ve tři-

cátých letech 20. století měla jen asi třetina brněnských bytů vlastní koupelnu. Lázně tedy neplnily jen relaxační úlohu jako dnes, ale především úlohu hygienickou.

Posledním „oficiálním" bodem exkurze se stal areál kláštera zábrdovických premonstrátů a především chrám Nanebevzetí P. Marie. Zasvěceného výkladu se na tomto místě ujal P. Jan Hanák, který právě v tomto chrámu strávil několik let jako kaplan. Nyní je farářem v Bohdalicích u Vyškova, ale také publicistou a dokumentaristou a výraznou osobností brněnských Husa klubů.

Kdo chtěl, přesunul se odtud ještě na opravdu závěrečné místo, kterým byla blízká pivnice U Badinů, kde další dvě hodiny probíhaly neformální diskuse mezi účastníky, organizátory i provádějícími. Ať už s tímto zakončením, nebo bez něj představovala exkurze „Tajemné Zábrdovice" velmi zajímavý a užitečný počin „BAM Brno" a Spolku absolventů a přátel Masarykovy univerzity.

Text O. Zahradníček, fotografie T. Mozga

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 8

Jaroslav Sedláček a kol., **Proces fúzí obchodních společností v právních, účetních a daňových souvislostech**. Masarykova univerzita, Brno 2013. ISBN 978-80-210-6488-1
Publikace shrnuje hlavní výsledky řešení vědeckého projektu. Teoretické poznatky jsou empiricky ověřovány na vzorku obchodních společností, které byly zahrnuty do vlastní databáze vytvořené v rámci vědeckého projektu. Ekonomická data z finančních výkazů společností na území ČR, které uskutečnily fúzi v uplynulých 10 letech, jsou statisticky vyhodnocena a podrobena diskusi. Kniha je vhodná pro vědce, specializované společnosti a odborníky, kteří působí v oblasti přeměn obchodních společností.

The Collected Works and Commissioned Biography of Edward Perry Warren. Volume I. Masaryk University, Brno 2013. ISBN 978-80-210-6345-7

The Collected Works and Commissioned Biography of Edward Perry Warren. Volume II. Masaryk University, Brno 2013. ISBN 978-80-210-6346-4
Svazky přinášejí vědecké vydání děl Edwarda Perryho Warrena (z nichž žádné, s výjimkou jediného, dosud nebylo nově publikováno), doplněné o úvodní životopisné údaje, rozsáhlý poznámkový aparát, překlady, ilustrace a přílohy. Poprvé zde může čtenář slyšet Warrenův hlas v jeho plné šíři.

* Známý historik umění Mgr. Rostislav Koryčánek novým děkanem není ani v okamžiku uzávěrky tohoto čísla revue. O peripetiích jeho zvolení a (ne)jmenování je dostupná řada zpráv na internetu i v denním tisku.

Významné osobnosti naší univerzity

Půl století od konce životní dráhy prof. dr. Františka Novotného

Na podzim roku 1964 odešel prof. Novotný za svým milovaným Platónem, jehož celé dílo přetlumočil v letech 1915 až 1962 do češtiny a v plné míře a všestranně je zhodnotil ve čtyřsvazkové monografii, vydané v letech 1948–1949 a 1968.

Novotný se narodil v r. 1881, vystudoval na Karlově univerzitě klasickou filologii (starou řečtinu a latinu), po skončení studia vyučoval na několika gymnáziích, habilitoval se na Karlově univerzitě v roce 1918 u profesora Josefa Krále vysoce ceněnou prací *Eurythmie latinské a řecké prózy* a v roce 1920 se stal řádným profesorem klasické filologie na nově založené univerzitě v Brně. Stal se zde brzy známou osobností brněnského kulturního a společenského života a velmi rychle kolem sebe na Masarykově univerzitě vytvářel a dotvářel komplex disciplín, pojednávajících o antickém starověku a jeho středověkých a starověkých ohlasech.

František Novotný působil na Masarykově univerzitě jako řádný profesor 37 let. Až do poloviny 40. let zasahoval velmi aktivně i do chodu univerzity. V letech 1930 až 1931 byl děkanem Filozofické fakulty, v roce 1945 pak prorektorem univerzity. Mimo univerzitu se účinně podílel na přípravě dvou sjezdů slovanských klasických filologů, r. 1929 v Praze a r. 1931 v Poznani; v r. 1933 byl jmenován řádným členem České akademie věd, od r. 1946 byl zahraničním členem Polské akademie věd v Krakově.

Z dnešního odstupu se jeví nejtrvalejším odkazem Novotného vědecké činnosti platónská problematika. Jako vydavatel i vykladatel Platóna je znám široké badatelské veřejnosti na celém světě. Od první Novotného časopisecké stati o Platónových Listech (1906) vede přímá cesta k jeho české monografii *Platónovy Listy a Platón* (1926), vydané ve Spisech Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, kde řešil pravost listů dochovaných pod Platónovým jménem. V r. 1930 vydává latinsky, rovněž ve Spisech FFMU, komentované vydání Platónových Listů pod titulem *Platonis Epistulae commentariis illustratae* a svou vydavatelskou činnost v této oblasti završil pak v r. 1960 latinským kritickým a komentovaným vydáním Platónova spisu *Epinomis*. Mezitím však Novotný po léta usilovně pracoval na českých překladech jednotlivých Platónových spisů a všechny je postupně přetlumočil do češtiny. Přitom zároveň dokončoval i rozsáhlou čtyřdílnou monografii o Platónovi. První tři díly (*Život, Dílo, Filosofie*) vyšly v letech 1948–1949, poslední svazek (*„Druhý život" Platónův*), obsahující mimo jiné odvážná kritická slova na adresu marxismu-leninismu, byl uveřejněn teprve posmrtně – v příhodný okamžik roku 1968. Při své analýze Platónových spisů načerpal Novotný pochopitelně i bohatý materiál k řešení různých dílčích otázek platónské problematiky, jež se staly náplní několika desítek dalších jeho článků a statí.

Studie o Platónově jazyku a o překládání Platóna tvoří přechod k druhému velkému okruhu Novotného činnosti – k jeho pracím s obecně jazykovou tematikou. Jejich těžiště spočívalo hlavně v oblasti latinského tvarosloví, syntaxe, lexikologie, etymologie, sémantiky i stylistiky (proslulá byla v 2. polovině 40. let Novotného

veřejná diskuse s Františkem Trávníčkem o metonymii); největším přínosem pro českou vědu je však dvojdílná, originálně pojatá *Historická mluvnice latinského jazyka*, jejíž první díl z roku 1946 obsahoval hláskosloví, tvarosloví a nauku o významu slov, kdežto druhý z r. 1955 zahrnoval skladbu, stylistiku a dějiny latinského jazyka. Naší širší veřejnosti je ovšem F. Novotný znám spíše jako spoluautor velkého školního latinsko-českého slovníku (Pražák – Novotný – Sedláček). Méně se již ví, že až do své smrti dohlížel na zpracování hesel akademického latinsko-českého slovníku, který je tč. v rukopise, ale na jehož dokončení a vydání nebyly zatím níze.

Novotného zájem o jazykovou problematiku byl doprovázen i studiem metrických a rytmických jevů. Tato činnost vyústila jednak v řadu studií o antické rytmizované próze, v nichž autor používal zjištěných rytmických záležitostí k určení autorství zkoumaných děl (zvl. Platóna a Sallustia), jednak v učebnici řecké a římské metriky (1955). Františku Novotnému však nebyly cizí ani rozmanité další oblasti věd o antickém starověku. Psal i o helénistické poezii, o náboženství v antických státech, a k jeho nejpůsobivějším pracím obecně kulturního dosahu patří bezesporu dílo *Gymnasion* s podtitulem *Úvahy o řecké kultuře* (1922). Zabýval se i dějinami české klasické filologie, a to jednak ve verzi české (1919), jednak francouzské (1924), publikoval stať *Horatius v české vědě filologické* (1936) a za války pak povzbudivou studii *Antika v českém písemnictví* (1940). Celá řada Novotného statí vyšla v cizích jazycích; vedle latiny používal hlavně francouzštiny, méně němčiny.

Od začátku 50. let profesoru Novotnému jeho srdeční choroba ve stále menší míře dovolovala pravidelnou návštěvu fakulty: své semináře však konal s neztenčeným úsilím ve svém bytě, a to i poté, co odešel v roce 1957 do důchodu. V jeho privatissimech jsme se dovídali nejen podrobnosti o konkrétních platónských problémech, o Novotného vnitřním hlubokém vztahu k Platónovu světu idejí, o jeho interpretaci Platónovy báje o Atlantidě a o Platónově mýtu o jeskyni se stíny reálných věcí, zobrazujících se na pozadí jeskyně, ale i o Novotného pozitivním vztahu k myšlenkám Pražského lingvistického kroužku nebo o jeho nepublikovaných materiálech z okruhu vojenského slangu rakousko-uherské monarchie. A byli jsme občas hoštěni zubrovkou z Běloveżského pralesa, neboť jeho druhá manželka pocházela z ruské emigrantské rodiny a ráda sbírala (i sama skládala) improvizované novodobé řecké a latinské verše (prý po vzoru předrevolučních ruských studentů; jedno latinské dvojverší mi dodnes utkvělo v paměti: „Ubi sunt oh pocula dulciora melle – verba grata, oscula ridentis puellae“ /„Kdeže jsou, ó, poháry sladší medu – milá slova, polibky smějící se dívky“)…

Jak pravil v r. 1964 ve svém nekrologu někdejší Novotného žák prof. Karel Janáček: „Profesoru Novotnému se podařilo to, o čem psal ve své knížce *Gymnasion*: došel své *fysis*, dokonalosti, *stal se* tím, co *potenciálně* byl.“

A. Bartoněk

Rusista a slovakista Josef Jirásek

Josef Jirásek (1884–1972) jako významný český rusista, slovakista a komparatista je bohužel stále podceňovaný jako ostatně řada badatelů tohoto typu: vzpomínám si, že jsme ve vakuu počátku 70. let 20. století hledali nějaké původní české prameny k dějinám ruské literatury a sáhli jsme právě k *Přehledným dějinám ruské literatury* Josefa Jiráska (vyšly 1946) ve čtyřech dílech, ale náš tehdejší univerzitní učitel o nich hovořil s úsměškem. Je ovšem pravda, že to byly opravdu jen „přehledné dějiny", tedy nikoli hlubinná poetologická práce, ale nemyslím, že vychvalovaná skripta Bohumila Mathesia byla o mnoho lepší.

Josef Jirásek se narodil 11. července 1884 ve Rtyni, zemřel 7. dubna 1972 v Brně. V letech 1899–1906 studoval na gymnáziu v Hradci Králové; na Filozofické fakultě UK v Praze ukončil v roce 1911 studia němčiny a češtiny, studoval také ve Vídni, jako středoškolský profesor působil v Telči, Hodoníně, Brně, od 1919 pak v Bratislavě, kde mu byl roku 1924 udělen doktorát filozofie, od roku 1939 spojil svůj život natrvalo s Brnem. Po roce 1945 přednášel krátce na Filozofické fakultě MU.

Jirásek měl cit pro srovnávací pozadí, dokázal literaturu vidět v širších kulturně politických souvislostech, čímž předjímal dnešní areálové a kulturologické snahy zapojit jazyk a literaturu do rozsáhlejších kontextů. Přitom lze jeho dílo nejúplněji vyložit právě ze souvislostí moravské, resp. brněnské slavistiky/rusistiky, vycházející z výrazně strukturovaného, pluralitního kulturního života Moravy s katolickým podložím, specifickým přístupem k evropskému slovanskému jihu a východu a s nadstandardními vztahy k Slovensku. Věnoval jsem mu několik článků a se svým tehdejším doktorandem Vladimírem Frantou jsme se pokusili v monografickém svazku věnovat Josefu Jiráskovi nejen jako filologovi (to jsem obstaral já), ale také jako slovesnému umělci (to analyzoval V. Franta).

Z tohoto zorného úhlu nutno také chápat značnou popularitu jeho *Přehledných dějin ruské literatury*, která se znovu oživila v 60. a 70. letech 20. století. Právě tato kniha sehrála důležitou úlohu při formování českých představ o ruské literatuře v druhé polovině 20. století. Jiráskovi je blízký širší kulturní okruh v duchu kulturně historické školy 19. století, německé *Ideengeschichte* či *Geistesgeschichte*. To by už tehdy vypadalo poněkud archaicky, kdyby se to svou povahou a důkladnou geopolitickou a historickou znalostí Jiráskovou nepodobalo spíše dnešním areálovým, resp. filologicko-areálovým studiím vycházejícím z filologie, ale transcendujícím dál k sociologii a psychologii literárního umění – ani zde nechybějí imanentní přístupy, ale jen v omezené míře. Jiráskův přehled je silně zasažen prostorovým viděním literatury: již grafické označení Ruska na brožované obálce jako Moskva, Petrohrad či Sankt-Petěrburg a potom téma revoluce a nakonec rudá hvězda ukazuje na důležitost, již Jirásek přikládal politické a sociální symbolice jednotlivých období, resp. jakou důležitost přikládal kulturně politickým epochám a vývoji státu v dějinách literatury, resp. národní literatury. Jirásek přísně dodržuje literárněhistorickou perspektivu a věnuje maximum pozornosti současné, tedy poválečné (po roce 1945) literatuře, zejména její sovětské podobě. I když hodnotově cení asi nejvíce ruskou klasiku, kvantitativně zdůrazňuje ruskou modernu a moderní literaturu jako celek a její sovětskou větev. Modernímu písemnictví dobře rozumí, dokáže moderní ruskou literaturu výhodně spojovat a srovnávat se světovou literatu-

rou – to bylo na tehdejší dobu neobvyklé, spíše to bylo novum, v SSSR začal tento proud už slábnout a mluvilo se spíše o sovětské a ruské výlučnosti. Jirásek včleňuje ruskou literaturu a ruské dějiny do obecných evropských dějin, což se již tehdy běžně nedělo, neboť Rusové měli svou vlastní periodizaci a terminologii. V tomto smyslu můžeme Jiráskovo pojetí srovnat s jeho předchůdcem, mnichem a katolickým duchovním Aloisem Augustinem Vrzalem (1864–1930, pseudonym A. G. Stin), později s parciálními díly rusky píšícího Bělorusa Evžena (Jevgenije) Ljackého (1868–1942), Radegasta Parolka a Jiřího Honzíka nebo s knihou Milana Hraly o moderní ruské literatuře, nemluvě o slovníkové publikaci brněnské slavistiky.

Jiráskovo druhé opus *Rusko a my* je detailní, materiálem nasycenou analýzou česko-ruských a československo-ruských vztahů od jejich počátků po rok 1914. Metodologie je obdobná jako v případě *Přehledných dějin ruské literatury*, tedy směs pozitivistické akribie, důkladného studia pramenů a schopnosti popularizace a funkčního zjednodušení. Podstatný je právě již zmíněný kritický přístup J. Jiráska k česko-ruským vztahům a současně kladné hodnocení ruské kulturní mise ve střední Evropě obecně a v českém a slovenském prostředí zvláště. Značná pozornost je tu věnována filologické stránce těchto vztahů, které jsou jádrem česko-ruské komunikace v minulosti i dnes. Nehledě na tlak spojený se vzrůstajícím vlivem SSSR a jeho ideologie Jirásek i v euforii po druhé světové válce dokázal uvidět také temné stránky těchto vztahů.

V meziválečném období fungovala v Bratislavě Učená společnost Šafaříkova, jejíž jádro tvořili především Češi. Slovenský postoj byl spíše chladný a často tu vznikaly spory o jazyk, neboť Čechům na Univerzitě Komenského vytýkali špatnou znalost slovenštiny nebo to, že přednášejí zpravidla česky. Z pedagogů uveďme alespoň Jana Mukařovského, Alberta Pražáka nebo Franka Wollmana – každý měl na univerzitě mezi Slováky i později svébytné postavení (Mukařovský přechází poměrně brzy do Prahy), nejlepší – jak se zdá – Frank Wollman, jenž s bratislav-

skou univerzitou spolupracoval i později. J. Jirásek vlastně se Slováky nikdy zcela spolupracovat nepřestal – na rozdíl od jiných Čechů, kteří byli po vzniku Slovenské republiky donuceni za ponižujících okolností Slovensko opustit. Dosud se vede spor o roli Československa v dějinách Slovenska. Je to vidět i z polemických pamětí literárního historika, bohemisty a slovakisty Alberta Pražáka a slavisty, rusisty a slovakisty Josefa Jiráska (oba v meziválečné době působili v Bratislavě) na straně jedné a Alexandra (Šaňa) Macha na straně druhé. Jiráskova bratislavská edice německy napsaného traktátu Ľudovíta Štúra *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* (nejprve vyšly dva ruské překlady, potom teprve německý originál v Jiráskově edici roku 1931, až zcela nakonec slovenský překlad z pera Adama Bžocha roku 1993) je v mnoha ohledech pozoruhodná. Jednak tím, že vyšla jako druhý svazek edice *Prameny* Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, nositelce prvorepublikového čechoslovakismu a českého vlivu v slovenské metropoli, jednak tím, že edici kromě J. F. Babora a O. Sommera pořádal Albert Pražák. Kromě Ministerstva národní osvěty a Ministerstva zahraničních věcí jsou adresáty Jiráskových díků kromě A. Pražáka také V. A. Francev, druhdy profesor ruské Varšavské univerzity, později Univerzity Karlovy, jenž svou knihovnu věnoval knihovně Slovanského semináře Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, R. Holinka a Š. Krčméry (a ovšem, jak to tak bývá, autorova manželka Blažena). Jiráskovy „bratislavské“ práce mají v české slovakistice zcela klíčový význam, bohužel opět naprosto nedoceněný.

Základní Jiráskova představa o Rusku byla soustředěna do obrazu slovanské velmoci, která nám může reálně pomoci jen za předpokladu své vnitřní politické proměny. Vztah k Slovensku cítil tak, že se Slovensko musí změnit, jinak je soužití s Čechy vyloučeno, ale současně se musí modifikovat i český poměr k Slovensku: méně poručníkování, větší citlivost, ale i zásadovost, nepodbízivost, racionalita a nesentimentálnost. V tom se Jiráskovy názory ukázaly jako předvídavé i pro naši dobu.

Josef Jirásek na FF MU po roce 1945 nezapadl: nevyhovoval svým jakoby neakademickým přístupem, introvertností, takzvaným podivínstvím, důrazem na mimoliterární fakta, ale jako člověk samostatného úsudku v davových psychózách jistě ani politicky; o jeho pocitech svědčí jeho básnická aktivita, o které psal v uvedené knížce V. Franta (v kapitole Dr. Josef Jirásek: *Člověk občanem – občan člověkem*). V jeho univerzitním osudu je tedy obsaženo i nadčasové poučení a varování.

Literatura u autora

I. Pospíšil

120 let od narození prof. dr. Ferdinanda Stiebitze

Významný český klasický filolog Ferdinand Stiebitz vychoval několik generací klasických filologů, i když od 50. let minulého století, kdy se u nás nad studiem řecké a římské kultury začaly stahovat temné mraky, nebyly již znalosti latiny, a zvláště staré řečtiny, u studentů přicházejících ze středních škol na takové úrovni, jak na to byl doposud zvyklý. Počet studentů se snižoval a vzhledem k špatným vyhlídkám na uplatnění po ukončení náročného studia pomýšleli někteří z nás přejít na jiný obor. Přednášky a semináře prof. Stiebitze však všechny uchvátily, dovedl v nás vzbudit tak velký zájem o antiku, že jsme si studium klasické filologie nadosmrti zamilovali, a na tom nic nezměnilo ani to, že jsme po ab-

solvování fakulty učili např. ruštinu, matematiku, tělocvik apod. Prof. Stiebitz byl přísný a náročný učitel, oceňovali jsme přitom, jak dovedl do svých vážných výkladů občas vkloubit i zábavné historky, a to nejen ze starého Řecka a Říma, ale i ze svého života – tak např. nás pobavil, když líčil svou „poslední zkoušku" z řečtiny, ke které došlo, poté co se ho v noci při policejní kontrole v hotelu na Peloponnésu řecký policista tázal, jaké je jeho povolání, a když mu pan profesor odpověděl, že učí na univerzitě starou řečtinu, policista chtěl od něho slyšet začátek Homéra, aby si prý ověřil, zda mluví pravdu.

Ferdinand Stiebitz se narodil 7. července 1894 ve Velvarech, vystudoval gymnázium na Královských Vinohradech, kde byl jedním z jeho učitelů František Novotný, který později rovněž přednášel klasickou filologii na Filozofické fakultě v Brně. V r. 1913 se F. Stiebitz zapsal na pražskou univerzitu, studia však musel brzy přerušit, neboť nastoupil vojenskou službu, a tak závěrečné zkoušky složil až v r. 1920. Učit začal nejdříve na středních školách (od r. 1920 v Praze na vinohradském gymnáziu, od r. 1922 na dívčím reformním a reálném gymnáziu v Košicích, od r. 1924 v Brně na klasickém gymnáziu na třídě Legionářů). V r. 1931 se habilitoval pro obor klasická filologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, roku 1936 se tu stal univerzitním profesorem, nejprve mimořádným, později řádným, a po skončení druhé světové války převzal po popraveném Vladimíru Grohovi i stolici starověkých dějin. V letech 1947/48 byl děkanem fakulty, v padesátých letech byl po pět let proděkanem pro vědecký výzkum, v letech 1958–1961 vedoucím katedry starověké kultury. Zemřel po delší vážné nemoci dne 10. října 1961.

Již na gymnáziu publikoval svoje první překladatelské pokusy z latiny a řečtiny, postupem času se pak zařadil mezi nejvýznamnější české překladatele z klasických jazyků, přičemž tato jeho činnost měla neuvěřitelně široký záběr. Především se věnoval překládání antické poezie – hlavně lyriky a dramatu –, a to poměrně více z řečtiny než z latiny. Mezi nejvýznamnější díla patří v tomto směru obsáhlý soubor *Řecká lyrika*, vydávaný několikrát za sebou a stále v rozsáhlejší podobě. Průkopnické byly jeho překlady tří tragédií Aischylových, čtyř Sofokleových, jedné Eurípidovy, ale rovněž i překlad osmi komedií Aristofanových, jež mu poskytovaly největší prostor pro uplatnění volného překladu. Přitom se však úspěšně snažil překládat antický text v úplnosti. Svou tvůrčí samostatnost projevil např. v překládání Aristofanovy komedie *Lýsistraté*, kde se pokusil vystihnout jazykovou odlišnost lakónštiny tím, že zde Sparťanka promlouvá ve slovenštině; tuto svou snahu po aktualizování jazykového projevu uplatnil i v dalších překladech komedií. Stiebitz se pustil také do Homéra, když přebásnil a dotvořil Vaňorného překlad *Odyssey*. Z římské literatury přeložil především rozsáhlé Ovidiovy *Proměny*, úryvky z Lucretia a připravil obsáhlý výbor *Římská lyrika*.

Pokud jde o antickou prózu, v této oblasti Stiebitze přitahovaly především různé méně často překládané žánry, zejména antická novelistika. Tak např. přetlumočil Apuleiův román *Proměny neboli Zlatý osel*, Senekovu vtipnou menippskou satiru *Apokolocyntosis* i řadu menších skladeb a úryvků, velmi zajímavé pasáže z antických historiků, Alkifrónovy *Listy hetér*, ale také soubory antických vtipů prozaických i veršovaných, s nimiž v 50. letech sklízel velký úspěch na desítkách vystoupení pro veřejnost. Přeložil deset Plútarchových *Životopisů* a za druhé světové války vydal český překlad vybraných řečí Démosthenových pod příznačným názvem *Poslední boj Řeků o svobodu*. Mezi Stiebitzovými překlady figuruje též *Apokalypsa*,

apologetický dialog *Octavius* od Minucia Felika, legenda o sv. Vojtěchovi i překlad latinského popisu pitvy od Jana Jesenského z doby kolem r. 1600. Všechny překlady jsou doprovázeny zasvěcenými literárními úvody, a tak se nelze divit, že již v r. 1936 Stiebitz vydal své *Stručné dějiny řecké literatury* a o 2 roky později obdobné *Stručné dějiny římské literatury* – díla, která sloužila po desetiletí českým a slovenským zájemcům o antickou literaturu, a byla nahrazena až v r. 2001 českým překladem Dějin řecké literatury italského badatele L. Canfory a v r. 2003 překladem italských Dějin římské literatury od G. B. Conta.

Z hlediska Stiebitzovy odborné orientace je však typické, že jeho vědecká činnost vycházela zpočátku z jazykové složky klasické filologie a že časem v ní uplatnil vzácnou schopnost propojovat navzájem metodologické přístupy filologické s literárněvědnými a historickými. Z jeho studií historicky orientovaných si zaslouží zmínky např. stať *Osudy starověkých diktatur a diktátorů*, připomenout musíme i cenné podněty, které dovedl poskytovat svým studentům, když po válce přednášel rovněž starověké dějiny. Ve 30. letech se Stiebitz začal zabývat antickými pohledy na dědičnost a výsledky své práce vtělil do několika studií, zejména do monografie *Biologické základy antických názorů o dědičnosti*, která vyšla ve Spisech filosofické fakulty MU v r. 1937.

Ferdinand Stiebitz jako vědec, překladatel, a zvláště jako učitel, se snažil přiblížit antickou literaturu modernímu člověku a Stiebitzovo zaujetí pro antickou kulturu bylo doprovázeno hlubokým zájmem o dědictví antiky v moderní české, a vůbec světové kultuře. Nám, svým žákům, vštěpoval pevné přesvědčení o tom, že každá vyspělá moderní evropská civilizace si musí být dobře vědoma svých antických kořenů a právě jejich poznáním bude moci bojovat za to, aby se výraz „humanita" nestal jen prázdným pojmem. A jak plynou léta – prof. Stiebitz by se letos dožil 120 let, musíme přiznat, že se ve svých závěrech nemýlil.

D. Bartoňková

100 let od narození dr. Edmunda Talafanta, CSc.

V červnu letošního roku (22. 6.) uplynulo 100 let od narození MUDr. Edmunda Talafanta, CSc., dlouholetého vědeckého pracovníka na Ústavu lékařské chemie Lékařské fakulty MU. Je mi ctí, že mohu tuto významnou osobnost, která působila na našem ústavu, touto formou připomenout.

Edmund Talafant se narodil 22. 6. 1914 v Tovačově. Reálné gymnázium absolvoval v Olomouci a v roce 1934 přešel do Brna a začal zde studovat lékařskou fakultu. Již během studia projevoval velký zájem o lékařskou chemii a o vědeckou práci. Začal záhy pracovat jako volontér u přednosty ústavu profesora Wágnera a později se jako výpomocný asistent podílel i na výuce. Bohužel se mu nepodařilo ukončit studia před uzavřením českých vysokých škol v roce 1939. Během války pracoval jako laborant na neurologické klinice Zemské nemocnice v Brně.

Po ukončení války v roce 1945 však E. Talafant své studium rychle dokončil a již v červnu 1945 promoval. Poté nastoupil na Ústav lékařské chemie jako jeden z prvních asistentů a po vzoru svého učitele prof. Wagnera se začal zabývat klinickou biochemií. Zaměřil se zejména na studium metabolismu a vylučování žlučových barviv u člověka. Během několika let se vypracoval na světově respektovaného odborníka v této oblasti. Jeho jméno je spojeno s jedním ze zásadních objevů v metabolismu bilirubinu.

Již koncem 19. a počátkem 20. století bylo známo, že bilirubin vzniká metabolismem hemoglobinu, bylo zjištěno, že bilirubin je přítomen ve žluči a může být nalezen i v moči. Předmětem dalšího výzkumu se pak stala role jater při tvorbě a vylučování bilirubinu. A. A. H. van den Bergh a P. Müler v roce 1919 zjistili, že v krvi se nachází dva druhy bilirubinu, a označili je jako „přímý" a „nepřímý". Dr. Talafant pak v roce 1956 popsal, že v játrech je bilirubin přeměňován konjugací s kyselinou glukoronovou na bisglukosiduronát, tím se stává rozpustnější a je vylučován do žluči. Přímý bilirubin tedy identifikoval jako konjugát s kyselinou glukuronovou. K obdobným závěrům došli ve stejném roce Billingová a Smith, a tak všichni tři jsou společně pokládáni za objevitele děje označovaného jako jaterní konjugace bilirubinu. Článek dr.Talafanta vyšel v časopise *Nature* a doposud má 140 citací.

Dr. Talafant se studiem metabolismu bilirubinu zabýval i v následujících letech, publikoval řadu článků k této problematice, mimo jiné další tři sdělení v prestižním časopise *Nature*. V roce 1959 obhájil kandidátskou práci na téma *Příprava žlučového barviva s přímou diazotací*. Přes značnou osobní proslulost ve světové vědecké komunitě mu nebylo v daných politických podmínkách povoleno se habilitovat. Nebyl členem strany a politicky byl zcela pasivní. Nebyl navíc ani vybaven osobními vlastnostmi, které by mu pomáhaly prosadit se při získávání akademických titulů a prestižních pozic, byl velmi skromný a lidský. Jeho světově významný objev však nemohl být zcela ignorován, a proto mu byl v roce 1961 udělen Řád Klementa Gottwalda.

Dr. Talafant byl klasickým vědeckým pracovníkem, zcela ponořeným do problematiky, kterou se zabýval. Mnoho času trávil studiem literatury, komunikoval s mnoha odborníky z celého světa a byl jimi také respektován. Jeho pracovna byla zavalena stovkami separátů odborných článků, které všechny přečetl a absorboval. Zaměřoval se především na spolupráci s klinickými pracovníky a klinická témata. Dokázal nacházet problémy vhodné k laboratornímu sledování a navrhovat cesty řešení. Byl vždy velmi ochotný každému poradit a pomoci. Na ústavu vedl po mnoho let studentský vědecký kroužek a do problematiky výzkumu uvedl několik pozdějších úspěšných lékařů i pedagogických pracovníků, kteří na něho s úctou vzpomínají.

Po problematice bilirubinu, které se věnoval přibližně deset let, se zaměřil na metabolismus lipoproteinů, a to jednak po stránce metodologické, jednak z hlediska významu klinicko-biochemického. Publikoval celkem kolem 60 odborných článků, z nich 24 je evidováno v prestižní databázi Web of Science. Podílel se také na přípravě kapitol v mnoha učebnicích.

Dr. Talafant zemřel ve věku 72 let v roce 1986. Přestože byl v té době již několik let oficiálně v důchodu, stále docházel na pracoviště a zajímal se o nejnovější vývoj ve své oblíbené vědě.

E. Táborská

Vzpomínka na profesora Josefa Macháčka

Dne 12. července 2014 uplynulo 30 let od úmrtí profesora PhDr. a JUDr. Josefa Macháčka (* 4. 12. 1917 v Brně). S brněnskou univerzitou jej spojovalo jednak studium práv a filozofie (uzavřené v roce 1949 doktoráty a několikaměsíční stáží na univerzitě v Edinburgu), jednak vlastní činnost pedagogická. Na filozofické fakultě byl od roku 1950 asistentem na katedře dějin filozofie a logiky, v roce 1956

se stal docentem a v roce 1962 profesorem. V letech 1954–1960 byl vedoucím katedry. Po odchodu profesora Mirko Nováka na Karlovu univerzitu v roce 1953 byl Josef Macháček na katedře jediný, kdo filozofii studoval už před válkou, kdy ji tu přednášeli profesoři Josef Tvrdý, J. L. Fischer a M. Novák. (Josef Tvrdý zahynul v roce 1942 v mauthausenském koncentračním táboře, J. L. Fischer byl v roce 1946 pověřen řízením Palackého univerzity v Olomouci.) V letech 1960–1962 byl Josef Macháček děkanem brněnské FF.

Macháčkovo pojetí filozofie se utvářelo nejen vlivem studia marxistické literatury a vlastních životních a politických zkušeností, ale i jeho univerzitních učitelů (na právech navštěvoval přednášky profesora Vladimíra Kubeše o právní filozofii). Znalost dějin filozofie i novodobé filozofie, především německé, anglické a americké, jej v odborné i učitelské práci od počátku vedla k odmítání dobových schematických představ o celkovém úpadku pohegelovské nemarxistické filozofie a ke zdůrazňování potřeby jejího bezpředsudečného studia. To se odráželo nejen v jeho přednáškách, nýbrž i v zadávání témat seminárních a diplomových prací. Když se v první polovině 50. let Macháček více zabýval logikou, odmítl ve své habilitační práci z roku 1952 tehdejší tendenci řady sovětských i našich marxistických dialektiků klást vedle sebe, nebo dokonce proti sobě „překonanou“ formální logiku a dialektickou logiku. Jako vedoucí katedry a potom i jako její řadový člen se Macháček také snažil zvát k přednáškám, popřípadě i uceleným kurzům, filozofy z jiných univerzit a fakult; brněnští posluchači tak mohli blíže poznat osobnosti, jako byli Jan Patočka, Vladimír Kubeš, Ladislav Menzel, Blahoslav Zbořil i J. L. Fischer, který svou skladebnou filozofii zřetelně odlišoval od tradičně vykládané marxistické filozofie.

Josef Macháček se výrazně podílel na přátelské a dělné atmosféře katedry. S jejími členy se však rozcházel svým řekněme nedoceňováním významu soustavné publikační činnosti. Zřejmě to odpovídalo mnohosti jeho zájmů, jež ho vedly k tomu, že rád dával přednost slovu mluvenému, ale především jeho vyhraněné kritičnosti, s níž posuzoval nejen tehdejší českou filozofickou produkci, ale i své vlastní práce, nebo spíše svou vnitřní připravenost ke konzistentnímu formulování své filozofie. Také Macháček ovšem publikoval: vedle mnoha v té době pozoruhodných slovníkových hesel uveřejnil řadu časopiseckých příspěvků, většinou příležitostných úvah k světonázorové a etické problematice. Jako „filozof života“ měl za to, že filozofovo rozhodné slovo o životě-filozofii má být vyřčeno „až na jeho konci, nebo téměř na konci, má-li to být totiž slovo, které již filozof nebude muset odvolávat, protože je již nebude moci odvolat“. Ve svém (nepublikovaném) Filozofickém deníku zaznamenal mnoho svých myšlenek, které

by asi neodvolal, ani kdyby mu to život umožnil. – V posledních letech života už vůbec nepsal. Vědom si své zhoubné nemoci stýkal se s lidmi podobně postiženými, aby s nimi hledal odpověď na otázku, jak žít, třebaže život není vždy lehký, jak se vyrovnávat s tíživými pocity absurdnosti života, jak si uchovat lásku k životu při vědomí nesčíslných nebezpečí, jež život ohrožují.

J. Gabriel

Vzpomínka na profesora Dušana Jeřábka

Profesor Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Dušan Jeřábek, literární historik, zemřel před deseti roky 18. června 2004. Patřil k předním a významným osobnostem univerzity. Jeho vědecká práce, rozsáhlá odborná publikační činnost, práce v odborných společnostech a v redakčních radách i v akademických funkcích atd. je zachycena podrobně i s bibliografií jeho prací v současných dějinách české literatury a slovnících (např. *Lexikon české literatury, Slovník českých spisovatelů od roku 1945, Slavica na Masarykově univerzitě v Brně* a dalších). Chtěl bych proto upozornit především na jeho osobnost a zavzpomínat na něho z jiného zorného úhlu, přiblížit ho jako člověka, s kterým jsem se dobře znal, který mě na fakultě učil a s kterým jsem mohl později v některých oblastech týkajících se české literatury spolupracovat, a tak ho blíže poznat.

Dušan Jeřábek byl členem rodiny, která patřila ke starému patricijskému rodu českých knihtiskařů, jejíž tradice sahaly až do roku 1865. Ve svých pamětech *Brněnská romance* (1997) píše, že se jeho dědeček Viktor Kamil Jeřábek v něm „snažil vzbuzovat úctu k předkům a k rodové minulosti“ (s. 163), což on příliš nepřijímal. Jeho otec Čestmír Jeřábek to nedělal, „zato však celý život shromažďoval (…) staré knihy z jeřábkovských tiskáren“ (s.163) a on pak „na vlastní oči mohl poznávat, co moji předchůdci zanechali budoucnosti“ (s. 163). Je jistě samozřejmé, že tato tradice ovlivnila, i když nepřímo, také Dušana Jeřábka. K tomu přispělo i to, že jeho dědeček Viktor Kamil byl spisovatelem a jeho otec Čestmír Jeřábek také. Kromě toho mezi rodinné přátele Jeřábkovy rodiny patřili významní brněnští umělci, malíři, spisovatelé, ale také Arne Novák, který studentovi Dušanu Jeřábkovi půjčoval knihy ze své knihovny. Kladný vztah k Arne Novákovi a jeho dílu Dušan Jeřábek projevil i v roce 1968, když navrhl a připravil k vydání výbor z jeho statí shrnutých do knihy *Česká literatura a národní tradice.* Komunistická cenzura však odmítala Novákovy názory na náš literární vývoj, vyřazovala jeho práce z knihoven jako ideologicky nevhodné, a nepovolila její vydání, a tak připravená publikace musela čekat na cestu ke čtenářům dvacet let, jak upozorňuje i poznámka před titulním listem. O Arne Novákovi pak napsal ještě knižní monografii v roce 1997.

Největší pozornost věnoval Dušan Jeřábek literatuře devatenáctého století, zejména májistům, ale nevyhýbal se i zkoumání literatury pozdějšího období. Rozsáhlá je jeho ediční činnost, která se autorů této doby týká. Na řadě edicí jsem na jeho pozvání s ním spolupracoval a pod jeho vedením jsem se ediční práci učil. Byl to pečlivý, přesný a odpovědný editor, který vycházel vždy z porovnání všech verzí textu, než zvolil výchozí text ke zpracování. Při práci s ním jsem poznal jeho velké odborné znalosti literárněhistorické, kulturněhistorické, jazykové i textologické, které při vydávání textů uplatňoval tak, aby vydávaný autorův text přesně odpovídal spisovatelovu záměru. Jeho edice obsahují vždy věcné a srozumi-

telné vysvětlivky potřebné k pochopení významu textu. Důležité však je, že každá vydaná kniha je doprovázena jeho odbornou studií, která analyzuje vydávanou knihu a určuje její význam v našem literárním vývoji. Ediční práce pod jeho vedením mě zaujala natolik, že se editování knih dodnes věnuji jako hlavní pracovní náplni. Mezi Jeřábkovy edice patří např. knihy V. K. Jeřábka, Z. Wintra, F. M. Klácela, J. Merhauta, I. Herrmanna, V. Hálka, R. Těsnohlídka. Velkou zásluhu má Dušan Jeřábek také na vydání *Pamětí* Miloslava Hýska, které připravil k publikaci z autorova rukopisu, nebo na vydání dvou rozsáhlých deníků svého otce (*V zajetí Antikristově* a *V zajetí stalinismu*), které také vyšly až po otcově smrti.

Dušan Jeřábek byl i velmi dobrým vysokoškolským učitelem. Díky svým znalostem a způsobu podání látky zaujal pozornost studentů a jeho přednášky byly vždy hojně navštěvovány a oblíbeny. Byl vysoce společenský, vždy korektní, vstřícný, ke studentům se choval jako k sobě rovným. U zkoušek spravedlivě posoudil studentovy znalosti a jeho zkoušení bylo vlastně odborným rozhovorem. Jeho vystupování bylo kultivované, a to i v případě, že zrovna neměl nejlepší náladu. Ve svých pamětech se k práci učitele vyjádřil takto: „Ale přece, jak myslím, pořád platí, že mladý člověk má si od svého učitele odnášet nejen vědomosti, ale především zájem o věc; bez něho se časem i ty vědomosti vytratí, a zůstává – jen maturitní nebo jiné vysvědčení, třeba s vyznamenáním."

Profesor Jeřábek měl dvě velké lásky: k divadlu a k Brnu. O divadlo se celý život živě zajímal, byl ve styku s herci, sledoval uvádění nových her, podrobně pozoroval celé divadelní dění v Brně, navštěvoval hudební a dramatickou konzervatoř, přispíval soustavněji i do Divadelních novin, psal divadelní kritiky. Velkou část svých pamětí věnuje zachycení divadelního ruchu v Brně, ale upozorňuje i na své výjezdy za divadlem do Prahy.

Z Jeřábkových pamětí *Brněnská romance* je cítit velká láska k Brnu, k městu, kde se narodil a v němž celý život žil. V pamětech zachycuje toto město od doby svého mládí přes studium na gymnáziu až po svá vysokoškolská studia na filozofické fakultě. Studium na fakultě už nepopsal. Na způsobu zpracovávání vzpomínek je zřetelné, že zdědil po předcích spisovatelský talent, který uplatnil při popisu města a života v něm, při charakteristice zobrazovaných postav, při zobrazení genia loci města a jeho obyvatel, z nichž poměrně značná část byla německé národnosti. Zachytil i brněnský kulturní život, podrobně a plasticky zejména divadelní.

Vzpomínky zobrazují období od dvacátých let až po skončení druhé světové války v roce 1945. Léta jeho studií na filozofické fakultě (1945–1949) už nejsou podrobněji zachycena. Dušan Jeřábek se jenom zmiňuje, že učit na fakultě se začalo v polovině června, postihuje atmosféru, která v té době na fakultě panovala. Větší pozornost je věnována slovanskému semináři: zde představuje profesorský sbor, který na něm působil, a důkladněji charakterizuje jednotlivé vyučující a způsob jejich výuky. Podobně představuje i druhý předmět, který si zvolil ke studiu, filozofii.

Po těchto informacích své vzpomínky ukončuje: „Ale teď už chci se svým vyprávěním opravdu skončit. Co by stálo ještě za řeč, povím snad jindy. Snad: jistý si tím nejsem. Neboť se připozdívá. Obloha je dosud jasná, ale slunce se blíží k obzoru." Popřáno mu bylo ještě sedm let.

V. Válek

Vzpomínka na profesora Dokládala

V tomto roce 30. září uplyne již deset let od úmrtí profesora MUDr. Milana Dokládala, CSc., dlouholetého pracovníka Anatomického ústavu Lékařské fakulty Masarykovy univerzity, redaktora *Scripta Medica* a častého dopisovatele *Universitas.*

Profesor Dokládal se narodil v Brně, kde také získal všechny stupně vzdělání, včetně vysokoškolského. Již od střední školy měl zájem o přírodní vědy a byl také jazykově velmi dobře vybaven: ovládal angličtinu, němčinu, ruštinu a francouzštinu. Po absolvování klasického gymnázia se přihlásil ke studiu na brněnské lékařské fakultě a ještě v průběhu studia medicíny navštěvoval také výuku antropologie na tehdejším antropologickém ústavu, který vedl profesor Vojtěch Suk. Titul doktora přírodních věd však neobdržel, neboť právě v době, kdy studia končil, byly doktorské tituly na vysokých školách zrušeny.

Po ukončení studia na lékařské fakultě nastoupil MUDr. Dokládal na anatomický ústav, tehdy vedený profesorem Karlem Žlábkem. Ten podporoval jeho zájem o antropologickou problematiku, a tak se dr. Dokládal mohl zabývat antropologickými a osteologickými studiemi. Ve výzkumné práci se věnoval zejména problematice růstu a vývoje mládeže (především romské), tělesným vlastnostem dospělého obyvatelstva českých zemí, dentální antropologii a osteologii a využití získaných morfologických poznatků pro kliniku. Sepsal řadu publikací z dějin české i evropské anatomie, antropologie a medicíny. Mezi jeho nejvýznamnější práce patří monografie *Morfologie spálených kostí. Význam pro identifikaci osob.* Obdržel za ni v roce 2000 Cenu rektora Masarykovy univerzity za vynikající tvůrčí čin. Byl rovněž soudním znalcem pro obor zdravotnictví, pracoval jako specialista na identifikaci osob.

V roce 1952 se stal tajemníkem Antropologické společnosti a v dalším roce vydavatelem *Zpravodaje Antropologické společnosti*; v této funkci setrval 45 let. Habilitován byl v r. 1970 a v témže roce byl pověřen vedením redakce vědeckého časopisu lékařské fakulty *Scripta Medica* a monografické řady *Acta Facultatis Medicae Universitatis Brunensis*. Oběma těmto funkcím se věnoval více než třicet let.

Profesor Dokládal přednášel jako hostující profesor na Sorbonně ve Francii, v Polsku, Německu, Rakousku, USA, Austrálii a v Jižní Africe. I na těchto cestách se intenzivně zajímal o anatomii a antropologii. Výsledkem všech jeho aktivit bylo vydání první *Československé antropologické bibliografie* (1955 a 1969), která slouží jako zdroj literatury i dnešní generaci antropologů.

Na anatomickém ústavu kromě vědecké práce prošel prakticky všemi učitelskými funkcemi: asistent, odborný asistent, docent, zástupce přednosty ústavu, profesor (1990). Přednášel a vedl praktická a pitevní cvičení z normální a topografické anatomie pro všeobecné lékařství, od roku 1971 převzal vedení výuky na stomatologickém směru, později vyučoval i anatomii pro zahraniční studenty. Pro studenty stomatologie napsal čtyřdílné skriptum systematické anatomie a v roce 1986 se podílel na sepsání celostátní učebnice topografické anatomie pro stomatology, účastnil se rovněž překladu třídílného *Atlasu anatomie člověka* profesora Sinělnikova z ruštiny do češtiny. Několik let přednášel antropologii pro posluchače archeologie a etnografie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity a pro posluchače biologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě.

V mladších letech byl výkonným sportovcem, zajímal se zejména o sjezdové

lyžování a turistiku. Je o něm například známo, že v roce 1967 přešel se skupinou vysokohorských turistů hlavní hřeben Kavkazu z Evropy do Asie. Profesor Dokládal byl dobrým společníkem, neváhal si dělat legraci i sám ze sebe, například ze své chuti k jídlu. Dokázal poutavě vyprávět historky ze svých domácích i zahraničních cest a pamětníci vědí, že sám byl v mnohých případech iniciátorem na první pohled až neskutečně vypadajících událostí.

Přes své těžké onemocnění se do posledních dnů zajímal o dění na anatomickém ústavu i v Antropologické společnosti, byl vždy zvědavý na novinky a události z pracoviště, fakulty i Masarykovy univerzity; o těch jsme mu při našich návštěvách u něho doma nebo později v nemocnici museli podrobně vyprávět.

Svou vědeckou i pedagogickou prací se profesor Dokládal nesmazatelně zapsal do historie brněnské anatomie i české antropologie. Vykonal rovněž mnoho záslužné práce pro rozvoj akademického života na naší *alma mater*; ta by neměla být zapomenuta.

L. Horáčková, L.Vargová, P. Dubový

Doc. MUDr. Václav Kulhánek, CSc. (28. 7. 1929 – 20. 10. 1979)

Letos si připomínáme 85 let od narození a také 35 let od úmrtí doc. Václava Kulhánka z dnešního Biochemického ústavu LF MU.

Doc. Kulhánek promoval na Masarykově univerzitě v roce 1953. Po čtyřech letech krátkodobých zaměstnání v Bruntále a Olomouci přichází v roku 1957 do Brna, do Výzkumného ústavu traumatologického (tj. Úrazové nemocnice), kde se později stává vedoucím tamních laboratoří.

Vztah k laboratorní medicíně si vytvořil již za svého působení v Olomouci, kde byl vedoucím laboratoře krajské transfúzní stanice. Tam také úspěšně složil dvě atestace v klinické biochemii.

Příchod doc. Kulhánka do Biochemického ústavu LF v říjnu 1965 byl pro ústav velmi šťastným řešením, jak pokrýt místo uvolněné úmrtím doc. Ševely (v březnu t. r.). Doc. Kulhánek byl zprvu ustanoven odborným asistentem a ve stejném roce se habilitoval. Jmenován a ustanoven docentem byl až v únoru 1967.

Hlavním zaměřením činnosti laboratoře (doc. Ševely a později tedy doc. Kulhánka) byla enzymologie. V rámci výchovy „dorostu“ ústavu jsem byl určen pro tuto práci (1963). Z mého pohledu to byla velmi dobrá volba.

Mezi prací mých učitelů – doc. Ševely a doc. Kulhánka – byl však obrovský rozdíl a nebylo pro mne zpočátku snadné se novým poměrům přizpůsobit. Zatímco doc. Ševela pracoval rovnoměrně (a dle mé nomenklatury byl „systematik“), doc. Kulhánek pracoval v jakýchsi tvůrčích „pulzech“, které mnohdy stejně neočekávaně začínaly, končily a opět pokračovaly. Důsledkem také bývalo, že často bylo nalezeno – a bohužel také ihned zapomenuto – téměř optimální řešení daného problému.

Práce se tak mnohdy nehýbala z místa. Sešit a tužka v mých rukou mohly pomoci jen zčásti. Nezbývalo, než třeba týden opakovat pravděpodobné reakce v různých obměnách vstupujících látek i jejich vzájemných koncentrací. To býval můj úkol. Zdánlivě poněkud smutný – než jsem si uvědomil, že ty „omyly“ jsou vlastně vynikající školou.

Hledalo se většinou vhodné prostředí, použitelné pro nové metody stanovení, a to nejen enzymů. Byla to příprava na pozdější průmyslovou výrobu souprav chemikálií (Bio-LA-Test, viz dále), kdy bylo mnohdy

nutno obejít stávající, patentově chráněné metody pro stanovení různých analytů.

Doc. Kulhánek pak, na sklonku 60. let a v 70. letech, vedl spolupráci Biochemického ústavu LF na vývoji diagnostických souprav. 70. léta – to je začátek zásobování našich laboratoří tuzemskými, a tedy zcela dostupnými soupravami chemikálií. Byl to obrovský posun v práci laboratoří klinické biochemie (a zčásti i hematologie), které byly do té doby zcela odkázány na vlastní přípravu reagencií.

Výsledky z jednotlivých laboratoří bývaly jen obtížně srovnatelné (a tedy klinicky málo použitelné), protože mnohé laboratoře si postupy stanovení modifikovaly, také v závislosti na tom, jaké chemikálie se jim vůbec podařilo koupit (!).

V Biochemickém ústavu LF byly mnohé metody definitivně upravovány, nebo vyvíjeny nové, pro výrobu potom patentově chráněné. V brněnském závodě Lachema byly vyráběny soupravy *Bio-LA-Test*. Souběžně byla vydávána *Knižnice Bio-LA-Test* (brožury o přibližně 30–60 stránkách), kde byla uvedena problematika příslušného stanovení (metodologický přehled), popis vyráběného Bio-LA-Testu (souhrn informací o reakčních parametrech), klinický význam stanovení a základní literatura.

Samozřejmě, že šlo o týmovou spolupráci s pracovníky tehdejšího n. p. Lachema, později „Pliva-Lachema“. Z nich jmenujme alespoň nynějšího prof. Ing. Vratislava Chromého, CSc. (odd. analytické chemie Ústavu chemie Přírodovědecké fakulty MU), který tehdy pracoval v Lachemě v divizi Diagnostika (také jako její ředitel) a býval častým hostem a vynikajícím spolupracovníkem Biochemického ústavu LF. Doc. Kulhánkovi přinesla tato spolupráce četné zlepšovací návrhy a osm patentových osvědčení.

Další okruh činnosti doc. Kulhánka se týkal jeho spolupráce s brněnským Ústavem pro další vzdělávání středních zdravotnických pracovníků. V první polovině 70. let zde byl spoluautorem učebních textů, ve kterých napsal kapitoly o unifikaci a standardizaci metod v klinické biochemii (a zvláště pak metod enzymologických).

Skripta *Základy metodologie a statistiky*... (1974) se u nás stala podkladem pro posuzování spolehlivosti laboratorního provozu („kontroly kvality“).

Informace o odborném zaměření prací doc. Kulhánka byly také podány v článku prof. E. Zelníčka v tomto časopise [Universitas 1999; 32(3): 33–34]. (U citovaného článku došlo k záměně fotografií.)

Doc. Kulhánek byl veselé povahy. Měl dobrý přehled o beletrii. Jeho obraz dokreslovala schopnost nejrůznějších chemických syntéz i zručnost, s níž dokázal nad kahanem tvarovat laboratorní sklo.

Za zvláštní zmínku stojí značný zájmem doc. Kulhánka o všechny druhy divadla. V satirickém divadle Večerní Brno se přátelil s hercem Zdeňkem Blažkem (1922–1984), který jej často navštěvoval v našem ústavu. (A občas nám ostatním pro pobavení předvedl různé druhy improvizací na jediné téma – např.: „Tak on tady Václav není ?!“)

K tomu nutno uvést, že satirické divadlo Večerní Brno (1960) se zařadilo mezi nejprogresivnější a nejprůbojnější české scény. Ve své době představovalo souběh pražského Semaforu.

Zájem doc. Kulhánka o operu byl ještě posílen, když si vzal za ženu Magdalenu Blahušiakovou (*1943), operní sólistku dnešního Národního divadla Brno.

Konec života doc. Kulhánka byl zřejmě poznamenán značnými výkyvy a neschopností dostát svým závazkům v profesní i soukromé oblasti.

Tou dobou (1979) jsem už byl z kádrových důvodů více než tři roky mimo fakultu. O řadě událostí tak vím jen

zprostředkovaně. Zřejmé je, že některé měly podíl na předčasném konci života doc. Kulhánka. Zemřel čtvrt roku po svých padesátých narozeninách.

Bez nadsázky můžeme říct, že práce doc. Kulhánka a jeho spolupracovníků zůstává dodnes v základech naší klinické biochemie i příbuzných laboratorních oborů.

Na svého bývalého učitele a pozdějšího spolupracovníka s vděčností a rád vzpomenul *V. Palyza.*

In memoriam

Za Bohuslavem Benešem

Koncem července 2014 se rodina, přátelé a odborná veřejnost rozloučili s folkloristou a literárním vědcem, dlouholetým vysokoškolským pedagogem brněnské univerzity prof. PhDr. Bohuslavem Benešem, DrSc. V českém, lépe řečeno československém, ba i v evropském bádání o lidové slovesnosti je zapsán svým interdisciplinárním přístupem k folkloru a pololidové tvorbě. Byl ovlivněný přednáškami svého učitele na brněnské univerzitě Franka Wollmana, strukturalismem Vladimira Proppa a funkcionalismem Petra Bogatyrjova, jehož bádání a metody v uvolněných poměrech šedesátých let minulého století zpřístupnil. Vždy usiloval o uplatnění nejnovějších metod vědeckého poznání, při sběru a studiu folklorního podání analyzoval jeho formální i obsahové proměny a intenzivně se věnoval otázkám typologie, žánrů a funkcí lidové a zlidovělé slovesnosti i pololidové literatury. Sledoval také nové, autentické formy současného folkloru a v posledních letech své vědecké kariéry se zaměřil na otázku stereotypů a na česko-německé vztahy. Rozsáhlou oborovou bibliografii F. Wollmana, kterou sám po léta doplňoval, předal nezištně dalším generacím badatelů. Je uložena v knihovně brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR.

Jako brněnský rodák (nar. 20. října 1927) a patriot vystudoval na filozofické fakultě zdejší univerzity bohemistiku a rusistiku. Mezi jeho pedagogy náleželi již zmíněný F. Wollman a také rusista Bořivoj Novák. S brněnskou univerzitou byl pracovně svázán od r. 1953 zpočátku jako lektor ruštiny a asistent. Na katedře etnografie a folkloristiky začal přednášet od r. 1963; koncem šedesátých let vyučoval na katedře české a slovenské literatury a literární vědy, kde se habilitoval spisem *Světská píseň kramářská. Příspěvek k poetice pololidové poezie* (1969). Od literárních vědců se vrátil zpět do oddělení etnografie už společné katedry historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy. Zajišťoval zde nejen folkloristické kurzy, ale podílel se také na organizaci terénních výzkumů a oborových exkurzí. Pro studenty zpracoval skriptum *Úvod do folkloristiky* (1980, 1990). Za práci *Lidová slovesnost a dnešek* obdržel v r. 1987 doktorát historických věd; profesorem folkloristiky byl jmenován r. 1989. Svou pedagogickou dráhu ukončil na Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty obnovené Masarykovy univerzity v roce 1993.

Na počátku své vědecké dráhy se B. Beneš věnoval ruské literatuře a folkloru. V rámci folkloristického výzkumu prováděl sběr východomoravského prozaického podání a sledoval přeměny funkcí lidové slovesnosti. Hlavní zájem však směřoval k pololidové tvorbě a ke kramářským písním sledovaným ze širokého mezinárodního srovnávacího hlediska. Jak jsme uvedli, uvedená problematika byla tématem habilitačního spisu; populárněvědnou podobu měla jeho antologie kramářských písní *Poslyšte písničku hezkou… Kramářské písně minulých dob* (1983). Obě představují zásadní práce pro každého, kdo se zabývá vztahem folkloru a literatury. Morfologickou analýzu uplatněnou na nepohádkové próze a kramářských písních spolu s funkčně strukturálními postupy lze označit za jeho přínos teorii a metodologii folkloristické disciplíny. Klasické lidové prozaické podání

prezentoval v antologii *Česká lidová slovesnost. Výbor pro současného čtenáře* (1990).

Důležitou oblastí zájmu prof. Beneše byla také problematika folklorismu. Vymezil vývojové etapy českého folklorismu a teoreticky je zdůvodnil. V návaznosti na uvedené studium se zabýval změnami žánrové charakteristiky české a slovenské lidové slovesnosti a lidového divadla. Od konce osmdesátých let 20. stol. se věnoval i žánrům tzv. současného folkloru, jako nápisům na zdech (*Nápisy v ulicích*, s Václavem Hrníčkem, 1993) a fámě; fenomén stereotypu analyzoval na obrazu ženy a mezietnických vztahů ve folkloru. Z pohledu folkloristiky zpracoval profily významných vědeckých osobností Romana Jakobsona, Petra G. Bogatyrjova, Kirila V. Čistova; z domácích osobností vytrvale vyzvedával práci nedávno zesnulé pražské folkloristky Dagmar Klímové, s níž ho pojilo shodné vidění světa a humor, který mnozí zasvěcení sdíleli s nimi. Úzké přátelské kontakty udržoval zejména se slovenskými folkloristy; jeho práce byly oceňovány také maďarskými vědci a ve slovanském světě vůbec.

Vedle pedagogické a vědecko-výzkumné práce byl prof. Beneš aktivní také v četných oborových organizacích. Stal se členem Hlavního výboru Národopisné společnosti československé, České společnosti pro estetiku, Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně, Mezinárodní komise pro slovanský folklór a místopředsedou její československé sekce. Jako člen redakční rady formoval odborný profil ústředních oborových časopisů *Český lid, Národopisný věstník československý, Národopisné aktuality, Slovenský národopis* či v posledních letech *Ethnologia Europae centralis*.

Jubilejní a hodnotící texty věnované dílu prof. B. Beneše najdeme ve *Slavica* na UJEP (1973), *Národopisných aktualitách* (1977, 1987), *Slovenském národopisu* (1977, 2007), *Národopisném věstníku čsl.* (1987), *Slovácku* (1987, 1997), *Slavica* na MU (1993), *Českém lidu* (1997), *Ethnologia Europae centralis* (1999) i v biografické části *Lidové kultury*. *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (2007). Jeho personální bibliografii připravuje pro *Bibliografickou přílohu Národopisné revue folkloristka* Hana Hlôšková z Univerzity Komenského v Bratislavě.

Při posledním rozloučení s prof. Bohuslavem Benešem (zemř. 23. července 2014 v Modřicích, okr. Brno-venkov) zazněla v úvaze nad smyslem lidského života slova ze starozákonní knihy Kazatel – *Všechno má určenou chvíli a veškeré dění pod nebem svůj čas: Je čas rození i čas umírání, […] je čas boje i čas pokoje.* Čas je hodnota, kterou nelze získat navíc, čas lze pouze dobře naplnit, nebo promrhat. Loučíme se s mužem, který svůj čas naplnil měrou vrchovatou; a i když jsme nemohli pokaždé souznít s jeho názory, vždy platilo a stále platí, že nebyl z těch, kdo svůj čas marní. Plnost času byla vyčerpána. Zůstává dílo, vzpomínky, památka, příklad dobrého naplnění vyměřeného času. A to věru není málo.

J. Pospíšilová, L. Ryšavá, M. Válka

Bělohrad, Radim: Osobní identita a její praktická hodnota*

V tematicky výnimočnej monografii vydanej v roku 2011 predstavuje Radim Bělohrad postupnú odbornú diskusiu v teórii identity počnúc od J. Locka až k súčasnej animalistickej teórii. V úvodnej kapitole si práca vyžiadala predstavenie pomerne netradičného pojmového aparátu a upresnenie chápania pojmu osobnej identity. V druhej, rozsahovo najvýznamnejšej kapitole podáva autor výklad Lockovej teórie identity založenej na skúsenostnej pamäti. Približuje kritiku Lockovej teórie z pier Josepha Butlera (18. st.) a Thomasa Reida (19. st.), ktorí vyčítajú Lockovi nedostatočné rozlíšenie voľnej a striktnej identity, kruhové definovanie, či rozpory kritéria s praktickými postojmi a s tranzitívnou identitou. Bělohrad zhodnocuje argumenty historickej kritiky a nachádza v nej rozpory (praktické kritérium o numerickej identite nič nevypovedá a i.), s niektorými však vyjadruje i svoj súhlas (napr. opieranie identity o pamäť ako podmienky mravného konania nestačí). V druhej časti druhej kapitoly predstavuje vylepšenia Lockovej teórie jeho nasledovníkom, predstaviteľom modernej psychologickej teórie, Derekom Parfitom, s ktorým sa Bělohrad nezhodne na ľudskej podstate osoby, avšak zdieľa jeho redukcionizmus. V tretej, štvrtej a piatej kapitole sprevádza Bělohrad čitateľa novšou diskusiou medzi zástancami biologickej a psychologickej teórie, pričom prispieva i vlastnými námietkami. Tie najvážnejšie vznáša proti teórii konštitúcie L. R. Bakerovej v šiestej kapitole knihy. Bakerovú kritizuje z pozície teórie animalizmu, ktorú približuje v poslednej kapitole knihy. Napriek tomu, že jeho pozícia mu neumožňuje s Bakerovej neredukcionizmom súhlasiť, niektoré jeho kritické vyjadrenia je možné označiť ako sporné. Za pozornosť stojí napríklad jeho východzí názor, že metafyzika má byť podobná prírodným vedám, pretože študuje prírodné javy: „Jsem příznivcem pouštní krajiny, kde své místo má pouze to, co už tam je, než přijde člověk.“ (s. 120) Vôbec pritom neberie do úvahy evidentný ontotvorný charakter človeka a kultúry. V tomto kontexte sa jeho odmietanie intencionálnych a relačných vlastností ako esenciálnych charakteristík objektov javí skôr ako predčasné, a jeho metóda formálneho argumentovania si žiada obohatenie. V záverečnej kapitole Bělohrad animalistickým prístupom prekonáva absurdity plynúce z kritizovaných psychologických teórií. Aj vďaka nim však čitateľ môže oceniť dobrú čítavosť až napätie, ktoré sú v odbornej literatúre vzácnym javom. I preto, že autor pracuje takmer len so zahraničnými autormi, je jeho monografia v stredoeurópskom prostredí prínosom, preto ju odporúčam do pozornosti odbornej verejnosti ako i študentom.

S. Lesňák

* Brno: Masarykova univerzita, 2011. 159, s. 159. ISBN 978-80-210-5531-5.

Slavomír Wollman: Slovanské literatury ve střední Evropě*

První svazek edice *Slavica Universitatis Masarykianae,* jenž vyšel na podzim minulého roku, přináší stručný, leč užitečný průřez myšlenkovým světem

literárního vědce a komparatisty Slavomíra Wollmana (1925–2012). Kniha obsahuje ve třech částech třináct již publikovaných studií, jednu z rukopisu, a další textový a obrazový materiál, který poodhaluje Wollmanovu osobnost a přibližuje jeho celoživotní vědeckou práci a postoje. Jednotlivé části jsou provázány tematicky tak, aby tvořily kompaktní celky a poskytly celistvější vhled do uvažování tohoto významného vědce, jehož jméno je také neoddělitelně spojeno s Masarykovou univerzitou, jejíž komparatistické tradici vtiskl i svou pečeť.

V první části se tak nacházejí studie teoreticko-metodologické, v nichž Wollman srozumitelným a bohatým jazykem, opíraje se o svou záviděníhodnou erudici, rozpracovává a dále specifikuje teze zaostřené zejména na středoevropský prostor, ale zákonitě se neomezuje jen na něj. Pracuje zejména s konceptem konstant, kulturně a společensky podmíněných fenoménů, které se v běhu dějin vynořují a zase ztrácejí jako sinusoida na grafikonu tepu historie a nutně utvářejí spolu s nepřeberným množstvím dalších faktorů podobu literárního univerza. Zároveň ale jeho cílem není podat jednolitý obraz literatury a neomylnou komparativní metodu, naopak si je vědom, a zcela zřetelně na to poukazuje, komplexní složitosti středoevropského, evropského a světového literárního kontextu.

Konkrétně se pak v části druhé věnuje dílčím problémům literární historie, a to z hlediska komparatistické metody, jakou sám postuluje. Vedle zkoumání mezinárodního (či meziliterárního) vlivu Šafaříkova, fenoménu moderny či Puškina přináší mimo jiné i mrazivé svědectví o represáliích, jichž se dostalo ruským slavistům ve 30. letech 20. stol. Zároveň se nebojí například vymezit ani vůči postmoderní povrchnosti a nevzdělanosti, jakou představuje současná publicistika.

Třetí oddíl složený z rozhovorů, vzpomínek na autora z pera editorova a fotografií představuje Wollmana jako člověka, s nímž byla čest a výzva pracovat. Publikace tak není jen studijní či badatelskou pomůckou, ale rovněž důstojným rozloučením s osobnostní nedávno zesnulého literárního vědce, nositele Zlaté medaile MU.

P. Pilch

* Brno: Masarykova univerzita, 2013, 235 s. ISBN 978-80-210-6127-9

Pospíšil, Ivo: K teorii ruské literatury a jejím souvislostem*

K teorii ruské literatury a jejím souvislostem se autor vyjadřuje na základě některých svých dříve publikovaných studií a monografií. Nová monografie ovšem neznamená pouze sbírku starých prací, ale především snahu o ucelení pohledu na ruskou literaturu se zázemím literárně teoretickým, historickým, koncepčně areálovým (autor se drží podloží slovanských i evropských literatur), genologickým, komparativním a kulturologickým. V tomto smyslu je možné na publikaci směle pohlížet (v souladu s autorovým cílem) jako na přípravnou fázi nových srovnávacích dějin slovanských literatur. Připomeňme, že I. Pospíšil se podílel jako koeditor jak na německém (2003), tak na českém (2012) vydání zatím nejkomplexnějšího pokusu o takový spis – na Wollmanově *Slovesnosti Slovanů*. Na toto dílo I. Pospíšil volně navazuje jednak v definicích problematiky slovanských literatur, shodně s Wollmanem volí za klíčový bod svého komparativního pohledu ruskou literaturu, kterou však propojuje nejen se slovanským, ale i se světovým vývojem, jednak se s jeho pojetím rozchází kvůli Wollmanově nedostatečnému tázání se po příčinách kvalitativních proměn a tlaků

ruské literatury zejména 19. století. I. Pospíšil příčinu definuje vlastním termínem „prae-post paradox“ neboli „prae-post efekt“. Vystihuje tak vývojová specifika ruské literatury (ale i jiných druhů umění), která dokázala paralelně čerpat inspirační impulzy zvnějšku a zároveň je koncentrovaně přetavovat v nové kvality, čímž se paradoxně stává sama inspiračním zdrojem. Tento pojem dále slouží I. Pospíšilovi k vysvětlení vnitřních procesů i v dalších podobně historicky podmíněných literaturách.

Cestu ruské literatury vede I. Pospíšil od F. M. Dostojevského, u nějž připomíná a částečně dokladuje, že jde o dávné a tradiční české téma. V načrtnutých obrysech se pak pokouší (i s pomocí současných spisů o Dostojevském) vystihnout základní podstatu geniality a inspirativnosti ruského klasika. Ty spatřuje především v jeho umění alchymie – schopnosti rovnovážně spojit trivializaci s estetizací, polyfoničnost s dialogičností, originalitu s parazitováním na cizích látkách a žánrech.

Dalším Pospíšilovým zastavením v historii ruské literatury je klíčová památka tzv. staré ruské literatury *Slovo o pluku Igorově* a jeho výsadní postavení. V souvislosti se Slovem upozorňuje na odvážnou (a zčásti zdařile argumentovanou) hypotézu Edwarda Keenana, jenž přichází s teorií autorského podílu Josefa Dobrovského na údajně středověkém textu. Keenanova skepse ve věci pravosti Slova podle I. Pospíšila znovu sceluje pohled na tuto památku i na teorii a specifikum vývoje ruské literatury.

Ve své monografii se autor věnuje i potřebě interdisciplinárních souvislostí při zkoumání teorie literárních dějin. Poukazuje na potenciál areálových koncepcí započatých již v díle Šafaříka a Dobrovského, v současnosti pokračujících mj. v Brně v rámci filologicko-areálových studií a projektu integrované žánrové typologie.

V dané publikaci se autor zvláště pečlivě dotýká problematiky hodnot. Odmítá v teorii literárních dějin vyzdvihování axiologické osy v rámci komparativního přístupu a citlivě upozorňuje na pejorativnost výrazu „zpozdilost“ v kontextu srovnání vývoje jednotlivých národních literatur; vyzdvihuje axiologicky autochtonní vývoj, právo dané národní literatury na vlastní a osobitý vývojový rytmus, čímž se v monografii znovu vynořuje červená linka Pospíšilova termínu „prae-post paradox“. Dále pak autor pojednává o hodnotách v kontextu dominantní estetické funkce literárního artefaktu. Trefně charakterizuje (a v následujících kapitolách na současné románové produkci dokazuje), že období postmodernismu je nastartováním procesu „všeobecného rozpadu dosavadních relativně pevných struktur“ a že je to právě krize literárních hodnot, která odráží, či dokonce často anticipuje rozsáhlejší společenské změny. Osobitost ruské literatury zároveň I. Pospíšil dokladuje propojeností s dalšími slovanskými literaturami, zejména v kontextu českém a slovenském; v oblasti teorie zdůrazňuje ambivalentní přístup českého postoje k Rusku, kdy se v sobě prolíná přitažlivost i odpudivost, zejména pak pracuje s dílem českého folkloristy a komparatisty Jiřího Polívky a s českou recepcí L. N. Tolstého.

Autor prokazuje fundovanost nejen v odborné literatuře a vývoji literární vědy, historie a speciálních literárněvědných disciplín tohoto století, ale překračuje i do století předchozích, prokazuje schopnost citlivé praktické analýzy básnického i prozaického textu, stylistických sond, schopnost nahlížet problémy nově a koncepčně. Z hlediska ruské literatury lze vyzdvihnout, že ji staví do klíčové pozice, aby pak zejména z pohledu komparatistiky a genologie zdůraznil její ukotvenost v slo-

vanském i evropském kontextu a připomněl koncepce zdůrazňující její jak slovanský, tak i neslovanský charakter vývoje. Monografie je navíc svěže okořeněna špetkou autorova nesmlouvavého humoru a kritickým přístupem k současnému světu.

E. Malenová

* Brno: Masarykova univerzota 2013, 265 s. ISBN 978-80-210-6216-0

Jiří Rambousek: Opravny – polemiky – vzpomínky *

Brněnský literární historik, kritik a editor Jiří Rambousek (nar. 1927) spojil svou profesní dráhu s působením na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity. Na fakultu nezanevřel ani poté, co ji musel v roce 1973 nedobrovolně opustit, a když se na ni v lednu 1990 vrátil, pustil se s plnou vervou do práce pedagogické i publikační. Schopnost propojovat znalost historického kontextu s interpretací konkrétních literárních děl prokázal docent Rambousek nejen při výuce bohemistů, nýbrž i v několika knihách, jež ve svobodném publikačním prostředí připravil. V roce 2003 vydalo nakladatelství Torst obsáhlý svazek *Nesoustavná rukověť české literatury*, jenž zahrnoval převážně jeho časopisecké a sborníkové příspěvky z 60. a 90. let, v roce 2007 vyšel péčí naší univerzity navazující soubor *Doba, knihy, autoři*, který soustředil jeho články, medailony a recenze z let 1988−2007. Ve spolupráci se současnou katedrou českého jazyka a literatury, na níž dosud externě působí, vyšla nejnověji Rambouskova kniha *Opravny – polemiky – vzpomínky.*

Svazek s optimisticky působící oranžovou obálkou, jejíž podklad tvoří příjmení významných literátů, o nichž Rambousek píše, představuje výběr z textů vzniklých v letech 2007−2013. Jeho první část tvoří cyklus časopiseckých článků, jež pod názvem *Opravny* vycházely v letech 2011−2012 v literárním čtrnáctideníku Tvar. Jak autor sám píše ve svém úvodním slově, společným jmenovatelem *Opraven* byla „snaha opravit věcné chyby a přehlédnutí v některých knihách“, zvláště „chyby a přehlédnutí autorů a překladatelů, ale i editorů a autorů vysvětlivek či poznámek“ (s. 6). Tento původní záměr však postupně přerostl v záslužnou snahu vyjádřit se k některým sporným tématům české literatury, takže z *Opraven* postupně autor vytvořil svébytný útvar na pomezí kritické stati a polemiky. Je sympatické, že před knižním vydáním autor tento specifický žánr aktualizoval. Nezasahoval sice do původní podoby časopisecky publikovaných textů, jež byly jednotně označovány pouze titulem *Opravna*, ale k číselným údajům o pořadí zveřejnění článků ve Tvaru připojil podtitul, v němž přehledně vysvětluje témata jednotlivých kapitol. Za kapitolami pak uvádí aktuální komentáře, v nichž reaguje na ohlasy nebo doplňuje nové podrobnosti (např. za osmnáctou *Opravnou*, která je věnována názorům Milana Uhdeho na avantgardu, zmiňuje nejen Uhdeho knihu *Objevy pozdního čtenáře* z roku 2012, ale i jeho memoáry *Rozpomínky*. *Co na sebe vím,* které vyšly až na sklonku roku 2013).

K vybraným tématům přistupuje Jiří Rambousek s minuciózní přesností. Opakovaně se vrací k trojdílným *Pamětem* Václava Černého, v nichž nachází řadu drobných i závažnějších omylů, jež nezřídka zkreslují, ba přímo poškozují pověst některých osobností. Lze jen souhlasit s jeho názorem, že Černého *Paměti* by si zasloužily reedici s doprovodným kritickým komentářem. Hned dvakrát autor glosuje memoáry filozofa a matematika Arnošta Kolmana, tvorbu Petra Bezruče nebo názory na naši prvorepublikovou avantgardu. Za typickou ukázku

Rambouskova poctivého přístupu k psaní o literatuře považuji třináctou *Opravnu*, v níž uvádí na pravou míru své vlastní nesprávné tvrzení ze stati o manželce Jaroslava Haška. Za pozornost stojí nejen autorova noblesa, s níž přiznává svůj omyl, nýbrž i množství nových a překvapivých zjištění, k nimž dospěl až po podrobném studiu písemné pozůstalosti Jarmily Haškové. Někdy se autor takřka pokorně omlouvá za osobní vzpomínky a postřehy: ty však v těchto textech nepůsobí rušivě, nýbrž spíše dokazují šíři jeho odborného rozhledu.

Druhá část knihy obsahuje výběr z autorových nejnovějších studií, kritik a recenzí. Mezi nejdůležitější texty této části patří studie *Josef Palivec* a *František Hrubín*, jež byla poprvé publikována ve sborníku z konference *Literatura určená k likvidaci IV* (2009). Autor se v ní zabývá proměnami, jimiž prošel vztah obou významných básníků od doby jejich přátelského sbližování až po období „náhlého ochlazení". Další významný text představuje např. rozsáhlá recenze *Druhý svazek Seifertovy publicistiky*, v níž se autor zabývá nejen edicí Seifertovy publicistiky z let 1933−1938, ale i obecnými problémy spjatými s vydáváním díla našeho jediného nositele Nobelovy ceny za literaturu. Kvality této kritické stati lze doložit i tím, že ji v roce 2012 otiskl prestižní literárněvědný časopis *Česká literatura*.

Knihu uzavírají další doprovodné texty, mj. *Bibliografie prací Jiřího Rambouska za léta 2007−2013*, která navazuje na soupis ve zmíněné publikaci *Doba, knihy, autoři, Jmenný rejstřík k bibliografii, Jmenný rejstřík, Resumé* v angličtině a *Ediční poznámka* odborného asistenta katedry českého jazyka a literatury Miroslava Chocholatého, který při přípravě publikace redakčně spolupracoval s Rambouskovým dlouholetým přítelem a kolegou Ivanem Němcem.

Podobně jako předchozí práce Jiřího Rambouska dokazuje i kniha *Opravny – polemiky – vzpomínky* autorovo pověstné mistrovství přesného úsudku a bystré polemiky, avšak také obdivuhodný přehled o moderní české literatuře 20. století i literatuře současné.

D. Kroča

* Brno: Masarykova univerzita, 2013, 159 s. ISBN 978-80-210-6738-7

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 49

Lenka Waschková Císařová, **Český lokální a regionální tisk mezi lety 1989 a 2009**. Masarykova univerzita, Brno 2013. ISBN 978-80-210-6478-2

Ke klíčové proměně společenského systému a specificky i mediálního systému docházelo v České republice po roce 1989. Průběh a podoba takzvané strukturální transformace českých médií je zmapována pouze okrajově, především se zaměřením na politické a ekonomické aspekty proměny a na celostátní média. Subsystém lokálního a regionálního tisku je spíše opomíjený, ačkoliv právě na jeho úrovni dochází k silné identifikaci čtenářů s danými médii a v průběhu transformace lokálního a regionálního tisku došlo k zásadním změnám, které otevírají nové teoretické i empirické otázky. Vše mapuje a přibližuje monografie.

Před sto lety začala válka... velká válka

Anabáze rakouského vojáka Lva Blatného za první světové války
(Z jeho dopisů Zdence Klíčníkové)

Zpracoval Jan Šmarda

Slovo úvodem

Řízením osudu se dostaly do mých rukou (jako příslušníka rodu Blatných) zachovalé rodinné památky generace, jejímž příslušníkem byl Lev Blatný (nar. 11. 4. 1894). Lev Blatný, expresionistický spisovatel – prozaik a hlavně dramatik – byl můj strýc. Mezi památkami po něm jsem zdědil i výtvarně krásnou, lakovanou secesní dřevěnou schránku, do níž si Lvova manželka Zdenka Blatná (ještě za svobodna, jako Klíčníková) ukládala a zamykala jeho dopisy. Ty jí Lev Blatný začal psát, když roku 1912 – po maturitě – odešel z Brna do Prahy, kde začal studovat Právnickou fakultu Karlovy univerzity. (Dnes jsou tyto dopisy jako část jeho korespondence uloženy v archivu Literárního oddělení Moravského zemského muzea.)

Zdenka, o dva roky mladší než Lev, studovala na tomtéž gymnáziu jako on – na Prvním českém gymnáziu v Brně, na Legionářské ulici – a tak k ní Lev začal hledat cestu už jako středoškolák. Ale extravertní Zdenka byla už jako sextánka – když Lev odešel do Prahy – ustavičně obklopena několika kolegy – studenty, kteří se všichni ucházeli o její přízeň. Lev se tedy už jako vysokoškolák v Praze začal pilně věnovat korespondenci s ní; a ta se stala východiskem jejich začínající vzájemné lásky.

A v této situaci vypukla 28. července 1914 světová válka. Lev stačil ještě ukončit druhý ročník, ale 23. června 1915 byl nucen svá studia přerušit, jsa mobilizován ke „službě vlasti“; nastoupil vojenskou službu jako „jednoroční dobrovolník“ domobrany v bojující armádě. A zůstala mu jediná možnost, jak dobývat Zdenčino srdce: vzájemné dopisování maximálně zintenzivnit. Lev začal s nástupem do armády Zdence psát téměř každý den, často i dvakrát denně – a přitom je s postupem Lvovy válečné anabáze dělila vzdálenost stále delší a válečné poměry, v nichž žili, stále složitější. A tak byly a jsou Lvovy dopisy, Zdenkou uschované, obrazem jeho osobního prožívání této pro oba nelehké doby; v jeho formulacích těchto dopisů je už intenzivně cítit jeho citlivou duši a jeho rodící se spisovatelské nadání.

Vybral jsem pro tuto připomínku tragedie první světové války k uctění stého jubilea jejího propuknutí Lvovy dopisy, které výstižně kreslí i zeměpisný záznam jeho válečné anabáze od 23. 6. 1915 do 3. 3. 1918. Lev Blatný narukoval v tyrolském Schwazu 24. 6. 1915 a byl ze zdravotních důvodů demobilizován v moravském Jevíčku 3. 3. 1918. Mezitím prošel v týlové strážní jednotce z rakouského Tyrolska Bukovinou, dnešním

Rumunskem, Ukrajinou, Sedmihradskem, dnešním Maďarskem, důstojnickou školou ve Vídni, Chorvatskem a Albánií – až do zmíněného Jevíčka. V průběhu této anabáze postupoval ve vojenských hodnostech od prostého vojína až do hodnosti praporčíka (Fährnicha), což je třetí stupeň poddůstojnické hodnosti pěšího pluku.

Právě barvitost této anabáze byla vodítkem pro můj výběr dopisů. Reprodukuji je zde se snahou o maximální zachování výrazových prostředků jejich autora. Vynechal jsem pouze formulace, které se válečného světa Lvových dnů netýkají, včetně obligátních vyjádření jeho láskyplného vztahu ke Zdence; z těch jsem zachoval pouze některé jeho nářky nad tím, jak mu polní pošta přináší Zdeniny zásilky s dlouhými mezerami. Všechny vynechané části původního textu – kratší i delší – jsem označil ... Věrně jsem zachovával Lvovy formulace v celé jejich česko-německé armádní hantýrce té doby. Opravil jsem pouze zřejmé maličké pravopisné chyby, jež by byl jistě opravil sám, kdyby byl měl čas k tomu, aby si napsané řádky před odesláním ještě přečetl. Jinak zastaralý pravopis ponechávám. Ostatně je nutno při jejich čtení mít stále na paměti, že téměř všechny dopisy této korespondence musely projít armádní cenzurou, čehož si byl Lev dobře vědom. Vynechal jsem z dopisů také většinu obvyklých korespondenčních klišé, včetně závěrečných pozdravů „panu císařskému radovi a milostivé paní“ (tedy Zdenčiným rodičům), jejímu staršímu bratru Jaroslavovi atd. Jen některé Lvovy zkratky (v češtině, ale především v němčině) jsem prodloužil – v zájmu snazšího pochopení – na plné znění příslušných pojmů.

Schwaz in Tirol 24/VI 1915
7 hod. navečer

Drahá Zdeno,

všimneš-li si pohledu, který jsem Ti poslal, vidíš, že nad našimi kasárnami je strmá stráň a výše les. Na této stráni teď ležím a vzpomínám. Vzpomínám a rozmlouvám se Žákem. Trochu též o lásce. Zdá se mně, že se musím skutálet dolů. A kus pod strání a execirákem teče Inn. Teče rychle strání a leskne se pod posledními paprsky alpského slunce. Na druhé straně jsou dvě dědiny a za nimi hory a hory a hory. Znáš alpské hory. Nezdají se mně tak nepřátelské, třebas mne drží jako v zajetí. Ale jsou tak zadumané jako rekrut. A vzadu jsou mračna a mračna. Nechci v tom hledat mystických vztahů – Už se obětuj a přečti ten lyrický úvod. Musel jsem to napsat. Chtěl bych toho napsat mnoho, mnoho, Zdenuš, mnoho. Ale proč?

Psaní posíláme otevřená (a snad bude lépe, když i Ty mně napíšeš otevřený dopis, přicházejí sem i otevřené). Teď censura aspoň dosáhla, aby se psalo „otevřeně“. Nevím, dostaneš-li všechny dopisy ode mne. Jde jich odtud veliká spousta a není divu, nedojdou-li všechny. A teď něco z vnějších událostí. Dnes jsem se stěhoval už potřetí. Teď jsme jednoročáci a několik jiných v jedné světnici jako I. Zug. Dne jsme cvičili „wendungy, marschieren atd.“ Zítra už hodlám, nebude-li praesentýrung, upozornit někde, že mám Urlaub. Už jsem vyfasoval mundur, boty a čepici a je ze mne – voják. Peněz budeme dostávat 18 kr denně, 5 kr Kriegszulag, protože jsme ve válečném území. ...

Teď chci ležet a myslet a vzpomínat. A proto přestávám psát.

25/VI 1915

Teď od 7 – 8 ráno máme školu. Měli jsme mít vycházku, a tu máš: škola. Ještě jsem nebyl z kasáren. Nesmíme dosud. ... –

Adressa: Einjähriger Freiwillige (JUC) (to nemusíš) Lev Blatný, K. K. Lir. (tj. Landwehrinfanterieregiment) 14, Schwaz in Tirol, 4. Ersatzkompanie, I. Zug.

11. VII. 1915

... Tak už to začíná. Ráno jsem byl u marodvisity. Prohlíželi mne 3 doktoři, napřed 2 assistenti, kteří usoudili, že mně to píská. A potom dr. Chobola, který též řekl, že je to písklavé. A tak stal jsem se Kompaniemarod. To znamená, že musím být v kasárně a každý den k visitě, dokud nebudu dienstbar nebo též ke konstatýrunku. Dopoledne byl kostel (já jako marod jsem nebyl), potom velká visita. Po menáži běžel jsem si domů pro dopis. ... Na cestě koupil jsem si Münchener Nachrichten a od E. von Wolzogena Kuckuksei und andere lustige Geschichten. Ani jsem nevěděl, že to má být cosi veselého. ... Dne jsme si vyžádali účet od naší domácí za 10 dní. Budu platit 6.20 – za 10 dní a 10 šálků mléka. Mléko počítá dost draho, když tu litr stojí 24 h. nejvýš.

Bouří jme tu zažili dost. Ale při takovém burácení necvičíme. Dnes zase naopak je velmi krásná neděle. ... A teď sedím na kopci za kasárnou v mateřídoušce, hledím na hory, na osluněnou nížinu, kterou se valí hustý Inn, na klášter, obrostlý ze všech stran topoly, a zase vlak – slyším, nevidím. A odtud je daleko k Tobě, a přece jsi tu. Teď jsem si vylezl ještě výš – ale jen do široka vidím, ne do dálky. Ty hory, ty hory! A je tu tak silný vzduch – to víš, to není teď pro mne. Půjdu zas do nížiny, do stínu. Ptáci, několik lidských hlasů, vlak – celý život odtud patrný ve svátečním Schwazu. I slunce je sváteční. Ale já půjdu dolů. Ohlásím se k marodvisitě a půjdu do města a půjdu do hostince, kde není svátečního slunce. Není všechna krása pro nás. Až jindy. Ještě jednou se vrátíme. Spolu. Potom.

Po cestičce pode mnou přešla bílá paní. Ale opravdu, je to cestička bílých duší – ne paní, ale duší. Musíš brzy přijít. A já už Tě taky zachytím –

Pozdravuj Jaroslava a všechny dobré lidi. Mnoho pozdravů takových, jaké se posílají s hor a s cestiček bílých duší.

Tvůj Lvíček.

Innsbruck 21/VII 1915
Nemocnice III. dopis (myslím).

Drahá má Zdenušo,

dnes odpoledne šli jsme konečně k raportu do Garnisonsspitalu hlavního oddělení. Říká se tomu Vorstellung. A jest to ohlášení p. regimentsarztovi, že už odcházíme z nemocnice. Při tom ukazovali jsme své „kopfzettle“, na nichž měli jsme napsaný svůj ortel. Tak já tam mám: Leichte apicitis dextra (lehký zánět pravého hrotu) a dále: Mindertauglich entlassen, für leichten Dienst. To ovšem vlastně není definitivně. Teprve u kompanie definitivně rozhodne p. dr. Chobola. Jsem zvědav, jaké službě budu určen, ačli neuzná něco jiného pan dr. Ch.-

Před Komárnem 5/IX 15 4 hod. odp.

Drahá Zdenušo,

to jsme si nemysleli, že Ti budu psát jednou z Maďárie. A v takové situaci! Člověk

je tu bez všech smyslů. Kam jedeme? Kam nás zavezou. Bylo to překvapení u Vídně. Jakou barvu měla má nálada, můžeš si, má ovečko hodná, představit. Teď jsem mohl už být u své ženušky. Budu Ti psát vždycky v přestávce (vlastně v zastávce). Jinak to, můj broučku, nelze. To si nedovedeš představit. Na shledanou, vlak jede ---

Za Budapeštem 6/IX 15 9 hod. ráno

Včera nemohl jsem tak psát, jak jsem myslel. Dostal jsem službu (inspekci). Ve vlaku je služba jako v kasárnách. Budapešt jsme si neprohlédli.

7/IX 1915 Velký Varaždín

Vidíš, má ovečko, už z tohoto, že nemohu klidně napsat několik slov své berušce. Letěli jsme pustami, na nichž sem tam se leskly močály, stáda vepřů, tu koní, vran, čápů. Věnce stromů. A na obzoru (jako na okraji rovných talířů) rozházené domky, stromy, světla. Dráha je středem a po obou stranách jsou ty známé roviny. Je to krásné, ale kdyby byl celý svět takový, nebyl by pěkný. A svět je přece krásný.

Teď máme chvíli rast – tu na nádraží, a tak mohu psát. Nevím, jak dlouho. Dostáváš ode mne, hlavičko má, ty letmé pozdravy? Dává se to na dráhách i civilistům, a tak je to nejisté.

Jedeme už čtvrtý den a stále neznáme cíle. A je smutno, že stále dál od své ženušky. Je to překvapení na překvapení, viď. ...

Zajímavý je ten náš život ve vagoně. To bys hleděla na náš nocleh. Teď spím hezky pod lavicí, tak je to fajn. No, ale to si ještě povíme.

Teď se dovídám od Žáka, že tu budeme do 6 hod. Teď je ½12. Pojedeme zas zpět na Debrecen. Spletené je to. Ale ven do města nesmíme. Kdybych aspoň věděl, kam dávat dopisy a dojdou-li vůbec, abys, Zdenuško, přece o mně něco věděla. A kdy já dostanu lístek od Tebe! To už, myslím, nikdy. – Praví se, že ještě tak týden pojedeme. Ovšem nikdo nic neví.

Zatím Tě vřele, má ovečko hodná, pozdravuji. Také Jaroslava!

Vižnice 1/II 1916, Bukovina

Má srnečko,

jsem na mostě wachkomandantem. Je asi 11 hodin. A je tu starý Melichar. Fousáč upracovaný, s jasnýma modrýma očima. Číst ani psát neumí – jediný případ u nás, ale dobrák. Jen ten rum trochu – a dnes je lenunk. Už jsem ho vytáhl od štamprlat, aby měl na zítřek. Zapálí si faječku a povídá: „Stala se chyba! Ale nehněvají se na mne, pane frajtr.“ A já mu: „Víte, Melichare, napil byste se a zmrzl potom pod mostem.“ --- Inu. Povídám dobře – „Dobře mluvějí“ – na to Melichar –„ale já vím svoje a jich musím poslouchat.“ A bafá. A za chvíli: „Jestlipak Veronika pošle papírek.“ Slovo k slovu a po kusech vím kus ztraceného života. Je to tklivé, ne smutné, ale tklivé, protože se mluví o malých lidech. A Veroniku má rád, ale není to ta, kterou chtěl. Inu, je už zkušilej --- a stala se chyba. Když on to Pánbů všelijak řídí. – Dobrák; hlas má jako z jiného světa, hlas, při němž se chce plakat. Teď stojí pod mostem. -- Na „wachcimře“ ticho. Jen štěně u nohou mně kňučí. Fena spí pod stolem. A posti oddechují. – Za dne je živo na mostě. Jsem samozřejmě důležitá osoba. Švadroním německy, rusínsky, polsky, visituju posty, zkoumám, co kdo nese, atd. Večer jsem si uvařil pěkně čajík od Zdenuše a teď po inspekci píši hlavičce. Potom trochu poznámek. Četl jsem také chvíli. Jinak jsem se dal

bičovat větrem. – Vidíš, tak to vypadá na mostě, když mám službu. Jsou tu ovšem všelijaké detailly, ale o těch až doma. ... Táhne na dvanáctou. Budu střídat posty -- a ještě potom asi hodinu budu bdít – a nad zápisníčkem nebo papírem budu vzpomínat. ...

2. II. k večeru –

To byl hon – to dnešní dopoledne. Chytli jsme židy, jak chtěli přes Čeremoš převážet mouku. To víš, to byl rajt. A přitom jsem se probořil trochu a zapadl jednou celou nohou do vody (řeky). Brr, to byla lázeň. – Ale už je zas dobře. Ale unaven jsem dost. Zítra mám zas službu. Tentokrát od jedné v noci (totiž od 1 v poledne do 9 a potom od 1 hod do rána – Inspektionsgefreiter).

Vřele Tě pozdravuje Lvíček.

Vižnice 5/II 1916 po 11 hodině
Vacha na štacionce

Drahý můj broučku,

než budu odpovídat mému filosofovi – na to si vyberu některou hlubší noční hodinu – budu Ti vyprávět trochu o mých posledních dvou dnech. –

Tak 3/II měl jeden voják doprovázet nějakého arestanta do Kolomeje. Přihlásil jsem se – víš, mám někdy nepokojnou krev – a hned jsem vyrazil k vlaku. Odpoledne tedy uháněli jsme do Nepokolonty. Kus za Vižnicí už byla pravá zima. Takový nápadný rozdíl temperatury! No, nechť, ve vlaku se dobře jelo. Až do Nepokolonty. Jó, pane. Kdy jede vlak do Kolomeje? – Zítra o 9 hodinách. A teď je „**dnes**“ 6 hod večer. Co dělat? 15 hodin čekat na nádraží. Ale bavil jsem se výtečně. Židů plno – asi do 9ti hod – a potom prázdno, četník, konduktér. A také slečinka od buffetu by se ráda bavila s panem jednoročákem.. No, ale musela jít konečně spat – do chladné světnice (jak mně stále vyprávěla), osamělé, a sama. – Když se mně oči zavíraly, ulehl jsem na prázdný stůl buffetu a třeba bylo trochu zima v kolenou, po vojensku jsem usnul. A tak se dočkal rána.

Sem tam nějaká episodka – přijeli ranním vlakem lidé, i známí, dva čeští dragouni atd., atd. – až jsem se dočkal. Vlak nabitý, Maďaři, voják, voják. Nebylo co kouřit – a tak fajfkový tabák do papírku – tak se aspoň zdál, ale byl to maďarský, řezaný. Z nádraží kolomejského asi ½ hod nutno jít na štacionku. Poznal jsem nové, vojenské město. Vyřídil jsem vše, co bylo mou povinností – a po svých. Nakoupil pohledy, pro sebe i pro jiné, feinster Herzegovina (– je u Vás taky taková nouze? Napiš, ano? Třeba to budu moci trochu zlepšit své hlavičce). Uchýlil jsem se do restaurace na čaj, na vaječník. – Mnoho jsem poznal, dověděl se – zkrátka, pěkná vycházka, třeba ne příliš pohodlná.

O páté hodině nazpět, z Nepokolonty hned bylo spojení do Vižnice – o tom Ti budu sám vyprávět, neboť to je kapitola pro sebe, velkého významu, historie problémů nebo problém historie. Zapamatuj si, dušinko, toto datum. No, a o 12té v noci jsem byl doma a přemítal jsem o všelikých tajemstvích a silách, vítězstvích i porážkách, hříších a ctnostech.

Ráno – k 10 hod – dostal jsem od Fialy Adolfa Tvůj dopis s parafrází a rekapitulací „tajemné filosofie“. Poněvadž dosud nemám své hodiny probuzení intuice (– zde se možno smát i nesmát –), ale funguje na okrajích mozku logika právníka, odkládám prozatím tento paragr – eh, tuto stať ad acta a poukazuji na bod více méně poslední, případně na přílohu a. ...

Na vachu přinesl mně Adolf lístek z 30/I., plný podpisů s geniálními podškrty a dýšící samými upřímnými, upřímnějšími a nejupřímnějšími pozdravy. Z těch pozdravů z Belvičky si udělám samostatnou sbírku. A až nebudu mít nic rozumnějšího na práci, budu přemýšlet o elektrickém osvětlení a plyšových sedadlech, kde se robí upřímnější a nejupřímnější pozdravy, které jsou tak dojemné jak nápis: Spi sladce, vyšitý zlatem na pohřebních stuhách. ... Ale to všechno není nic proti království nebeskému, jak říká Adolf, jenže on to vyjádří kladně a přiléhavěji. Ale můj brouček se tomu bude smát – a nebude to chápat, nebo se nebude smát, a také to nebude chápat. To jest: řekne si, že jsem v noci někdy blázen. ...

Pokračování v následujícím dopise... Uvařím si zatím čaj (jako půlnoční přestávka). Je právě 1 hodina.

Leordina 24/VI 1916

Drahá má hlavičko!

Předně, má ovečko, odpusť, že Ti píšu na takovém hadru. Ale jsem jako v poli – a jsem rád, že mohu aspoň toto napsat. Zítra jede s naší poštou p. šikovatel 5 km, tak si máme nachystat pro zítřek. Stručně asi znáš celou mou historii. Psal jsem svému broučkovi z každého rastu. Ovšem je otázka, došlo-li co. Odchod náš byl náhlý, třeba jsme týden byli „bereit". Ve Vižnici jsme měli úžasnou práci. Na tisíce „versprengte" jsme „verpflegovali" atd. Kalla mne strčil k našemu trainu rychle, jsem mu vděčen. Ovšem je to také všelijaké. Ale to až ústně. 7 dní už „rajsujeme". Dnes celý den jsme v Leordině, v Uhrách, rumunské větší vesnici, a zítra tu asi také ještě počkáme na kumpanii. Dnes jsem po 6ti nocech spal trochu pod střechou, na seně, v rozbité půdě. Jinak spím pod vozem nebo u vozu. Což, teď už není zima, kromě jiter, ale horší bylo v Karpatech vysokých a na hranicích. V Žabie jsem se probudil skoro pod sněhem. Tolik jíní měl jsem na sobě. Ale už si z toho nic nedělám, zvykl jsem si na takový traiňácký život. A nedovedeš si, ovečko, představit, jak takový otupělý traiňák dovede vzpomínat, za tiché noci, v níž jen chřupou koně a bouchají kopejta. Ze sna zakřičí kočí a zas ticho. Mráz proběhne tělo – sotva usneš. A hvězdy pěkně svítí, jak ouška mé Zdeny. A to se na mne má beruška dívá. Což taková noc, pěkná noc. Ale horší je déšť. To je radost ďáblova. Bohudík, nebylo toho deště mnoho.—

Tak vidíš, broučínku, jak jsem si zvykl. O mne strachu mít nemusíš. Bylo by všechno v pořádku, kdybych měl zprávu od své hlavičky. ...

Doufám, že snad brzy se dostaneme na místo. Jdeme stále dál. Už jsme měli zůstat na dvou místech, zažil jsem už těch dojmů, krajů prošel, lidí poznal, povah prokoukl. – Dnes jsem se po 14 dnech převlékl, vykoupal v řece, jsem znovustvořen. Už je skoro tma, vlastně úplně tma. Je ½10 hod, musím hledat místo, kde bych hlavu sklonil. A broučku můj, dobrou krásnou noc! Mnoho nejkrásnějších pozdravů. Bude-li ještě ráno čas, budu v psaní pokračovat.

V duchu Ti, broučku, dlouze líbám čílko i ruce. Lvíček. ...

V našem táboře už je dávno živo. Dobrý den, hlavičko má! Vyspal jsem se slušně poměrně a už jsem zase hotov. Pro poštu ještě nepřišel. Ale už se to sbírá. Tak, broučku můj, buď brzy úplně zdravá, buď veselá a neboj se o Lvíčka. Vzpomínej na mne a těš se na naše shledání. Dnes nebo zítra jedeme do Marmaros-sigetu.

Vřele Tě pozdravuje Lvíček.

Pokračování v příštím čísle.

TENTO FUXŮV ZÁPISNÍK NAŠTĚSTÍ NESTAČIL ZMIZET

Nezamýšlená rešerše aneb JAK VZNIKÁ – popřípadě NEVZNIKÁ SPISOVATEL

Díky představení pánů Lasici a Satinského jsme měli za onoho času možnost dozvědět se, ako vzniká sliepka. Ovšem mám dojem, že jsme se od té doby o moc dále nedostali – a odtud moje (zajisté neúměrně neskromná) domácí úloha, kterou mi ještě ke všemu nikdo nezadal. Potěšilo mě to, mám rád kolem sebe lidi soudné a střízlivě uvažující: uvolňuje mě to jakožto kýžená protiváha, takže jsem mohl bez obav přikročiti...

Má vzpomínka se týká Valašska, jehož dialekt se v předškolním věku stal mojí milovanou mateřštinou – tolik jsem tam měl strýců a tet, ze kterých řada vůbec nebyla z rodiny, ale nebylo důvodu to nějak rozeznávat, tím méně je nějak rozřazovat či odlišovat. Právě ony (oni) mi daly (-i) bohatý mluvní základ, protože mlčely prý jenom ve spaní (zasvěcenci říkali, že ani tehdy ne, ale to jsem já, čertví proč, neměl slyšet, tak jsem to neslyšel, a tečka).

Bylo pod večerem a ozvala se teta Anežka: „Podajte ně negdo tých mojich papučí, já ich nevidím.“ Povstala další z tet, která na nich seděla, a neodpustila si rýpnutí: „Počúvaj, Anešo, dycky pravíváš *papučů* a že sú to jediní mužského rodu, co s tebú možú do pokojíka. A naráz je to ináč ?“– „Nic není ináč a že si taká trúba, to sem do včílšky nevěděla !“ – „Nechte teho, šak sú aji papuče rodu ženského – TÁ papuča – to je chlap, kerý nestójí za nic,“ neodpustil si narážku kterýsi ze strýců, a asi to neměl dělat: vzduchem se mihly hned dva papuče a vypukla papučová bitva. Výsledku jsem moudře nevyčkal a ani možný jazykovědný základ vzniklé pře si nakonec zřejmě nepřišel na své.

Ani dnes, po tolika letech, nemám pocit, že by šlo o něco významnějšího, ba dodnes je mi v podstatě jedno, má-li být uznán za správný TEN PAPUČ, nebo TA PAPUČE, neboť je mi jedno, jestli byl někdo trefen TÍM PAPUČEM, anebo TOU PAPUČÍ, pro mě a za mě třeba vyšívanou harasem. Spíše mě zaujala etymologická zmínka, že papuč k nám přišel z jazyka maďarského, kam se dostal z turečtiny, ale ani ta to neměla jen tak ze vzduchu, leč ze staré perštiny, kde spojení *pā-pūš* údajně znamenalo „obal na nohy“. (Hle, jak málo se v reálu od oněch staroperských časů změnil mrav: dětičky se dnes běžně zdraví „pá“, což by staroperské omladině znělo jako „tě noha“, druhdy oblíbené mezi mládeží v časech mého dětství...)

Nové poznatky jsem si zapsal do notesu, tehdy už formátem i výbavou k tomu určenému, včetně pověřovacího příkazu, že se nesmí ztratit, i kdybych ho někde zapomněl. Nejdřív jsem si schovával celé noviny, kde byly „hříchy" jenom podtrženy – to nestačilo, protože kam s prohřešky z rádia a z televize? A tak vznikl *Hříchovník*. Spousta věcí tam není, ale počkejte, až jednou najdu všecky ty tiskoviny... Nejvíce se jich sešlo v čase po listopadovém převratu, což bylo zákonité: až příliš mnoho jedinců se odvážilo poprvé (anebo zase) veřejně projevit. A tiskovin jsme tehdy měli mnohem víc, aspoň podle počtu titulů – jenom v Brně to odhaduji (bez listů pražských či okolních) na patery deníky a jeden poledník (byť i krátkodobě).

Avšak přistupme blíže ke hříchům samotným. Nejraději jsem měl – a vlastně pořád mám – prohřešky věcné, zejména ty, na kterých je patrno, že píšícího, ba ani redaktora, nenapadlo blíže se informovat, o čem to vlastně pojednávají. Tyto výrobky bývají pro čtoucího často velmi přínosné a osvěžující, takže vyznívá někdy až jako nevděk jejich zařazení mezi hříchy. A hned na druhém místě jsou hříchy proti češtině. Ne že by mě jejich zachycování nějak plnilo kladnými emocemi či snad bavilo – naopak: kdybych měl více zubů, nežli ten jeden (vzorkový a nezkažený!), asi bych si je zničil nad některými obzvláště vypečenými hrůzami, které nám současná macešština obětavě přináší. Mimoto, jsa zatížen zájmem o řadu jazyků cizích – i když třeba příbuzných nebo známých ze školy – trpím i jejich ničením, někdy připomínajícím plošné čištění pozemků od plevele a hmyziva. (Oproti češtině jsou na tom ale procentuálně přece jenom líp.) Co jsem nekontroloval nikdy, jsou jakékoli výpočty: jednak jsem na to líný, jednak jsem si jistý, že si to autoři určitě hlídají sami – jde přece o meritum jejich práce. A konečně – je pouze málo matematických operací, nad kterými by se čtenář upřímně zasmál (pokud zrovna nejde o číselná vyjádření, kolik pan Kalousek přidal penzistům).

A samozřejmě, zápisník, jako vždy, brzy obsahoval i dodnes nedešifrovatelné údaje, mnohdy obsahově důležité, ale příliš dobře chráněné proti přečtení neoprávněnou osobou, počítaje v to ukládajícího majitele *Hříchovníku*. K mé cti budiž přiznáno, že jsem se o přečtení nesnažil nikdy víckrát nežli jednou, přesvědčen o vysoké kvalitě své práce jakožto šifranta. O co všechno jsem v té souvislosti přišel, zůstává výrobním tajemstvím, takže to přispívá nejen k mému osobnímu klidu, ale i k vyvážené atmosféře v celé Evropské unii.

Jenže si časem mého zápisníku povšiml přítel doc. PhDr. Jiří Skalička, olomoucký bohemista – a po dotazu „mám-li toho víc" mě pochválil, že tak se má při sběru a řazení materiálu na knížku správně postupovat. „Já vím, tys to dával porůznu do novin a časopisů jako jednotlivosti, ale stojí to za knížku, to si přiznejme." To jsem si mlčky přiznal, ale když jsme poté mluvili o něčem jiném, značně se mi ulevilo. Na téma „knížka" jsem brzy šťastně zapomněl; ovšem ne tak Jiří, který se mě za nějaký časek zeptal, jak jsem daleko. S odpovědí, že „velmi blízko" se nespokojil – řekl, že sice mým pocitům plně rozumí, ale má

za to, že když mám o čem a navíc vím jak, zbývá jediné východisko, totiž samotná práce, při které teprve vyjde něco najevo. Nezbývalo, nežli se přesvědčit osobně.

Nemaje žádoucí styky z Múzami ani pomocnými silami jim na roveň postavenými, vzal jsem to „po našemu“: z mosta do prosta. Samozřejmě jsem začátek dvakrát dodával dodatečně, bez nutnosti cokoliv přitom zahodit. Nejspíš jsem si chtěl ověřit, je-li opravdu každý začátek těžký – a podle mé zkušenosti tomu tak není. Proto jsem jej vyráběl třikrát, než se mi zazdálo, že „to už smím nechat“. Tím ovšem narostl rozměr už zhotoveného textu tak, že potom to jaksi člověku nedá, aby se to celé zahodilo (to byl zřejmě ten Skaličkův chyták: dohnat mě až do tohoto bodu, kdy nechat načaté práce už cítí člověk jako defétismus, ba zbabělost vyššího - tedy nápadného – stupně). Velmi pěkný úvod napsal na moji prosbu dr. Dušan Šlosar, který mi byl nápomocen i při korekci chyb v textu a pomohl knížce docela určitě na cestě mezi lidi.

O peripetiích s vydáním psát nebudu – asi by to nepůsobilo příliš povzbudivě dalším autorům. Podotknu jenom, že byla vydána sice v edici nakladatelství Petrov, ale zaplacení se ujala Strécovská univerzita a sám tiskař, žel už zesnulý Bedřich Kramář.

Motorem spisovatele je pocit, že má co říct ostatním a že to musí udělat, neboť je tím povinen.

Proto jsem se spisovatelem nestal – místo onoho pocitu povinnosti jsem měl co živý motor Jiřího Skaličku – bez něho by ta knížka nebyla. Věčná škoda, že už nežije.

– × –